

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Yıl 6 Sayı 1 - Haziran 2020
Year 6 Issue 1 - June 2020

Genel DOI: 10.17932/IAU.AIT.2015.012

Haziran 2020 Cilt 6 Sayı 1 DOI: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/2020.601

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Aydın İnsan ve Toplum Dergisi

ISSN: 2149-7206
E-ISSN: 2667-4289

İmtiyaz Sahibi

Doç. Dr. Mustafa AYDIN (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Yazı İşleri Müdürü

Zeynep AKYAR (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Editörler

Prof. Dr. Hacı DURAN (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Dr. Öğr. Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Burak AKDENİZ (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Arş. Gör. Fatma Nur ŞENGÜL (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Yayın Periyodu

Yılda iki sayı: Aralık & Haziran

Dil

Türkçe

<http://aydininsanvetoplum.aydin.edu.tr/tr/editorler-kurulu/>

Akademik Çalışmalar Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Selin YILMAZ

Grafik Tasarım

Elif HAMAMCI

Türkçe Redaksiyon

Süheyla AĞAN

İngilizce Redaksiyon

Nur Emine KOÇ

Yazışma Adresi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38 Sefaköy,
34295 Küçükçekmece/İstanbul

Tel: 0212 4441428 - 20402 - Fax: 0212 425 57 97

Web: www.aydin.edu.tr

E-mail: aitdergi@aydin.edu.tr

Baskı

Armoninuans Matbaa

Tavukçuyolu Cd. Palas Sk. No:3 Y. Dudullu Ümraniye - İstanbul

Tel: 0216 540 36 11 - Faks: 0216 540 42 72

E-mail: grafik2@armoninuans.com

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hacı DURAN (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Dr. Öğr. Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜDÜCÜ (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Dr. Öğr. Üyesi Elif Özge ERBAY (*İstanbul Aydın Üniversitesi*)

Prof. Dr. Yücel BULUT (*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü*)

Prof. Dr. Ömer SAY (*İstanbul Medeniyet Üniversitesi/Sosyoloji Bölümü*)

Prof. Dr. Abdullah TAŞKESEN (*Bitlis Eren Üniversitesi*)

Prof. Dr. Kadir CANATAN (*İstanbul Zaim Üniversitesi*)

Prof. Dr. Talip KÜÇÜKCAN (*Marmara Üniversitesi*)

Prof. Dr. Nacer Eddine DJABER (*Université de Biskra/Algerie*)

Prof. Dr. Ahmet SABIHA (*American College Of Dubai/Uneted Arab Emirates*)

Dr. Manal Finjan ALAK (*Dijlah University/Irak*)

İstanbul Aydın Üniversitesi Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, özgün bilimsel araştırmalar ile uygulama çalışmalarına yer veren ve bu niteliği ile hem araştırmacılara hem de uygulamadaki akademisyenlere seslenmeyi amaçlayan hakem sistemini kullanan bir dergidir.

Bilimsel Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Abdülhaluk ÇAY**, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet Korkut TUNA, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Prof. Dr. Cebrail KISA, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Erdinç ÖZTÜRK, *İstanbul Cerrahpaşa - Adli Tıp Enstitüsü*
Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL, *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Esin CANTEZ, *İstanbul Kent Üniversitesi*
Prof. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN, *İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi*
Prof. Dr. Mahmut ASLAN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Nihal MAMATOĞLU, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*
Prof. Dr. Rahime Nükhet ÇIKRIKÇI, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer ÖZYILMAZ, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Salih GÜNEY, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Uğur TEKİN, *İstanbul Kent Üniversitesi*
Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK, *Doğuş Üniversitesi*
Doç. Dr. Ahmet AKIN, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi*
Doç. Dr. Neylan ZİYALAR, *İstanbul Cerrahpaşa - Adli Tıp Enstitüsü*
Doç. Dr. Sinem GÖNENLİ, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, *İstanbul Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Aylin Sözer ÇAPAN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Elvin YILDIRIM, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi E. Tutku VARDAGLI, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Hakan İŞÖZEN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi M. Hakan ÖZÇELİK, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Meltem NARTER, *Üsküdar Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi M. Zeki ILGAR, *Biruni Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Mesut YAVUZ, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Naim BABÜROĞLU, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi N. Selcen KORKMAZCAN, *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Vildan GÜLPINAR DEMİRCİ, *Aksaray Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep SET, *Namık Kemal Üniversitesi*

İçindekiler - Contents

Covid-19: Psikologlar ve Kriz Zamanlarında Etik Sorumluluk Covid-19: Psychologists and Ethical Responsibility in Times of Crisis <i>Hakan İŞÖZEN</i>	1
Savaş ve Terörizm: Psicotravmatolojik Temelli Teorik Bir Yaklaşım War and Terrorism: A Psychotraumatological Based Theoretical Approach <i>Görkem DERİN, Erdinç ÖZTÜRK</i>	11
Ahilik Ahlakında Değişen Değerler Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme A Sociological Evaluation on the Changing Values in Ahi Communities' Ethics <i>Merve Ebrar KAYA, İbrahim Hakkı AYDIN</i>	37
Ergenlerde Öfke İfade Tarzları ve Sosyal Medya Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Investigating the Relationship between Anger Expression Styles and Social Media Attitude in Adolescents <i>Zeliha Merve UYSAL, Elif Özge ERBAY</i>	63
Ortaokul 6. 7. 8. Sınıf Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ile Algılanan Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Investigating Correlation between Attachment Styles and the Level of Perceived Problem Solving Skills of 6th, 7th, 8th Secondary School Students <i>Hilal BALCI, Ş. Güliz KOLBURAN</i>	77
Kamu ve Özel Sektörde Çalışanların Ahlaki Tutum ve Davranışları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: İstanbul Örneği A Sociological Research on the Ethical Attitudes and Behaviors of Public and Private Sectors Workers: The Case of Istanbul <i>Gökçen ÇATLI ÖZEN, Burcu CAN</i>	95
Çalışan ve Çalışmayan Kadının Sosyolojik Yorumu: İstanbul Örneği Sociological Interpretation of Working and Not Working Women: The Case of Istanbul <i>Gökçen ÇATLI ÖZEN, Aylin AKSU</i>	123

Doi Numaraları - Doi Numbers

Covid-19: Psikologlar ve Kriz Zamanlarında Etik Sorumluluk

Hakan İŞÖZEN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1001

Savaş ve Terörizm: Psicotravmatolojik Temelli Teorik Bir Yaklaşım

Görkem DERİN, Erdinç ÖZTÜRK

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1002

Ahilik Ahlakında Değişen Değerler Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

Merve Ebrar KAYA, İbrahim Hakkı AYDIN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1003

Ergenlerde Öfke İfade Tarzları ve Sosyal Medya Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Zeliha Merve UYSAL, Elif Özge ERBAY

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1004

Ortaokul 6. 7. 8. Sınıf Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ile Algılanan Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Hilal BALCI, Ş. Güliz KOLBURAN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1005

Kamu ve Özel Sektörde Çalışanların Ahlaki Tutum ve Davranışları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: İstanbul Örneği

Gökçen ÇATLI ÖZEN, Burcu CAN

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1006

Çalışan ve Çalışmayan Kadının Sosyolojik Yorumu: İstanbul Örneği

Gökçen ÇATLI ÖZEN, Aylin AKSU

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1007

Editörden

Değerli okuyucu,

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi'nin Haziran/2020 sayısında tekrar buluşmaktan mutluyuz. Tüm dünyanın ve ülkemizin de pandemi ile mücadele ettiği, sıra dışı günlerde, sıra dışı çabalarla dergimizi sizlerle buluşturmak için çok çalıştık. Bu sayımızın içeriğine pandemi ile ilgili bir makaleyi de dahil ettik. Psikoloji ve Sosyoloji çalışmalarından oluşan içerik ile sizlere geniş bir perspektif sunmayı umuyoruz.

“Covid-19: Psikologlar ve Kriz Zamanlarında Etik Sorumluluk” başlıklı ilk makalemiz, salgın sürecinde değişen koşullarla birlikte, psikologların etik tercihlerinin çalışıldığı bir çalışma olarak dergimizde yer almakta.

“Savaş ve Terörizm: Psikotravmatolojik Temelli Teorik Bir Yaklaşım” başlıklı makalede savaş ve terör gibi şiddetli travmatik olayların psikopatolojik sonuçları ile başa çıkabilme sürecinde travma temelli yaklaşımların öneminden ve gerekliliğinden söz edilmiştir.

“Ahilik Ahlakında Değişen Değerler Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme” makalesinde Ahilik sistemine özgü meslek ahlakına ilişkin değerler ile günümüz esnaf ve sanatkârlarının meslek ahlakı karşılaştırılarak, bu alana ait aktarılan ve işlevini yitiren değerler incelenmiştir.

Lise öğrencilerinin sosyal medyaya yönelik tutumları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelendiği “Ergenlerde Öfke İfade Tarzları ve Sosyal Medya Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı makalede sosyal medyaya ayırdıkları zaman nedeniyle sosyal izolasyon yaşayan ergenlerde, öfkenin daha yoğun bir şekilde dışa vurulduğu ve öfke kontrolünün azaldığı tespit edilmiştir.

Bağlanma stilleri ve algılanan problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen dördüncü makalede ortaokul öğrencilerinin algıladıkları problem çözme becerilerinin, bağlanma stilleri ile ilişkisi değerlendirilmiştir.

Kamu ve özel sektörde çalışan bireylerin kendilerini ve mesai arkadaşlarını ahlaki olarak nasıl değerlendirdiği sorusuna cevap arayan makale, meseleye sosyolojik bir bakış açısından yaklaşmıştır.

Bu sayımızın son makalesinde “Çalışan ve Çalışmayan Kadının Sosyolojik Yorumu” başlığı ile çalışan ve çalışmayan kadının kimliksel oluşumu ile asli ve tali toplumsallaşma sürecine odaklanılmıştır.

Alana katkı sağlayacağını umarak, iyi okumalar ve sağlıklı günler dileriz...

Dr. Öğr. Üyesi Ş. Güliz KOLBURAN

Covid-19: Psikologlar ve Kriz Zamanlarında Etik Sorumluluk

Makalenin

Geliş Tarihi / Received: 15.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 02.05.2020

Hakan İŞÖZEN*

Öz

Covid-19 gibi global salgınlar ya da pandemi, bir afet olarak yorumlanabilir. Her kriz, olağan hayatın işleyişini sekteye uğratır. Olağan dışı bu dönemlerde, insanların acil psikososyal destek ihtiyaçlarının tespiti ve normal hayata geçişte bireysel psikologlara da rol düşmektedir. Kriz dönemleri, danışan-danışman ilişkisinin kapalı evreninden psikoloğu dışarı çıkartıp, genel pratiğinin dışında da etkinlik göstermesine neden olur. Bu süreçte, psikoloğun eylem tercihleri ve bu eylemlerin etik dayanakları psikoloğun varoluşu ile de ilgilidir. Bireysel psikolog faydacı etiği tercih ederek de bir varoluş seçebilir. Aynı şekilde, deontolojik etiği seçerek de bir mesleki varoluş seçebilir. Bu makalede psikoloğun tercihlerinin hem kendisini hem de toplumu nasıl etkileyebileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Pandemi, Bireysel psikoloji, Etik seçim, Deontolojik etik, Faydacı etik*

*Dr. Öğr. Üyesi Hakan İŞÖZEN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, hakanisozen@aydin.edu.tr
Orcid: 0000-0001-5784-419X
Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1001

Covid-19: Psychologists and Ethical Responsibility in Times of Crisis

Hakan İŞÖZEN*

Abstract

Global outbreaks such as Covid-19 or a pandemic can be interpreted as a disaster. Every crisis disrupts the functioning of ordinary life. In these extraordinary periods, individual psychologists also play a role in determining the urgent psychosocial support needs of people and transitioning to normal life. Crisis periods bring the psychologist out of the closed universe of the client-counselor relationship and cause it to be active outside of his general practice. In this process, the psychologist's preferences for action and the ethical basis of these actions are related to the existence of the psychologist. The individual psychologist can also choose an existence by preferring utilitarian ethics. Likewise, he can choose a professional existence by choosing deontological ethics. This article discusses how the psychologist's preferences can affect both himself and society.

Keywords: *Pandemia, Individual psychology, Ethical preference, Deontological ethics, Utilitarian ethics*

* *Hakan İŞÖZEN, Asst. Prof., Istanbul Aydın University, Psychology Department, hakanisozen@aydin.edu.tr*
Orcid: 0000-0001-5784-419X
Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_y06i1001

Giriş

Yeni tip Corona virüsü Covid-19 salgını ile birlikte tüm dünya, olağan dönemde yaşadığı üretim ve tüketim süreçlerini büyük ölçüde askıya alıp, sosyal yalıtıma maruz kaldı. Son derece hızlı bulaşabildiği, yer yer ölümcül olabildiği ve geleneksel tıbbi çözümlerin yeterli olmadığı, kökeninin vahşi yaşamla insan teması olduğu düşünülen bir hastalık. Bu ‘pandemi’den ya da Türkçesi ile ‘tüm insanlar’, yani sosyal sınıf, demografik özellikler, yaşam tarzlarından bağımsız olarak farklı oranlarda olsa da paylarını aldılar. Salgın, yaygın olarak ‘maddi hayatın yeniden’ üretimi için gereken, alışkanlığa dönüşmüş temel insan davranışlarını değiştirdiği ve günlük hayatın akışını böldüğü ya da yarıda kestiği için küresel bir kriz olarak görülmekte. Bu bir kesinti, kopuş, devamsızlık, kayıp, akışın inkıta uğraması anlamında yoğun bir kriz. Bu tür krizlerin, yani insanlığı kıtlık ve ölümlerle sınıyan krizlerin, afet olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır. Covid-19 salgını da pandemik bir afet olarak değerlendirilmez.

Afet, Kriz, Kaos, Olağanüstü Dönem

Afetin en genel tanımını şu şekilde tanımlamak mümkündür: En genel tanımla insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen ve etkilenen topluluğun kendi imkân ve kaynaklarını kullanarak üstesinden gelemeyeceği, doğal, teknolojik veya insan kökenli olaylar (Ergünay, 2009).

Doğal ya da insani afetler, jeolojik kökenli, meteorolojik kökenli ve teknolojik kökenli olarak kabaca tasnif edilmekte ve bu tasnifin içine, depremler, su baskınları, toprak kaymaları, çığ ve kaya düşmeleri, nükleer ve kimyasal kazalar, fırtına, kasırga ve tayfunlar, savaşlar, büyük göçler, kıtlık, kuraklık, erozyon, çölleşme ve salgın hastalıklar girmektedir.

Her afette, kriz ya da olağanüstü dönemin yoğun, şiddetli bir aşaması ve sonrasında da normalleşme, olağan toplumsal akışa geçiş ve iyileşme süreci görülmektedir. Bu süreçte beslenme, barınma, tıbbi destek, psikososyal destek, eğitim ve üretim süreçlerinin başlaması amaçlanır.

Bu yazının ana konusu, afet, kriz ya da olağanüstü koşullardaki psikososyal destek pratiklerinde psikolojinin rolü ve bu süreçte psikologların uyması gereken etik ilke ve tavırların ne olacağının tartışılmasıdır.

Travma psikolojisi, genel bir yaklaşımla bireyi esas alan ve travmanın atlatılmasının daha geniş zaman dilimlerinde başarılılabildiği bir uygulama alanıdır. Buna karşın, bireysel travmalar hesaba katılmakla beraber, Covid-19 salgınında gördüğümüz türden bir kriz, tüm insanları kapsayan ve bu nedenle psikolojik desteğin tüm insanlara yönelik olması gereklilik gösteren bir durumdur. Klasik psikolojik yaklaşımda, insan psikolojik destek almak için harekete geçerken, afet türü kriz dönemlerinde, psikologların insanlara onların doğrudan ve bireysel talepleri olmadan destek vermeleri söz konusudur. İşte bu ikinci kategori, psikososyal destekten bağımsız düşünilemeyen ve psikolojiyi de içine alan konudur. Bireysel psikoloji meslek pratikleri ile psikososyal destek nasıl bağdaştırılır?

Psikososyal destek, toplumun olağan dönemlerinde olduğu gibi danışan ile danışman arasında, danışandan danışmana doğru yönü kurulan mesleki bir ilişkiden ziyade (bu danışanın ferdi talebinin kriz sürecinin her aşamasında mevcut olduğu ve olacağı gerçeğini dışlamaz) psikologlardan toplumun geneline doğru bir destek ve yardım biçimidir. Kamusal ölçeklidir ve yukarıda belirttiğimiz gibi klasik psikolojik destek biçimlerinden yararlanmakla beraber farklı bir destek türüdür.

Psikososyal destek, desteğe ihtiyacı olanların olanaklarının ve gereksinimlerinin tespiti için kriz alanlarında bizatihi bulunma ve çalışma gerektiren bir süreçtir. Yapısı gereği kolektif bir alan çalışmasıdır. Gereksinim ve olanakların tespiti ile beraber, olağan döneme dönüş sürecinde, insanların kayıp, belirsizlik ve tekinsizliğin yol açtığı korku, kaygı ve stresi aşmak için dinginleştirilmeleri, yönlendirilmeleri, olumsuzluklarla başa çıkabilme yöntemlerinin aktarılması, kısaca toplumun kendi olağan işleyişine dönmesine yardımcı olmak çabasıdır.

Psikolojik temelli sosyal destek adından da anlaşılacağı gibi esasen sosyal, kamusal bir müdahaleyi ifade eder. Toplumların homojen olmadıklarını atlamadan, yani her türden ekonomik, kültürel, sınıfsal farklılıklarla birlikte, sosyo-demografik çeşitliliğin de hesaba katılacağı bu süreç, bireysel psikologların da ne türden katkılar üretmeleri gerektiğinin düşünülmesini gerektiren bir süreçtir.

Danışanın kendi isteğiyle başvurduğu (yetişkinler için geçerli) klasik, olağan dönem danışan-danışman ilişkisinin tersine döndüğü, danışmanın doğrudan insanlara psikolojik destek ya da yardım için topluma yöneldiği olağandışı

bu süreçlerde bireysel psikologların geleneksel yöntemler dışında ne tür araçları kullanacağı ve bu araçların etik buyruk ve sınırlamalarının neler olacağı sadece bireysel psikologların değil ama meslek örgütlerinin ve kamu yöneticilerinin de düşünsel sorunlarıdır.

Danışan-danışman arasındaki mahrem, içe dönük sağaltım ve terapi uygulamalarının ‘dışına çıkıp’ psikoloğun toplumsal, kitlesel destek süreçlerine katkı vermesi aslında çok temel teorik bir sorunu da bize göstermektedir: Halkın psikologları kimlerdir? Başka bir deyişle ana akım bireysel psikolojinin, bireysel görüşme, araştırma, ölçme-değerlendirme süreçleri dışında toplum/halk ruh sağlığı meselelerine olan ilgi ve yaklaşımları ne olmalıdır?

Birey mi Toplum mu? Psikoloji mi Sosyoloji mi?

Yine bu soru modern psikolojinin en başındaki bir ayrımı bize hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere, Emile Durkheim sosyolojinin nesnesini tanımlarken onu bir tür karşıtı olarak gördüğü psikolojiden yalıtıma çalışmış ve sosyolojiyi, psikolojik olmayan bir araştırma alanı olarak sınırlamıştı. Yani sosyolojinin nesnesi, bireyin kişisel, öznel ‘patoslarından’ bağımsız düşünülmesi ve bu patos alanı bireyin öznelliği olarak kabul edilmeli, sosyoloji ise bir bilim olarak yani bilimsel kriterlere sadık bir bilim olarak nesnellik ve evrensellik üzerine kurulmalıydı (Durkheim, 1950). Bu anlamda bireyin öznel süreçleri ve bunun davranışlara yansımaları psikolojinin konusu iken (bu haliyle başlangıçta psikoloji nesnellik ve evrensellik kriterlerini sağlamak açısından zayıf bir bilimsel girişim olarak kabul edilmekte iken)¹, sosyolojinin konusu bireyi aşan bir çokluk ve bireye indirgenmeyen ölçülebilir, yapısal, nesnel ve evrensel bir araştırma bir nesnesi olarak tanımlanmaktaydı.

Bireyin toplumdan bağımsız araştırılması ile toplumun bireye indirgenmeden bir nesne olarak araştırılması meselesi Durkheim’in koymuş olduğu teorik ipotekten farklı olarak Platon’da bireyden topluma doğru ve birbirinden koparılmadan ortaya çıkar. Bu anlamda bireyin araştırılması, hatta onun ‘psykhe’sinin araştırılması mümkün olmadan toplum, etik ve siyaset üzerine konuşmak mümkün değildir. Hatta Sokrates’in Delphoi tapınağından devraldığı “kendini bil” sözünü en başa koymadan, başka bir deyişle

¹ Rasyonel Psikolojinin daha o zamanda Kant tarafından bilim olması olanaksız olarak görülmekteydi. Kabaca, İç tecrübenin dayanağı olan transandantal benin görüde bir karşılığı olmayacağı için düşünme ve bilincinde olma imkânı olmayacağı için ruhun bir nesne olarak kurulması ve incelenmesi de mümkün olmamaktaydı. Ayrıca bilim için gerekli olduğu düşünülen gözlem faaliyetinin, psikolojide nesnenin statüsünü bozacağından yine rasyonel psikoloji olanaklı görülmez.

aslında bir psykhe bilimi yapılmadan, hiç bir surette genel insan bilimi yapılamayacağını da söylemek mümkündür. Modern zamanların sosyoloji ve psikoloji bilimlerinin yukarıda sözü edilen birbirlerini dışlama durumu, tam tersine Platon düşüncesinde birbirlerinden koparılamayacak bilgi türleridir. Platon'da tek insan ve sosyal çokluk ve bu çokluğa dair her türlü kavrayış çabası (örneğin siyaset) bireyin psykhe'sinin bilimi yapılmadan mümkün değildir. Psikoloji esasen bu demektir. İnsan psykhe'sinin araştırılması. Elbette Antik Yunan'da bilmek ile ilgili felsefi tartışmalar ve spekülatif açıklamalar ile varlıktan ne anladıkları bu yazının konusu değildir. Birey ile toplum arasındaki hangisinin daha önce geldiği ve hangisinin daha esas araştırma konusu olduğu tartışmalarının daha en başında fark edilmiştir. Bu tartışmaların günümüzde yersiz ve anlamsız kaldığının düşünülmesi ve meselenin psikoloji ve sosyolojinin teorik konsolidasyonu gibi varsayılan sosyal psikoloji ile giderilmeye çalışılması bu tartışmaların giderildiğini göstermemektedir elbette. Bu tartışmaların sona erdiğini düşünmek esasen bir tür pozitivizmin egemen olduğunu teslim etmektir.

Bireysel psikoloji ile sosyolojik olan arasındaki nesne karışıklığına dair gerilim, zaman içinde yani 20 yüzyılda her iki alana dair akademik sınırların netleşmesiyle giderilmiş gibi durmakla beraber, olağan toplumsal ilişkilerin dışına çıkılması durumunda, yani kriz ve kaos ortaya çıktığında, iki alan arasındaki geçişlerde güçlükler çıkarmaktadır. Bireysel psikoloji ve onun mesleki pratiklerinin başlıca yönü danışandan danışmana doğru ve bireysel istekle gerçekleştiğinden, bunun tersinin söz konusu olduğu yani danışmandan topluma doğru gerçekleşmek zorunda kaldığında mesleki pratiklerin kriterleri ve standartları karmaşaya girmektedir. Birey atlanarak, toplumun geneline psikolojik destek vermek bireysel psikolojinin konusu mudur? Örneğin kitle iletişim araçları yoluyla psikolojik yardım ve rahatlatıcı, stresi azaltıcı yayınlarla kriz sürecinde başarı sağlamak bireysel psikolojinin uygulamalarıyla ne derecede mümkündür? Bu süreçleri organize ve koordine etmek kamu yöneticisinin ne oranda sorumluluğundadır? Danışan-danışman arasında gerçekleşen terapötik süreçlerin dışarıya kapalı ve olması gerektiği gibi tutucu yanı ile kamusal gereksinimler nasıl uzlaştırılabilir?

Öte yandan krizler, psikologlar için bir fırsata dönüşüp, yaygın ekonomik kazanç sağlama aracı mı olmalıdır? Daha önce dile getirdiğimiz soruyu hatırlatalım: Halkın psikoloğu kimler olmalıdır? Psikologların halka karşı sorumlulukları ne olmalıdır? Psikolog seans odasından 'dışarıya' nasıl

çıkmalıdır? Toplumsal anlamda dışına çıkılamayan seans odası psikolog için bir tür tabutluk mudur? Psikologların afet, toplumsal kriz dönemlerinde topluma vereceği desteklerin akademik kriterlere bağlanıp öğretilbileceği akademik müfredat gerekli midir?

Deontolojik Etik mi, Faydacı Etik mi? Kriz Etiği Ne Olmalı?

Kriz dönemlerinde olduğu gibi toplumun ya da insanlığın genel sorunlarına çözüm aramak mı yoksa krizi fırsata çevirmeye yönelik kişisel çıkar ve faydanın peşinde koşmak mı? Psikologlar için temel etik ilkeler yani indirgenemez, devredilemez temel etik ilkeler, ‘yansız’, ‘yüksüz’, ‘yargısız’ olmak ve ‘minimum zarar verme’ üzerine kurulmuştur ve bu her psikoloğu olduğu gibi aslında her bireyi bağlayan ilkeler olarak kabul edilir (Nagy, 2019). Ancak elbette psikologlar için etik, ikilemler halinde kendini gösterdiğinde etiğin ne olduğuna dair eski teorik tartışmalar kaçınılmaz bir önem kazanır. Bu tartışmalar bilindiği gibi aslında insanın ne olduğuna dair bir sorgulamadan bağımsız yapılamaz. Dolayısıyla bir etik ekolü seçmek aslında insanın ne olduğuna dair bir tercihi ve kabulü de yapmak anlamına gelir. Bu da doğrudan ya da dolaylı psikoloğun kendi varoluşuna dair de bir pozisyon almak anlamına gelir.

İnsanın ne olduğuna dair akıl yürütmelere tipik bir örnek olarak Thomas Hobbes’un De Cive kitabının şu bölümü açık fikir verebilir: “Toplumsal ilişkiler üzerine kalem oynatan geçmişteki yazarların çoğunluğu, insanın toplum için uygun doğmuş bir hayvan olduğunu, ya varsayarlar ya da ispatlamaya çalışırlar (Yunanca ifadesiyle zoon politikon). Bu temel üzerine bir sivil öğreti inşa ederler.. Bu aksiyon çok yaygın bir şekilde kabul görse de yanlıştır; bu hata insan doğası hakkındaki gerçeküstü bir görüşten kaynaklanmaktadır... İnsan diğer insanlara karşı doğal bir sevgi besleseydi, eş deyişle onları dostları olarak sevseydi, herkesin herkesi insan olduğu için eşit derecede sevmemesi veya arkadaşlığı diğerlerinden daha değerli ve yararlı insanların arkadaşlığını tercih etmeleri için hiçbir neden olmazdı. Öyleyse doğa gereği, biz onların arkadaşlığını değil ama onlardan gelecek şan ve yararın (commodum) peşindeyiz. Bu asıl olarak peşinden koştuğumuz şeydir, arkadaşlar ikincildir. İnsanların bir araya gelmekteki amacı karşılaştıklarında yaptıklarından çıkartılabilir. Eğer iş için toplanmışlarsa herkes çıkar peşindedir, arkadaşlık değil. Eğer neden sosyalleşmekse, sevgiden ziyade, karşılıklı korkuya dayanan bir çeşit politik bir ilişki gelişir; bu, bazen bir hizip için olsa bile, asla iyi niyet değildir (Hobbes, 2007).”

Sadece bu örnek bile 19. yüzyılın ünlü faydacı düşünürleri olan Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'e kadar uzanan ve etik ilkelerin ne olduğuna dair soruşturmanın insanın ne olduğuna dair soruşturmaya beraber olabileceğinin berrak bir örneğidir. Faydacı düşüncenin düşünsel temelleri Antik Yunan'a kadar götürülebilir. Antik Yunan'daki hedonist okullar ki Demokritos ve Epikuros'ta başlıca argümanlarını görürüz, 'hedone'yi bireysel ve düşünsel hazlar olarak bölmekteydi. Bu yaklaşım ferdin hazzı ile mutluluk arasında bağ kurar. Antik Yunan'daki bu haz merkezli anlayış hazzın iyi, acının kötü olduğunu ve bunun da nihai etik ölçü olduğunu ileri sürmüştü. Antik Yunan'dan farklı olarak 19. yüzyılda toplumu da içeren hazzı ve diğer bir deyişle faydacı etik anlayışına geçiş, bireyden topluma bu geleneğin tarihsel yolculuğunu anlatır. 19.yy'da 'en fazla sayıda insanın en büyük miktarda mutluluğu' bu etiğin yeni mottosu oldu (MacIntyre, 2001). Neticede bir eylemi ahlaki kılan o eylemin maksimum haz minimum acı vermesi ise bu da bir eylemi sonuçları itibari ile düşünmek anlamına gelmekteydi. Ne kadar çok insan eylemlerinden haz alırsa toplum da ahlaki açıdan doğru bir eksende olacaktı. Sonuç merkezli bu etiğin psikologlar ve afet gibi kriz dönemlerindeki psikologların topluma karşı sorumluluğu açısından değerlendirilmesi nasıl olacaktır? Eğer psikolog ferdi çıkarı ve hazzını ana amaç olarak görürse ve kişisel esenliği her türlü harici iyinin önünde kabul görürse, buradan toplumsal sorumluluk ve iyilik nasıl doğacaktır? Her psikolog kazanç odaklı mesleki kariyeri üzerinden maksimum hazzı sağlamaya çalışırsa kriz dönemlerinde olağan akışın sekteye uğraması ile bu durum çelişeceği için, yani faydacı etik, olağan dönemlerin genel ekonomisi içinde karşılık bulabilse bile kriz dönemlerinde çalışmayacağından başka bir etiğin, sonuççu bir etiğin tersine, niyet merkezli bir etiğin, öncelik haline gelmesi kaçınılmaz olacaktır.

Deontolojik etik, Kant'ın formüle ettiği haliyle sonuççu bir etik olarak kabul görmez (Kant, 1995). Bir eylemi ahlaki kılan şey o eylemin sonuçlarının hesabından ziyade eylemi kuran niyetin kendisidir. Bu niyet eylemin iyiyi amaçlamasıdır. Burada iyi, haz hesabından farklıdır. Haz, davranışlarımıza eşlik edebilir ama iyi, sonucun haz getirip getirmemesinden bağımsız olarak istenilendir; böylece niyetin kendisi eylemi ahlaki kılar. Diğer bir husus ise bir ödev etiği olarak Kant etiği, eylemin öznesine izlenecek kuralları vaz eder. Bu kurallar koşullu ya da koşulsuz buyruklardır. Koşulsuz buyruklar insana yapması zorunlu eylemleri bildirir. Bu buyruklar; "her zaman öyle davran ki davranışının ilkesi evrensel bir ahlak kuralı olarak kabul görsün"

ve “insanlığı her zaman bir amaç olarak al, hiçbir zaman bir araç olarak görme”dir. İnsan ve haysiyeti her türlü eylemin nihai değeri ve ölçüsüdür.

Aslında bir psykhe araştırmacısı olan psikolog, olağan bilim üretimi dönemleri dışında yani kendi etkinliğini de sekteye uğratan kriz dönemlerinde, mademki maksimum insana fayda üretir, faydacı etiği bir yol gösterici olarak almalı mıdır ve faydacı etik bu dönemde genel iyiyi tesis etmek için en etkin yol olarak görülebilir mi? Öte yandan, faydacı etiğin tersine, eyleminin sonuçlarının ona fayda ya da haz vermesinden bağımsız olarak psikolog kriz dönemlerinde halka psikolojik desteği koşulsuz olarak sağlamalı mıdır? Bireysel psikoloji pratiklerini düşündüğümüzde, psikoloğun bu pratiklerin dışına çıkarak kişisel çıkar ve hazzını ertelemesi, halkın psikososyal destek ihtiyaçlarını karşılamada ve krizden normalleşme aşamalarına geçişte, etkin bir çözüm olabilir mi?

İki nedenden ötürü psikolog için ödev etiğini kriz ya da afet dönemleri için asli etik olarak kabul etmek mümkündür. Bunlardan biri, psikolog için afet ya da kriz döneminde, korku, kaygı ve stresle yüklü bireylere destek verme motivasyonunun ekonomik çıkar olması durumunda bu bir fırsatçılık olacak ve aslında krizi bu şekilde ekonomik fırsata dönüştürmek yağmacı, talancı kitle hareketlerinden farklı olmayacaktır. Elbette bu durumdan herkese emsal olacak evrensel bir etik çıkmayacaktır. Bireysel fayda arzusu ile evrensellik ilkesi çelişki içinde olacaktır.

Öte yandan kriz döneminde insanın psikolog tarafından araç olarak görülmesi yani krizin yaygınlığı oranında travmatize olmuş insanların acil destek ihtiyaçları oranında danışandan müşteriye doğru evrilerek araçsallaştırılması da insanın amaç olarak görülmesi buyruğu ile çelişik olacaktır. Müşteri arada ürün ya da hizmeti satın alan ve bundan da bir kullanım değeri bekleyendir, ancak danışan, her ne kadar danışmanı ile ücretli bir akit ilişkisi içinde olsa bile bu ücretin psikoloji pratiği ve etiği içinde bir karşılığı vardır. Bunun dışındaki her türlü kişisel servet amaçlı olarak danışanın araçsallaştırılması etik olarak temellendirilemeyecek ve özellikle destek gereksinimlerinin aciliyeti ve baskısı hiçbir surette etik kural ve ilkesizlik boşlukları yaratmanın zemini olamaz.

Covid-19 parantezi dahilinde konuşursak, salgının yaratmış olduğu kendine özgü afet durumu gözlemlenmektedir. Üretim alanları, zorunlu ihtiyaç kategorileri dışında kısıtlanmış ve çalışanlar ve hizmetleri alanların büyük

bölümü evlerinde karantina durumuna geçmişlerdir. Tüm insanları etkileyen bu salgının, diğer afetlere göre özel bir durumu olduğu açıktır. Afet durumu ev ve barınma yerleri dışında, kamusal alanlarda gerçekleşmeyip, doğrudan insanları eve hapseden bir özellik gösteriyor. Danışanın da danışmanın da ortak olarak ve eşit biçimde etkilendiği bu salgında, psikoloğun deontolojik refleksler üretip psikososyal destek verebilmesi büyük oranda bireysel ve dijital medyalar sayesinde olabilmekte. ‘Online’ destek olarak tanımlanan bu ana akım psikoloji pratiği dışında tanımlanan destek yöntemi, istisnadan kurala dönüştükçe bu pratiğin kendine özgü yapısı nedeniyle etik açıdan yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Öncelikle online destek yöntemleri, ana psikoloji yöntemlerinin dışında tamamen ayrı bir pratik olarak düşünülürse bu durumda kendine özgü etik kuralların da hesaba katılması gerekir. Titiz ve katı sayılabilecek psikologlar için mevcut etik yönetmelikler tamamen online destek uygulamaları için de geçerli sayılması gerekiyor (TPD, 2018). Online destek, danışan ile danışman arasındaki ilişkinin gevşek seyrini gerektirmediği gibi Covid-19 sırasındaki destek süreçleri için de ayrı bir uygulama fırsatı olarak görülmemelidir. Psikososyal çerçeveli desteklerinin acil hayata geçirilmesi, özellikle afet, kriz, kaos dönemlerinde, olağan dönemdeki etik kodların ihlal edilmesini haklı çıkarmamalıdır.

Kaynakça

Ergünay, O. (2009). *Afet Yönetimi: Genel İlkeler, Tanımlar, Kavramlar*. Ankara.

Durkheim, E. (1950). *Leçons de Sociologie, Publications*, de l’Université d’İstanbul: İstanbul.

Nagy, T. F. (2019). *Psikologlar İçin Temel Meslek Etiği*, Nobel Yayınevi: Ankara, çev: İhsan Dağ.

Hobbes, T. (2007). *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Belge Yayınları: İstanbul, çev: Deniz Zarakolu.

MacIntyre, A. (2001). *Ethik’in Kısa Tarihi*, Paradigma yayınları: İstanbul, çev: Hakkı Hünler, Solmaz Hünler.

Kant, I. (1995). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları: Ankara, çev: İonna Kuçuradi.

Türk Psikologlar Derneği (TPD) (2018). Etik Yönetmeliği. <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeliği-x389.pdf>

Savaş ve Terörizm: Psikotraumatojik Temelli Teorik Bir Yaklaşım

Makalenin

Geliş Tarihi / Received: 05.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 28.05.2020

Görkem DERİN*
Erdinç ÖZTÜRK**

Öz

Uzun süreli savaşlar ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte uluslararası konuma erişen terörizm sonucunda oluşan toplumsal travmalar, grup dinamiklerinin oluşumunu ve bireylerin psikolojilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Kitlesele travmalar, toplumun kültürel, politik, sosyal ve psikolojik yapısında önemli patolojik dönüşümlere neden olarak bireylerin ruhsal ve toplumsal entegrasyonlarında negatif doğal bilinç kesintilerine yol açmaktadır. Negatif doğal bilinç kesintilerine yol açan toplumsal şiddet, dijital ağ platformlarında “siber terörizm” kavramı altında hem bireylerin hem de toplumların travmatize edilerek kontrol altında tutulmasına ve idare edilmesine sebep olmaktadır. Siber terörizm psikolojisi, sanal uzamda aktif olarak gerçekleştirilen kitlesele şiddet olaylarının hem birey hem de toplum üzerindeki travmatize edici etkilerini bilimsel araştırmalarla ortaya koyarak yeni bir tür toplumsal travma olarak siber terörizmin dinamiklerini aydınlatmayı hedeflemektedir. Siber terörizm ve savaşlar gibi toplumsal şiddet olaylarının bireyden topluma olan uzamdaki etkileri, kişilerin aktüel yaşamındaki olağan sorunları ile başa çıkmak için gerekli olan becerilerini ve psikolojik kaynaklarını olumsuz etkileyerek onların toplumsal uyumunu bozmaktadır. Gündelik hayattaki işlevselliği bozulan ve bağ kurma kapasitesi zayıflayan ya da

* *Uzm. Psk. Görkem DERİN, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, gorkem.derin@gmail.com*
Orcid: 0000-0002-9527-3110

** *Prof. Dr. Erdinç ÖZTÜRK, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, erdincerdinc@hotmail.com*
Orcid: 0000-0003-1553-2619

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1002

bu kapasitesi uyumsuz yöne doğru evrilen birey, bu psikopatojen süreçte maruz kaldığı terör olaylarını dissosiyasyonla yaşamasını sürdürmeye devam edecektir. Terör olaylarından sonra bireylerde küçümsenemeyecek oranlarda dissosiyatif bozukluklar, travma sonrası stres bozukluğu, madde kullanım bozuklukları ve majör depresyon görülebilmektedir. Bireylerin savaş ve terör gibi şiddetli düzeydeki travmatik olaylarla başa çıkabilmeleri ve bu sürece uyum sağlamaya yönelik olarak başlayan ve sonrasında bir psikiyatrik hastalığa dönüşen bu psikopatolojilerin bir halk sağlığı sorunu olarak mümkün olabilen en kısa sürede travma temelli bir yaklaşımla tedavi edilmeleri profesyonel bir gerekliliktir. Sonuç olarak savaş ve terörizmin hem bireysel hem de toplumsal boyutlardaki travmatize edici etkilerini konu alan psikotravmatoloji ekseninde yürütülecek kısa ve uzun dönemli bilimsel çalışmaların, kitlesel şiddet olaylarını önlemeye yönelik uygulanabilir stratejilerin geliştirilmesinde önemli destek sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Psikotravmatoloji; Travma; Savaş; Terörizm*

War and Terrorism: A Psychotraumatological Based Theoretical Approach

Görkem DERİN*
Erdinç ÖZTÜRK**

Abstract

Social trauma caused by terrorism, which has reached an international position with the impact of globalization and long-term wars, significantly affect the formation of group dynamics and the psychology of individuals. Mass trauma lead to negative natural consciousness splits in the mental and social integration of individuals, causing significant pathological transformations in the cultural, political, social and psychological structure of the society. Social violence, leading to negative natural disruptions, causes both individuals and communities to be kept under control and managed under the concept of “cyber terrorism” in digital network platforms. Cyber terrorism psychology aims to enlighten the dynamics of cyber terrorism as a new type of social trauma by revealing the traumatizing effects of mass violence events actively carried out in cyber space on both the individual and the society. The effects of social violence events such as cyber terrorism and wars in the space from the individual to the society negatively affect the skills and psychological resources necessary to deal with the ordinary problems in the actual life of the people and disrupt their social adaptation. The individual whose functionality in daily life is impaired and his capacity for bonding has weakened or that this capacity has evolved in an incompatible way, will continue his life by dissociating the terrorist incidents he has been exposed to in this psychopathogenic process. Dissociative disorders, post-traumatic stress disorder, substance

* Uzm. Psk. Görkem DERİN, Istanbul University-Cerrahpasa, Institute of Forensic Sciences and Legal Medicine, Department of Social Sciences, gorkem.derin@gmail.com
Orcid: 0000-0002-9527-3110

** Prof. Dr. Erdinç ÖZTÜRK, Istanbul University-Cerrahpasa, Institute of Forensic Sciences and Legal Medicine, Department of Social Sciences, erdincerdinc@hotmail.com
Orcid: 0000-0003-1553-2619
Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1002

use disorders and major depression can be observed in individuals at rates not to be underestimated after terrorist events. It is a professional requirement for individuals to deal with severe traumatic events such as war and terrorism and to treat these psychopathologies that begin with a tendency to adapt to this process and then turn into a psychiatric disease with a trauma-based approach as soon as possible. As a result, it is thought that short and long term scientific studies, which will be carried out in the axis of psychotraumatology, which deals with the traumatizing effects of war and terrorism on both individual and social dimensions, will provide significant support in developing applicable strategies to prevent mass violence.

Keywords: *Psychotraumatology; Trauma; War; Terrorism*

Giriş

Savaş ve Terörizmin Psikolojik Dinamikleri

Psikolojik travma çalışmaları olarak tanımlanan “psikotravmatoloji” disiplini araştırmalarında özellikle; travmatik durum ve / veya olaylarla ilişkili insanların tepkilerine, travmaların tedavilerine ve önleme politikalarına odaklanmaktadır. Psikotravmatoloji, akut ve kronik travmatik yaşantıların insan psikolojisine etkilerini ve ciddi boyuttaki yaşam boyu süregelen psikopatolojilere dönüşümünü değerlendirerek, tedavisini sağlayan, depresyon, yangın ve sel gibi doğal afetler ile cinsel, duygusal ve fiziksel anlamda kötüye kullanılma, göç, sığınmacılık, savaş, terör ve bölgesel çatışmalar gibi insan kaynaklı felaketler sonucu ortaya çıkan travmatik stres ve travmatik dissosiyasyon konularında çalışmalar yapan bilim dalıdır (Everly, 1993; Öztürk, 2018a, 2020). Günümüzde psikotravmatoloji, çalışmalarını klinik psikoloji ve psikotarih alanlarıyla en yakın ilişkili halinde sürdürmekte ve psikiyatri biliminden de yararlanmaktadır.

Çocukluk çağı travmaları kadar kitlesel şiddeti, savaş, terörizmi, ulaşım kazalarını ve doğal afetleri de kapsayan çok geniş bir tanım spektrumu olan travmatik yaşantılar, bireylerin ve toplumların ruh sağlığı üzerinde son derece olumsuz psikolojik etkilere neden olmaktadır. Savaş ve terör gibi çok sayıda insanın mağdur olduğu travmatik yaşantılar, kitlesel ya da toplumsal travmaları oluşturmada, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güvenlik algısını zedelemekte ve kesintiye uğratmaktadır. Bireysel travmalar kadar toplumsal travmaları da proses etme ve yönetme aşamasında “dissosiyasyon” bir yok farz etme aracı olarak fonksiyon görmekte ve en temel savunma sistemi olarak devreye girmektedir. Tahmin edilemeyen bir ihtimal olarak devreye giren ve yaşamı kesintiye uğratan travmatik yaşantının bireysel ve toplumsal sonuçları aslında bir halk sağlığı sorunu olarak pek çok bilimi ilgilendiren bir olgu niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle savaş ve terörizm yönelimli bilimsel çalışmalar, multidisipliner bir perspektifte yapılandırılmalı ve psikotravmatolojik bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Klinik psikoloji, psikiyatri ve psikotarih disiplinleri, psikotravmatoloji alanına önemli veriler sağlamakta olup “travma”, “travma sonrası stres bozukluğu” ve “dissosiyasyon” yönelimli bilimsel araştırmalar psikotravmatolojinin temel konularını oluşturmaktadır (Derin & Öztürk, 2019a; Öztürk, 2020).

Travmaların, savaşların ve dissosiyasyonun hem bir anamnezi hem de çocukluğun trajik öyküsü olan psikotarih, psikoloji ve tarih disiplinlerinin bileşimiyle ortaya çıkan psikotravmatoloji temelli bir psikoloji bilimidir (DeMause, 1979; Öztürk, 2020). Psikotarih, psikotravmatolojik yönelimiyle erken dönemdeki çocukluk çağı travmaları kadar yanlış çocuk yetiştirme stillerinin de bireylerin ve toplumların yaşam boyu süren şiddet odaklı psikopatolojilerinin kuşaklararası geçişi ve yansımalarında oldukça etkili olduğunu vurgulamaktadır. Yanlış çocuk yetiştirme stilleri ile erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarına maruz kalarak merhametsizce büyütülen bir nesil hem bireysel hem de toplumsal şiddet olaylarının taşıyıcı ve aracı bir unsuru olmaktadır. Bu nesiller, şiddetin taşıyıcı ve aracı öğelerini dissosiyojen bir doğada kuşaktan kuşağa bir geçişle aktarmaktadırlar. Öztürk'e göre bireyden topluma uzanarak genişleyen kuşaklararası şiddet döngüsü sadece bireysel ve toplumsal dissosiyasyonla açıklanabilmektedir (Öztürk, 2018a, 2020; Türel, Öztürk & Çalıcı, 2018). Bireysel ve toplumsal dissosiyasyonun oluşumunda bilinç kesintileri önemli bir rol oynamaktadır. Bilinç kesintileri, büyük ölçüde travmatik yaşantılara identik psikopatolojik etkilere sebep olan yanlış çocuk yetiştirme stillerinin etkisiyle psikopatojen bir gelişim gösteren hem bireysel hem de toplumsal gerçekliğin entegre bir şekilde algılanmasını yani bireysel ve toplumsal bir bilincin komplike doğal özerkliğini vurarak daha regresif ve ortaklaşılın şiddet doğal bir sisteme dönüştürmekte ve gerçekliğe saldırı şeklinde fonksiyon göstererek mutlak gerçekliğin dissosiyasyonla edilmesine yol açmaktadır. Dissosiyasyon edilen mutlak gerçeklik, bireysel ve toplumsal açıdan şiddet döngülerinin sahnelenmesinde kolaylaştırıcı bir unsura dönüşmektedir (Öztürk, 2020).

Bireysel ve toplumsal şiddet döngülerinin kuşaklararası bir geçiş göstererek sürdürülmesinde yanlış çocuk yetiştirme stillerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. İstismarcı, ihmalkâr ve kaotik bir ailede yanlış çocuk yetiştirme stilleri ile yetişen çocuklar kendilerini bir tür çifte açmaz (double bind) içerisinde bulmaktadır. Travmatize edilen bu çocuklar birbirine zıt iki durumdan sağ çıkmak zorundadır. Bu durumdan ilki kendisine bakım sağlayanlara karşı güvenli bağlanma geliştirmek, ikincisi ise bağlandığı kişilere karşı kendisini duygusal, fiziksel ve hatta fiziksel olarak korumaktır (Ross & Halpern, 2009). Kronik travmatizasyonların hâkim olduğu bu ortamda çoğu zaman sağlıklı bağlanma gerçekleştirilemez ve bakım verenlerle bağ kurma süreci güvensiz bağlanmaya dönüşür. Yanlış çocuk

yetiştirme stillerini uygulayan aileyle kurulan ve güvensiz bağlanmanın en uç formu kapsamında değerlendirilen “istismarcıya bağlanma”, aslında çocukluk çağı travmalarını kontrol etme çabası altında gerçekleştirilen uyum odaklı dissosiyatif bir tepkidir. Erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarına maruz kalan çocuklar, bu travmatik yaşantıları dissosiyeye ederek hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Negatif doğal ve empati kesintili çocuk yetiştirme stillerini çocukluk çağı travmaları kapsamında değerlendiren psikotarih disiplini, ebeveynleri tarafından şiddet odaklı çocuk yetiştirme stilleri ile uzun dönemli olarak istismar edilen yetişkinlerin, kendileri gibi “travmatik geçmişe sahip” dominant liderler tarafından baskıcı sistemlerle yönetilmeye istekli olduklarını belirtmektedir. İstismarcıya bağlanma dinamiklerinin net bir şekilde görülebildiği bu istek, kadınları kontrol etmeye çalışan primitif doğal bazı erkek grupları kadar şiddet eksenli çocuk yetiştirme stillerini savunup benimseyen bazı kadınlar için de geçerlidir. Yanlış çocuk yetiştirme stillerini benimseyen bireyler hem kadınların hem çocukların hem de toplumun gelişimlerine majör bir ket vuran savaşların ve terörizmin ortaya çıkmasına direkt ya da indirekt olarak katkılar sağlayabilmektedir (DeMause, 1984; Öztürk, 2020; Ross & Halpern, 2009).

Çok Eksenli Boyutlarıyla Disiplinlerarası Bir Araştırma Alanı: Savaş ve Terörizm

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte kitle iletişim araçlarının ve dijital teknoloji ağlarının yaygınlaşması sonrasında savaş ve terörizmin etki alanı önceki dönemlere oranla oldukça genişlemiştir. Ülkelerin iç dinamiklerinde gerçekleşen bölgesel çatışmalar, siber uzamda uluslararası bir problem haline gelerek savaşların ortaya çıkabilmesine ve bazı terör organizasyonlarının bu sorunlardan istifade ederek faaliyetlerini gerçekleştirmelerine zemin hazırlayabilmektedir. Savaş ve terörizm gibi oldukça hassas dinamiklere sahip bir konunun, ülkeler arasında gerçekleştirilecek işbirliği çerçevesinde yürütülmesi, ülkelerarası toplumsal şiddet olaylarının önlenabilir ve sürdürülebilir bir şekilde mücadele edilebilir konuma ulaşmasına önemli katkı sağlayacaktır (Hudson, 2018; Derin & Öztürk, 2019b). Terörizmle ilgili önlenabilir ve sürdürülebilir mücadele gerçekleştirebilmenin öncelikli koşullarından birisi olan ortak dil ögesi, terörizmin tanımlanması hususunda ortaya çıkmaktadır. Alan yazında terörizmin tanımları oldukça fazla sayıda yapılmasına rağmen, birçok tanımın tek başına terörizmi açıklayabilecek nitelikte olmadığı ve bu

birçok tanımın kendi başına terörü açıklayabilmek için optimal yeterliliğe sahip olmadığına yönelik bir konsensüs önemle vurgulanmaktadır. Yine de bu kavramla ilgili literatürdeki birçok önemli yayın tarafından referans edilen tanımlamalar, terörizmin dinamiklerini daha iyi kavrayabilmek için bilim insanlarına yol bir gösterici nitelik taşımaktadır. Bu bilgiler ışığında temel terörizm tanımlamalarına baktığımızda Gurr, terörizmi; “*siyasi ya da sosyal hedefler peşinde insanları yıldırımak ya da zorlamak için beklenmedik şiddetin kullanılması*”, şeklinde açıklarken Gibbs ise, terörizmi; “*insan ya da insan dışında nesnelere karşı yasadışı şiddet ya da ciddi bir şiddet tehdidi*” olarak tanımlanmaktadır (Crayton; 1983; Gibbs, 1989; Gurr, 1989; Martin, 2017).

Terör ile ilgili çeşitli ülkelerin resmi tanımlara bakıldığında İngiltere terörü, “*bir siyasi, dini veya ideolojik temeli ya da nedeni genişletme hedefiyle, herhangi bir insana veya mülke karşı, önemli boyutta şiddet içeren eylemde veya eylemi gerçekleştirme tehdidinde bulunmak*” olarak açıklarken, Almanya ise “*elde edilmesi amaçlanan siyasal hedefler için, başkalarının hayat ve mülkleri üzerine, özellikle şiddet ekseninde ilerleyen saldırılarda bulunarak devam ettirilen mücadele*” şeklinde tanımlamıştır. Whittaker, ilgili alan yazında yer alan terör ile ilişkili tanımları incelediğinde çoğu tanımlamada ortak olarak kullanılan altı temel unsurun olduğunu fark etmiştir. Bu unsurlar; ‘yasadışı kuvvet kullanımı’, ‘siyasal gerekçe’, ‘ulus-altı aktörler’, ‘zayıf, sivil ve pasif askeri hedeflere yönelik saldırılar’, ‘beklenmedik stratejiler’ ve ‘hedef kitleleri kasıtlı olarak etkilemeyi amaçlayan düzenlemeler’dir. Ortak unsurlar ekseninde yapılandırılan bu tanımların, terör organizasyonlarından ziyade terör faillerine odaklandığı dikkat çekmektedir ki bu durum da terör faillerinin, terörizm yapılanmalarına oranla daha fazla dikkat edilmesi gereken bir husus olduğuna dair bir işaret olarak okunmaktadır. Ancak terörizmi fail yönelimli bir eksenle ele alarak bu bireylerin iradelerine ve kararlarına indirgemek, birçok risk faktörünü içerisinde barındıran terörizmi hem bilimsel perspektifte hem de optimal bir düzeyde kavrayabilmek için yeterli değildir (Whittaker, 2012).

Terörizmin tanımlanmasına yönelik var olan sorun dışında “savaş” kavramının da operasyonel tanımlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Örneğin Britannica Ansiklopedisi’nde, savaş: “*yaygın kullanımı itibariyle politik gruplar arasında belirli bir sürede ve yoğunlukta devam eden çatışma*” olarak tanımlanmasına rağmen bir çatışmanın tek başına savaş

olarak kabul edilebilmesinin mümkün olmadığı ve tanımında belirtilen “çatışma” kavramına ek olarak bazı ilave hususların var olması gerektiği de alan yazında belirtilmiştir. Yaşadıkları dönem ve bakış açısı itibariyle birçok düşünürün savaşa ilişkin muhtelif tanımlamaları bulunmaktadır. Örneğin, en mükemmel zaferin muharebe etmeden savaşı kazanmak olduğu tespitini yapan Sun Tzu (M.Ö. 400- 320) *Savaş Sanatı* adlı eserinde, savaşı: “*Savaş devlet için hayati öneme haizdir. Yaşam ya da ölümle son bulan bir sahadır ve hayatta kalmaya veya mahvolmaya giden bir yoldur*” şeklinde tanımlamıştır (Varlık, 2012). Carl von Clausevitz’e göre ise savaş; politik ilişkilerin bir devamı ve başka araçlarla gerçekleştirilmesidir (Cantekin, 2012). Savaş teriminin farklı şekillerde tanımlanması, kavramın oluşumundan, kavrama ilişkin bilginin kaynağından, kapsamından, epistemolojisinden ve bu kapsamdaki tanımlamalarda farklı inceleme düzey ve birimlerinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Öztürk, savaş ve terörizm kavramlarının psikotravmatoloji yönelimli psikotarih çerçevesinde konumlandırılarak daha fonksiyonel önleme politikalarının geliştirilmesi gerektiğini net bir şekilde vurgulamaktadır (Öztürk, 2017; 2018a; 2020).

Savaş, Terörizm ve Psikopatoloji

Toplumsal travmalar temel olarak, yoğunluğu yüksek olan uzun ya da kısa süreli savaşlar, terörizm ve silahlı çatışmalar gibi kitlesel şiddet olayları sebebiyle oluşmaktadır. Kitlesel şiddet olaylarının etkisiyle yaşantılanan travmalar, toplumun kültürel, politik ve sosyal yapısında önemli psikopatolojilere neden olmaktadır. Bu travmatik yaşantılar sonucunda ortaya çıkan kaos ve anomi ise bireylerin ruhsal entegrasyonlarını ve uyum yeteneklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Toplumsal travmalardan olumsuz etkilenenler sadece bu olaylara ve eylemlere maruz kalan ya da tanıklık eden bireylerden oluşmamaktadır. “Olay anında acı çeken insanların açık bir şekilde gösterilmesi” ve “toplumun ve bireyin çaresiz hallerinin dramatik bir şekilde lanse edilmesi” gibi toplumun ruh sağlığını olumsuz etkileyecek nitelikteki medyada yer alan paylaşımlar da insanların kitlesel travmaları dolaylı olarak deneyimlemesine sebep olmaktadır (Pfefferbaum, 2003). Örneğin bir terör olayına doğrudan tanıklık etmeyen insanların medya aracılığı ile bu kitlesel şiddet olaylarını yaşantılamaları sonucunda terör eylemine direkt olarak maruz kalan insanlar kadar yoğun, şiddetli ve negatif doğal psikolojik tepkiler verebildikleri bilinmekte ve bu süreç “travmatik yaşantıların domino etkisi” olarak fonksiyon göstermektedir

(Derin & Öztürk, 2019a; 2019b; Öztürk, 2020). Savaş ve terörizm, bireylerin psikolojik sağlamlığını ve ruhsal entegrasyonlarını önemli ölçüde sekteye uğrattığı için, gündelik hayatın sorunları da birey tarafından yönetilemez hale gelebilmektedir. Gündelik hayatın işlevselliğinin bozulmasına karşı bir tampon görevi gören dissosiyatif savunmalarla bireyler, bu ruhsal sıkıntıya katlanabilmek adına toplumsal şiddet olaylarını hiç olmamış gibi unutabilmekte ya da yok sayabilmektedir.

Travmatik olaya ilişkin verilecek tepkilerin ortaya çıkmasında; geçmiş travmatik yaşantılar, kişilik karakteristikleri ve psikolojik sağlamlık gibi birçok önemli unsur rol oynamaktadır. Kitlesel şiddet eylemleri gibi yüksek etki düzeyine sahip travmatik yaşantılar karşısında insanlar bazen aşırı, bazen oldukça az bazense hiç tepki veremezken insanların diğer bir kısmı ise bu yaşantılara patolojik düzeyde dissosiyatif ve stres içerikli tepkiler verebilmektedir. Waugh, terörizm ve savaşların travmatik bir olay kapsamında değerlendirilmesinde bazı kilit noktalar olduğunu ifade etmektedir (Waugh, 2001). Bunlar;

- a) Sıra dışı ya da tehdit edici şiddet kullanılması,
- b) Hedef odaklı ve zarar verme niyeti taşıyan davranışlarda bulunulması,
- c) Sadece olaya maruz kalan kurbanların değil saldırının gerçekleştiği tüm toplumun korkutulması ve bireylerin bağ kurma kapasitelerinin zayıflatılması,
- d) Sembolik değerleri olan kurbanların seçilmesidir.

Kitlesel şiddet olayları, bireysel travmatik yaşantılarla farklılaşan psikopatolojiler kadar ortaklaşan psikopatolojileri de beraberinde getirmektedir. Çok çeşitli dinamikleri içerisinde barındıran kitlesel şiddet olayları sonucunda mağdurlar bu travmatik yaşantıları anlamlandırabilmekte ve baş etmekte oldukça önemli sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda savaş ve terör olayları ile ilişkili olarak birçok farklı psikopatoloji bireylerde gelişebilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu, dissosiyatif bozukluklar, duygudurum bozuklukları, madde kullanım bozuklukları ve majör depresyon bozukluğu, savaş ve terörizm mağdurlarında ortaya çıkan başlıca psikopatolojilerdir. Bu vakalar, komorbid olarak birden fazla psikiyatrik tanı alabileceği gibi sadece bir tanı da alabilirler. Ancak erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmaları gibi uzun süreli savaş

ve terörizm olayları da bireylerde daha çok eş tanıli psikiyatrik tabloları oluşturmaktadır (Öztürk, 2020; Sprang, 2003). Özellikle savaştan kaçmaya çalışırken yardım edecek kimsenin olmadığı durumlarda travmaya karşı “savaşma” ve “kaçma” dışındaki verilebilecek tek reaksiyon olan “donakalma” tepkisini gösteren terör mağdurlarının travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluk geliştirme ihtimalinin fazla olduğu, aynı zamanda bu travmatik olaylara ilişkin “koku”, “ses” ve “görüntü” gibi birden fazla duyuşsal uyarana maruz kalan veya sevdiği kimselerin ölümüne ya da yaralanmasına tanıklık eden kişilerde de psikopatoloji gelişme olasılığının yüksek olduğu ifade edilmektedir (van der Kolk, 2002). Toplumsal şiddet olaylarına maruz kalan bireylerin, travmalarını proses edememeleri nedeniyle terör olayları sonrasında ortaya çıkan travmalarının kuşaklararası geçiş yapabildiklerine dair görüşler bulunmaktadır. En az bir ebeveyni terör olayına maruz kalan İsraili askerler ile yapılan bir araştırma, bu askerlerin yüksek oranda travma sonrası stres bozukluğu belirtilerine sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır (Solomon, 1990). Terör olayları ile ilişkili oluşan travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluklara sahip vakaların algılarında ve özellikle parça-bütün ilişkilerini kurmakta zorlandıkları görülmektedir. Terör olaylarına maruz kalan bireylerde en çok görülen psikolojik belirtiler arasında; dissosiyatif flaşbekler, panik ataklar, irritabilite ve “kendi kendini tedavi etme ve travmatik etkilerin azaltılması amaçlı mağdurların madde kullanımı” yer almaktadır (Ciottono, 2016). Bireylerde bu psikolojik belirtilerin ortaya çıkmasında rol oynayan birçok risk faktörü bulunmaktadır. Tablo 1’de toplumsal şiddet olayları sonrasında ortaya çıkan psikopatolojiye ilişkin risk faktörleri yer almaktadır: (Sprang, 2003).

Tablo 1. *Toplumsal şiddet olayları sonrası psikopatoloji gelişimindeki risk faktörleri*

Risk Faktörü Çeşitleri	Değişkenler
Demografik faktörler	Cinsiyet Düşük eğitim seviyesi Düşük aylık gelir seviyesi Etnik azınlık mensubu olma

Bilişsel özellikler	Düşük zekâ seviyesi Gelişimsel ve nörolojik bozukluklara sahip olma Hafıza sorunları
Biyolojik etmenler	Hızlı kalp atış ritmi Terör eylemi esnasında yükselen norepinefrin Düşük kortizol düzeyi
Ailesel ya da Genetik Faktörler	Kuşaklararası travma geçişi Disfonksiyonel aile yapısı Madde kullanımı, anksiyete ya da negatif duygudurum geçmişi Genetik yatkınlık
Psikiyatrik tanı öyküsü ve kişilik özellikleri	Psikiyatrik tanıya sahip olma Travma esnasındaki dissosiyasyon (peritravmatik dissosiyasyon) Kaçınan, antisosyal ve nörotik kişilik örgütlenmesi
Çevresel etmenler	Geçmiş travmatik yaşantılar Sosyal destek eksikliği

Terör ve uzun süreli savaşlar sonucunda ortaya çıkan dissosiyatif savunma mekanizmaları, bireylerin ve toplumların assosiyasyon süreçlerinde kesintiler yaratarak bir “inkâr” odaklı bir bölünme sürecinin deneyimlenmesine neden olmaktadır. Araştırmalar toplumsal travmaların öngörülemez doğasından ötürü, bu travmatik yaşantıların psikolojik etkilerinin bir olay sürecinden bağımsız olarak oldukça uzun sürebildiğini belirtmektedir. Başlangıçta adaptif bir savunma olarak devreye giren dissosiyasyon, bir yandan bireyin travmayı metabolize etmesini engelleyerek travmanın bireyin iç dünyasında uzun süre yaşantılanmasına diğer yandan ise dışarıdan gelecek olası travmalara karşı daha açık ya da savunmasız hale gelmesini sağlayarak bir reviktimizasyon döngüsüne neden olmaktadır (Ciottone, 2016; Öztürk, 2020). 11 Eylül Saldırılarına tanıklık eden Rusbridger, travma ve dissosiyasyon ekseninde terör olaylarına dair görülebilecek en net örneklerden birisini şöyle ifade etmektedir: “Aniden yaşam fazlasıyla kırılğan hale büründü. Saat 8.48’den

önce her şey oldukça net ve öngörülebilirdi. Fakat bu dakikadan sonra ise hiçbir şey tahmin edilemez ve bilinemezdi.” Bu ifade, şiddetli bir travma sonucu ortaya çıkan dissosiyatif reaksiyonun tipik bir örneği olup bireyin ruhsal entegrasyonunun önemli ölçüde zarar gördüğünün göstergesidir (Sprang, 2003). Şiddetli ve acı verici nitelikteki travmalara birey dissosiyatif savunma mekanizmalarıyla katlanabilmektedir. Bu nedenle terör ile ilişkili yaşantılardan sonra ortaya çıkan psikopatolojilerde travma sonrası stres bozukluğunun yanı sıra mutlaka dissosiyatif belirtilere önem verilmeli ve gerçekleştirilecek psikoterapilerde “dissosiyasyon ve travma” temel çalışma alanlarını oluşturmalıdır (Öztürk, 2017; 2018a; 2020).

Psikotravmatolojik Açıdan Terör Failleri ve Karakteristikleri

Terör failleri tarafından paylaşılan nitelikleri veya özellikleri izole etmek ve sınıflandırmak oldukça güç bir iştir. Çünkü terör failleri arasındaki benzerliklerden ziyade farklılıklar niceliksel olarak daha fazla olabilmekte ve bu durum profillemeyi oldukça güç hale getirmektedir. Terör faili olan insanlar; çok çeşitli kültürlerden, milletlerden, ideolojilerden, çeşitli mesleklerden ve toplumun tüm katmanlarından gelmekte olup bu insanların bireysel karakteristikleri, genel popülasyon kadar çeşitlilik göstermektedir. Her biri geniş çapta ve birbirinden ayrılan sosyo-kültürel geçmişe, bağlamlara ve hedeflere sahip olan terör faillerinin çeşitliliği ile terör gruplarının genel bir profilini geliştirmeye yönelik çalışmalarındaki olası riskler arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunmaktadır (Hudson, 2018). Terör failleri ilgili olarak Cooper gerçek terör faillerinin, gerçekleştirdiği eylemlerin yıkıcı doğasının karşısında kendi psikolojik sağlamlığını ve iradesini güçlü tutabilen failler olduğunu ifade etmektedir (Cooper, 1993). Terör failleri çoğunlukla toplumların stabil devam eden yapılarının düzenini bozmayı amaçlamakta, bu gayelerini gerçekleştirmek için de şiddeti ve zamanı tahmin edilemeyen ölçüde eylemler gerçekleştirerek toplumda “korku” kültürünün eşlik ettiği geniş zamanlı bir kaos ortamı yaratmayı hedeflemektedir (Derin & Öztürk, 2019a; Hudson, 2018; Knutson, 1981).

Toplumda korku ve anomiye sebep olmayı hedefleyen terör organizasyonlarının ve terör faillerinin psikolojik karakteristiklerini belirlemek oldukça güçtür. Çünkü kontrol edilmesi gereken birden fazla faktörün varlığı terör faillerinin psikolojik profillemesini riskli hale getirir de bu profillemeye çalışmaları faillerin; psikolojik özellikleri, travmatik öyküleri ve dissosiyatif yaşantılarının olup olmadığı hususlarında bilgi

verici niteliktedir (Derin & Öztürk, 2019a). Terör faillerini dissosiyojen bir doğada değerlendiren Ross, politik istismar kapsamındaki eylemlerde kullanılmak üzere bireylerde tek görevlik alter kişiliklerin yapılandırılıp kullanıldığını ifade etmiştir. Bu tek görevlik alter kişilikler ilgili eylem ya da görev tamamlandıktan sonra birey tarafından dissosiyeye edilerek aktüel hayatlarına devam etmeleri üzerine oluşturulmuştur (Ross, 2000) Psikotravmatolojik bağlamda terör failleri üzerine çalışan klinik psikoloji, psikotarih ve psikiyatri disiplinleri genellikle bireylerin psikopatolojilerine odaklanmayı tercih etmiştir. Terör failleri ile akıl hastalıkları arasındaki çalışmalar; bir organizasyona bağlı olmayan ve tek başına saldırı düzenleyen terör faillerinde akıl hastalığının kısmi etkilerinin olabileceğini iddia ederken, daha “geleneksel” yani belirli bir terör organizasyonu içerisindeki terör faillerinin ise net bir akıl hastalığına sahip olabileceklerine dair somut bulgulara sahip olunmadığını belirtmektedir (Corner & Gill, 2015; Gruenewald, Chermak, & Freilich, 2013; Ferracuti & Bruno, 1981). Terör faillerine ilişkin daha çok yazılı materyaller üzerinde yapılan ikinci kaynaklı araştırmalar; *patolojik narsisizm*, *psikopati*, *narsisizm* ve *paranoya* gibi psikopatolojik özelliklerin terör faillerinde görülebileceğini iddia etmektedir (Tablo 2). Patolojik narsisizm, travmatik geçmişe sahip olan bireylerde travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluklar kadar oldukça sık yaşanan psikiyatrik bir süreçtir. Bu alanda yapılan çalışmalar, “benzersizlik”, “kötü ün”, “sosyal kabul görme”, “ideolojik inanç”, “duygusal açlık”, “güçlü grup ilişkisi” ve “sosyal izolasyon” gibi çeşitli motivasyonların travmatik özgeçmişli olan bazı terör faillerinin ortak motivasyonları olabileceğini ortaya çıkarmıştır (Derin & Öztürk, 2019a; Öztürk; 2020; Stern, 2003).

Tablo 2. *Psikopatolojik* özellikler ile terör faili olma arasındaki ilişki

Psikopatoloji	Eşleşme Düzeyi
Patolojik Narsisizm	En yüksek eşleşme
Psikopati	Yüksek eşleşme
Narsisizm	Orta düzeyde eşleşme
Paranoya	Düşük düzeyde eşleşme

Stern, terör faillerinin ve liderlerin psikolojik motivasyonları arasında olası hangi farkların görülebileceğine dair yaptığı çalışmada faillerin liderlere

kıyasla; örgüte daha kolay katılım sağladıkları (grandiyöz, duygusal), daha fazla agresyon / hayal kırıklığı motivasyonlu oldukları, kendisine ve ailesine yabancılaşmalarının daha fazla olduğu, tekrarlı suç işlemiş oldukları ve şehitlik arzuları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada liderlerin ise faillere göre psikolojik motivasyon kriteri açısından; örgüte daha zor katılım sağladıkları (inatçı, daha az grandiyöz), daha fazla güç / iktidar motivasyonlu oldukları, daha iyi eğitilmiş ve sosyal oldukları, kendi toplumuyla güçlü sosyal ilişkiler kurduğu ve şehitlik arzuları bulunmadığı öne sürülmektedir. Tablo 3’de terör failleri ile liderlerin psikolojik motivasyonları arasındaki farklar gösterilmektedir (Stern, 2003; Derin & Öztürk, 2019b):

Tablo 3. *Terör failleri ile liderler arasındaki psikolojik motivasyon farklılıkları*

Terör failleri	Liderler/Yöneticiler
Örgüte katılım daha kolay (grandiyöz ve duygusallık ön planda)	Örgüte katılım daha zor (inatçı, daha az grandiyöz)
Hayal kırıklığı / agresyon motivasyonlu	Güç motivasyonlu
Güçlü ideolojik inanç	Pratik yönelimli ve sonuç alma inancı hâkim
Tekrarlayıcı suç öyküsü (ağırlıklı olarak düşük nitelikte suçlar)	Daha iyi eğitilmiş ve sosyal olma (suç öyküsü oldukça az)
Kendisine ve ailesine yabancılaşma	Ailesi ve çevresi ile güçlü sosyal ilişki
Bilinme arzusu (kötü ün)	Daha fazla kötü ün elde etme arzusu
Yöresel hedef (yaşadığı toplum)	Evrensel hedef (tüm dünya)
Şehit olma arzusu (özel olma arzusu)	Şehit olma arzusu yok
Kısa süreli terör grubu içerisinde bulunma	Uzun süreli terör grubu içerisinde bulunma

Savaş ve terörizme ilişkin psikolojik bağlamda üretilen temel teorik açıklamalarda, terör faillerinin motivasyonlarından ziyade genel olarak faillerin psikolojik karakteristiklerine odaklanıldığı alan yazında yer almaktadır. Bulunduğu toplumsal koşulların iyileşmesini isteme, iktidara tepki gösterme ve rahatsız olduğu mevcut durumdan intikam alma motivasyonları terör faillerin temel motivasyonları arasında yer almaktayken; adaletsizlik sonucu ortaya çıkan siyasal şiddet ve din de terörün önemli motivasyonları arasında yer almaktadır (Derin & Öztürk, 2019b; Martin, 2017). Terör faillerini psikotravmatolojik ekseninde değerlendirmeyi amaçlayan çalışmalardan birisi 250 Batı Alman terör faili ile gerçekleştirilmiş olup bu çalışmada terör faillerindeki sosyo-psikolojik ortak özellikleri; “yüksek oranda bölünmüş aileler”, “ebeveynlerle şiddetli çatışma”, “çocuk suçluluğu” ve “hem eğitim hem de mesleki hayatta başarısızlık” olarak belirlenmiştir (Post, 1990). Öztürk, disfonksiyonel aile dinamikleri ekseninde ebeveynleri tarafından istismar ve ihmal edilen bireylerin suç ve psikopatoloji arasındaki ilişki dinamiklerinde yanlış çocuk yetiştirme stillerinin çocukluk çağı travmalarına neden olduğunu oldukça açık bir şekilde vurgulamakta ve kronik olarak travmatize edilen bireylerin hem suçun mağduru hem de suçun faili olabileceğini ifade etmektedir. Ancak suç ve psikopatoloji arasındaki ilişki görüldüğü kadar net ve kolaylıkla ispatlanabilir değildir. Hatta günümüz adli psikoloji ve kriminoloji çalışmalarında travmatize olmayan ve psikiyatrik bir tanısı bulunmayan kişilerin de diğer fail profilleri kadar suç işleyebildikleri belirtilmektedir. Öztürk, psikiyatrik bir tanı alan hastalardan ziyade görünürde normal insanların daha büyük oranda suça karışabileceğini ileri sürmektedir. Kaotik, mobil ve hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı postmodern toplumların bireyleri için hem gerçek hem de siber yaşamlarda suçun bir unsuru olmak küçümsenemeyecek bir ihtimal halini almıştır ki bu yönelimde suçlu profili odaklı çalışmalar da önemini giderek yitirmeye başlamıştır (Öztürk, 2017, 2020; Öztürk & Şar, 2006; Vaisman-Tzachor, 2007).

Terörizm, Beyin Yıkama ve Dissosiyatif Reaksiyonlar

Terör faillerinin yeni bir kimlikle yapılandırılarak belirli zaman aralıklarında ve belirli görevlerde kullanılması için beyin yıkama teknikleri kullanılmaktadır. Bu nedenle terörizm ve beyin yıkama süreçleri alan yazındaki çoğu makalede birlikte yer almaktadır. “Canlı bomba” veya “intihar bombacısı” olarak terör eylemlerini gerçekleştiren bireylerde beyin

yıkama teknikleri kullanıldığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Zihin kontrolü, beyin yıkama ya da zihinsel köleliğin en belirgin patolojik sonuçlarından birisi bu beyin yıkama esnasında veya sonrasında yaşanan dissosiyatif reaksiyonlardır. Beyin yıkama gibi şiddetli ve yoğun bir sistematik stratejileri içeren teknikler ile bireylerin kimliğinin bir bölümü üzerinde hâkimiyet kurulabilmekte ve bireylerin kimliğinin yerine farklı amaçlara göre yapılandırılmış yeni “hedef odaklı” kimlikler inşa edilebilmektedir. Beyin yıkamanın, kronik ve zorlayıcı kontrol deneyimlerin ve şiddetli psikolojik manipülasyonların travmatik doğasından dolayı dissosiyatif tepkilerle oldukça yakın bir ilişkisi bulunmaktadır (Aguado, 2015). “Beyin yıkama”, aslında normal insanların neden kimi zaman Nazizm ve komünizm gibi totaliter ideolojilere; kimi zaman ise, tuhaf ritüelleri ve pratikleri olan tarikatlara yakınlaştığını açıklamak için Soğuk Savaş dönemi esnasında gazeteci Edward Hunter tarafından geliştirilen bir kavramdır (Richardson, 2014). Literatürde beyin yıkama yerine “zihin kontrolü” ve “zihinsel kölelik” kavramları da sıklıkla kullanılmaktadır. Zihinsel kölelik kavramı, eski çağlardaki kölelerin bağlanmış oldukları zincirleri yerine aslında onların zihinsel bir köle olarak görünmeyen zihinsel zincirlere bağlı olduklarına dair bir metafora dayanmaktadır (Introvigne ve ark., 2018; Öztürk, 2020).

“Tutum, inanç ve duygularda köklü değişimler meydana getirmek amacı güdülerek gerçekleştirilen yoğun ve zorlamalı uygulamalar” olarak temel bir tanımı yapılabilen beyin yıkama sürecine maruz kalan bireyler, bu şiddetli ve bireyin ruhsal bütünlüğünü vuran travmatik uygulamalara dissosiyatif reaksiyonlar göstererek katlanmaya çalışmaktadır. Beyin yıkama sürecinde hem uyaran yoksunluğu hem de aşırı uyaran kullanımı değişken oranlarda uygulanmaktadır. Genel olarak iki evreden oluşan beyin yıkamanın ilk evresinde; uyku, beslenme ve boşaltım gibi temel bedensel ihtiyaçları hedef alan uyaranların değişken oranlarda kullanımı ile itaatkâr bir tablo yaratılmaya çalışılmaktadır. Beyin yıkamanın ikinci evresinde ise; tek yönlü bir düşünce sisteminin inşa edilmesi amacıyla dar ve rijit bir bilgi setini içeren yoğun bir uyaran bombardımanı başlatılarak bireyin çok odaklı düşünmesi engellenmeye çalışılmaktadır (Öztürk, 2020; Şar & Öztürk, 2013; VandenBos, 2013).

Terörizmden politik odaklı eylemlere kadar uzanan her türlü beyin yıkama faaliyetlerinin istenilen amaç odaklı farklı dinamikleri ve işleyiş biçimleri

bulunmaktadır. Bu beyin yıkama teknikleri belirli oranlarda manipülasyon ve gaslighting süreçlerinde de kullanılmaktadır (Aguado, 2015; Öztürk, 2020). Beyin yıkama alanında çalışan ve önemli teorik önermelerde bulunan klinik psikolog Margaret Thaler Singer, oldukça tartışılan teorisinde beyin yıkama sürecinin altı temel koşulunu şöyle belirtmektedir (Singer & Janja, 1995):

1. Kişiyi kontrol etmek veya kişinin düşünce sistemini değiştirmenin bir gündem ya da aksiyon olduğunu ona hiçbir koşulda fark ettirmemek,
2. Kişinin tüm zamanını ve fiziksel ortamını temas halinde olduğu kişiler, ulaşabileceği tüm bilgi ve paylaşımlar da dahil kontrol altında tutmak,
3. Kişide güçsüzlük, korku, bağımlılık duygusu ve ihtiyacı yaratmak,
4. Kişinin eski davranış ve tutumlarını bastırmak ya da ortadan kaldırmak,
5. Kişiye yeni davranış ve tutumları aşılacak,
6. Kişiyi yeni idealara kapalı ve esnek olmayan bir düşünce sistemi içerisinde tutmak.

Margaret Thaler Singer tarafından oluşturulan beyin yıkama teorisine katılan psikolog Kathleen Taylor, zihin kontrolü altındaki kişilerin daha katı nörolojik ağlara sahip olduklarını ve bu sebeple olayları muhakeme etme yetenekleri ile olayları yeniden düşünme ve değerlendirme becerilerinin zayıf olduğunu ileri sürmektedir. Taylor ayrıca, “duygusal bagaj” olarak adlandırdığı metaforik bir yaklaşımla; çocukluktan başlayarak geçmişin tüm hayal kırıklıklarını, yanlışlarını ve travmalarını ağır bir şekilde taşıyor olmanın yani erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarına sahip olmanın zihin kontrolünde ayırt edici bir etkisi olduğunu düşünmektedir. Erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarına sahip olan bireyler, deneyimledikleri sonsuz sayıdaki travmatik yaşantılar sebebiyle itaat ettirilme odaklı zihin kontrolü tekniklerine daha az direnç göstermekte ve bir süre sonra boyun eğebilmektedir (Taylor, 2006). Bu eksende özellikle terör organizasyonları tarafından da kullanılabilen zihin kontrolü, bireylerde dissosiyatif semptomların oluşmasına sebep olmakta ve kronik bir uygulama haline geldiğinde ise bu zorlayıcı uygulamalar bireyi tamamıyla dissosiyate edebilmektedir. Beyin yıkama kapsamında yer alan; ağır baskı, telkin altında bırakılma, uzun süreli tutukluluk ve işkencenin insanın hem kendisini hem de yaşamını kronik olarak

sorgulamasına, kimlik konfüzyonuna ve kimlik değişimlerine neden olabileceğine yönelik birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır (Öztürk, 2020; Spiegel, 1988, Ross, 2000; Ross & Norton, 1989). Uluslararası bazı oluşumların, ruh sağlığı normal olan bireylerde beyin yıkama tekniklerini kullanarak tek görevli alter kişilikler oluşturduğu ve bu alter kişiliklerin önceden belirlenen bir eylemi yapmak üzere görevlendirildikleri ifade edilmektedir. Yeniden vurgulanmak istendiği üzere tek görevli alter kişiliği olan bireyler görevlerini tamamladıktan sonra, gerçekleştirdikleri eyleme yönelik dissosiyatif amnezi geliştirerek güncel yaşamlarına devam edebilmektedir (Öztürk, 2020; Ross, 2000; Ross & Norton, 1989).

Travma Kökenli Dissosiyojen Bir Ajan Olarak Siber Terörizm Psikolojisi

İnsanlık tarihinden günümüze kadar olan uzamda savaş ve terör eksenli eylemlerin gerekçesi ne olursa olsun beraberinde bireysel ve toplumsal açıdan şiddetli bir yıkım getirmektedir. Hayatın bütün önemli unsurlarını tehdit eden ya da yok eden savaş ve terör olayları gibi kitlesel şiddet olayları toplumsal dissosiyasyona sebep olmakta ve insanları farklı odaklar halinde kutuplaştırmaktadır. Dijital iletişim platformları üzerinden hem bireyler hem de toplumlar Öztürk tarafından tanımlanan “siber terörizm” ile travmatize edilerek kontrol altında tutulmaya ve yönetilmeye çalışılmaktadır (Öztürk, 2020). Yüzyıllar boyunca devam eden toplumlar arası çatışmalar ve savaşlarla yakında ilişki gösteren terörizm faaliyetleri, özellikle 20.yüzyılın sonlarıyla birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, akademik bir bilgi devrimi yaşanmasıyla kritik bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Son çeyrek yüzyıldır bireylerin ve toplumların ayrılmaz bir parçası olan internet ve siber uzamdaki etkileşimler, dijital bir örgütlenme imkânı olan akışkan, mobil ve kaotik sanal toplumları ortaya çıkarmıştır. Siber uzamın mekân ve zamandan bağımsız olarak örgütlenebilmeyi sağladığını fark eden terör organizasyonları; teknolojiyi aktif bir şekilde kullanarak medya araçları ile propaganda yapabilmekte, diğer terör organizasyonları ile bağ kurabilmekte, ideolojilerini hem rasyonalize hem de normalize ederek siber uzamı kullanan insanları manipüle etmekte ve kendi oluşumlarına aktivist katılımcılar sağlayabilmektedir (Öztürk, 2020; Öztürk & Çalıcı, 2018; Rogers, 2003; Weimann, 2008).

Günümüzün postmodern ve dijital ağ temelli iletişim dünyasında bireyler hem iş hem de aktüel hayatlarında kontrol edilmelerine yönelik

baskı süreçlerinde ortaya çıkan “travmatizasyon” ve “reviktimizasyon” sonrasında kişilerde gelişen güvensizlik, yalnızlık ve itaat etme eğilimlerinin etkisiyle hem kendilerine hem topluma hem de bir parçası oldukları sisteme yabancılaşmaya başlamışlardır. Öztürk (2020)’e göre yabancılaşan insanların yerini konformist yönelimli dissosiyatif modaliteler, objeler ve kopyalar almıştır. Dijital ağ platformlarında her şey artık kopyanın kopyasına dönüşerek insanların travmatik komponentlere direnebilme doğalarını kıran ve baskı karşısında boyun eğdirici bir dissosiyojen ajan olarak işlev görmektedir (Öztürk, 2009; 2018b; 2020). Bu dissosiyatif ajan, çevrimiçi bireylerde gerçeklik algısının bozulmasına yol açan dijital ağ platformları aracılığıyla sürekli ilgili ya da ilgisiz bilgi akışına maruz kalması ve katı ideolojik fikirler şeklinde gözlenen uyaran yoksunluğunun tek yönlü bir düşünce biçimini mümkün kılması olmak üzere yoğun uyarılma ve uyaran yoksunluğu aracılığıyla fonksiyon görmektedir. Terör organizasyonları bu tür teknikleri kullanarak kendi eylemlerini legalize etmeye çalışmakta ve kendi ideolojik düşünce sistemlerini gerçek olandan farklı bir şekilde yansıtarak sahte gerçeklikler inşa etmektedirler.

Travma kökenli dissosiyojen bir ajan olarak siber terörizm; “*bilgisayar ve / veya ağ tabanlı internet teknolojisini kullanarak politik ya da sosyal hedefleri kontrol etme, zarar verme ve belirli bir grup ya da idealler üzerinde hâkim olma amaçlı faaliyetler yürütme*” olarak tanımlanmaktadır (Rogers, 2003). Siber terörizm; teknoloji, medya, iletişim, sosyoloji, psikoloji ve siyaset gibi birçok disiplini ve çalışma alanını ilgilendirdiği için bu alanda yapılacak disiplinlerarası araştırmalar siber terörizmin sanal ortamdaki unsurlarının aydınlatılması için oldukça önem kazanmaktadır (Weimann, 2008). Siber terörizm psikolojisi psikoloji ve adli bilimler için oldukça yeni bir alan olup, henüz operasyonel ve geçerli bir tanımı yapılamamıştır. Öztürk (2020) siber terörizmi psikolojisini “*siber terörizmin travmatik ve dissosiyojen bir ajan olarak bireylerin, insan gruplarının ve toplumların ruh sağlığını nasıl ve ne şekilde etkilediği üzerinde araştırmalar yapan ve siber terörizmi önleme stratejileri geliştiren bir psikoloji dalı*” şeklinde tanımlamaktadır (s.396). Siber terörizm psikolojisi çalışmalarını çoğunlukla “siber psikoloji”, “kitle iletişim psikolojisi” ve “terörizm psikolojisi” ekseninde yürütmektedir. Öztürk’e göre siber terörizm psikolojisi altında yürütülecek çalışmalar sayesinde siber terörizmin psikolojik unsurları bilimsel olarak aydınlatılabilecektir. Öztürk ayrıca siber terörizm psikolojisinin hem birey hem de toplum üzerindeki travmatize edici

etkilerinin bilimsel araştırmalarla ortaya konulmasının, siber terörizmin önlenmesine yönelik uygulanabilir strateji ve politikaların geliştirilmesine önemli katkılar sağlayabileceğini ifade etmektedir (Öztürk, 2020).

Savaş ve Terörizm: Psikotravmatoloji Temelli Önleme ve Müdahale Stratejileri

Savaş ve terör olayları gibi toplumda kaos ortamının oluşmasına sebep olan olaylardan sonra ruh sağlığı çalışanlarına bireysel ve toplumsal stabiliteyi sağlamak açısından önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Özellikle toplum destek merkezi uzmanları ve bireysel çalışan ruh sağlığı profesyonelleri ortak kararlar vererek krize müdahale ekseninde eş zamanlı planlamalar yapmalıdır. Toplumun minimum olumsuz sonuç ile bu tarz toplumsal şiddet olaylarını yönetebilmeleri için bu eylemlere direkt olarak maruz kalanların yanı sıra dolaylı olarak etkilenen kesimi de hedefleyerek bireylerin “mağduriyeti” ve “psikolojik sorunları” ekseninde krize müdahale ve sürdürülebilir psikoterapi hizmetleri gerçekleştirilmelidir (Sprang, 2003). Bu ekseninde hazırlanan kamu destek hizmetleri, toplumdaki güvenlik sorunları ve stereotipik medya tasvirleri aracılığıyla yayılan zayıflık ve çaresizliklerine odaklanarak bireyin gündelik hayatındaki ritüellerini optimal seviyede yapmalarını hedeflemektedir. Gündelik hayattaki ritüellerin ve işleyişin tekrar kazandırılmasındaki amaç ise bireyin kendi kararları ve iradesini kontrol edebilmesini sağlayarak onların ruhsal reentegrasyonlarını gerçekleştirmektir. Terör olayları gibi geniş bir kitleyi hedefleyen şiddeti büyük saldırılardan sonra toplum destek merkezlerindeki ruh sağlığı profesyonelleri sadece bireylerin psikopatolojilerine odaklanmaz, tedavi sürecinde hem travmaların proses edilmesine hem de travma sonrası büyümenin gerçekleşmesine destek olunmalıdır (Sprang, 2003; Waugh, 2001).

Psikotravmatologlar tüm travmatik yaşantılar kadar terör eylemlerinden sonra da travma odaklı hem tedavi hem de önleme politikaları geliştirebilme konularında fonksiyon gösteren klinik psikolog ve psikiyatlardır. Travmatik yaşantılar karşısında, esnasında ya da sonrasında neden bazı bireylerin boyun eğen depresif bir yaşamı benimserken neden bazı bireylerin ise yeniden inşa ettiği yaşantısına daha pozitif anlam ve değerler atfettiği konusuna odaklanan klinik çalışmalara olan akademik ilgi ve merak her geçen gün artmaktadır. Travmatik yaşantıların, bireyin ruh sağlığı üzerindeki dezentegre edici doğadaki kısa ve uzun dönemli olumsuz

psikolojik etkilerine rağmen bazı araştırmalar, travma sonrası büyüme ve gelişim olarak adlandırılan pozitif ruhsal değişikliklerin de travmatik yaşantılardan belirli bir zaman dilimi uzamında ortaya çıkabileceğini göstermekte ve genel olarak travma sonrası büyüme, travmatik olaylardan sonra ortaya çıkan olumlu ruhsal değişimler olarak tanımlanmaktadır (Calhoun & Tedeschi, 2006; Öztürk, 2004, 2020; Tedeschi, Park & Calhoun, 1998).

Modern dünyanın küreselleşmesiyle birlikte bireyler, risk toplumlarını ve suç korkusunu net bir şekilde algılamaya başlamış olup aktüel yaşamda bu algılama onların “güven” hislerini belirli ölçülerde sarsmaya devam etmektedir. Güven konusunu psikolojik açıdan değerlendirmek terör eylemlerini ve bu saldırıların sonuçlarını iyi analiz edebilmek için önemli bir gerekliliktir. Bu ekseninde terör saldırılarından sonra bireysel ve toplumsal açıdan “güveni” yeniden tesis edebilmek, korku kültürünün ve kaotik ortamın kısa sürede ortadan kalkmasına katkı sağlamaktadır (Seidler, 2013). Savaş ve terörün; iç içe geçmiş olan sosyal, psikolojik, ideolojik, dinsel ve politik bir dizi güdü ve davranış olgularını temsil ettiği unutulmayarak bu alanda “psikotraumatoji” ekseninde yapılacak disiplinler arası çalışmalar sonucunda ortaya çıkabilecek olası teoriler ve çözüm önerileri ile terörle mücadelede etkili, uygulanabilir politika ve önleme programları geliştirmeye yönelik bilimsel zemin oluşturulabilecektir (Derin & Öztürk, 2019b; Öztürk, 2020; Vaisman-Tzachor, 2007).

Kaynakça

- Aguado, J. F. (2015). Psychological Manipulation, Hypnosis, and Suggestion. *International Journal of Cultic Studies*, 6.
- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (2006). *Handbook of posttraumatic growth: Research and practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Cantekin, A. (2012). Savaş Üzerine: Carl von Clausewitz, A.B. Varlık (ed.), *Strateji, Savaş ve Askerî Harekât Üzerine Dünya Klasikleri Öz İnceleme Dizini içinde* (227- 300). Ankara: KHO Basımevi.
- Ciottono, G. R. (2016). Introduction to disaster medicine. In *Ciottono's Disaster Medicine* (1st ed.) (2-5). Amsterdam: Elsevier.
- Cooper, A. M. (1993). Paranoia: A part of most analyses. *Journal of the American Psychoanalytic Association*; 41(2): 423-442.

- Corner, E., & Gill, P. (2015). A false dichotomy? Mental illness and lone-actor terrorism. *Law and Human Behavior*, 39(1), 23.
- Crayton, J. W. (1983). Terrorism and the Psychology of the Self. *Perspectives on Terrorism. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources*, 33-41.
- DeMause, L. (1979). Historical group-fantasies. *The Journal of psychohistory*, 7(1), 1-70.
- DeMause, L. (1984). The making of a fearful leader:” Where’s the rest of me?” *The Journal of psychohistory*, 12(1), 5.
- DeMause, L. (1988). On Writing Childhood History. *The Journal of Psychohistory*, 16(2):135-171.
- Derin, G., & Öztürk, E. (2019a). Adli Bilimler Açısından Uluslararası Güvenlik ve Terör: Psikotraumatolojik Bir Yaklaşım. *II. Türk Adli Bilimler Kongresi ve X. Adli Tıp Çalıştayı Kongre Bildiri Kitabı* içinde (130-148). Antalya.
- Derin, G., & Öztürk, E. (2019b). Terör ve Terörün Psikolojik Dinamikleri ve Radikalleşme. *V. Turckess International Education and Social Sciences Congress* içinde (1125-1232). İstanbul.
- Everly, G. S. (1993). Psychotraumatology: A two-factor formulation of posttraumatic stress. *Integrative Physiological and Behavioral Science*, 28(3), 270-278.
- Ferracuti, F., & Bruno, F. (1981). Psychiatric Aspects of Terrorism. I. G. (Ed.), *The Mad, The Bad and The Different* (1st ed.) (199-213). Lexington Mass: Lexington Books.
- Gibbs, J. P. (1989). Conceptualization of terrorism. *American Sociological Review*, 54(3), 329–340.
- Gruenewald, J., Chermak, S., & Freilich, J. D. (2013). Distinguishing “loner” attacks from other domestic extremist violence. *Criminology & Public Policy*, 12(1), 65-91.
- Gurr, T. R. (1989). Political terrorism: Historical antecedents and contemporary trends. *Violence in America*, 2, 201-30.
- Hudson, R. A. (2018). *Who Becomes a Terrorist and Why?: The Psychology and Sociology of Terrorism* (1.st ed.). Simon and Schuster. Washington D.C: Federal Research Division of the Library of Congress.

Introvigne, M., Folk, H., Frisk, L., Palmer, S., & Richardson, J. T. (2018). Does “Mental Slavery” Exist? An Expert Opinion. *The Journal of CESNUR*. 2/6, 74-97.

Knutson, J. N. (1981). Social and psychodynamic pressures toward a negative identity: The case of an American revolutionary terrorist. *Behavioral and quantitative perspectives on terrorism*, 105-150.

Martin, G. (2017). *Terörizm Kavramlar ve Kuramlar*. (İ. Çapçioğlu, B. Metin, Çev.). Ankara: Adres Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2003.)

Öztürk E. (2004). *Psikoterapide Travmatik Kendilik ve Kendileşme*. Panel. VIII. Bahar Sempozyumu Özet Kitabı, s. 55-57, 14-18 Nisan, Antalya.

Öztürk E. (2009). Dövüş Kulübü: Çifte Kendilikler, Çifte Yaşamlar. *PsikeDergi*, 2, 75-83.

Öztürk, E. (2017). *Travma ve Dissosiyasyon: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi ve Aile Dinamikleri* (1. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Öztürk, E. (2018a). Psikotarih Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon, O. Celbiş, (Ed.). *Turaz Akademi 2018 içinde* (1.Baskı) (92-106). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Öztürk, E. (2018b). «Dijital İletişim, Siber Kimlik, Siber Alter ve Siber Dissosiyasyon», II. Türk Adli Bilimler Kongresi ve X. Adli Tıp Çalıştayı Kongre Bildiri Kitabı içinde (9-17). Antalya.

Öztürk, E. (2020). *Travma ve Dissosiyasyon: Psikotravmatoloji Temel Kitabı* (2. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Öztürk, E., & Çalıcı, C. (2018). Modern Toplumda Kimlik, “Siber Dissosiyasyon” ve “Siber Alter”: Teorik ve Klinik Bir Yaklaşım. E. Öztürk, (Ed.), *Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon* içinde (39-47). Ankara: Türkiye Klinikleri.

Öztürk E., & Şar, V. (2006). “Apparently normal” family: A contemporary agent of transgenerational trauma and dissociation. *J Trauma Practice*. 4(3-4): 287-303.

Pfefferbaum, B (2003). Victims of terror and the media. In: Silke A, ed. *Terrorists, Victims and Society* (1st ed.) (175-187). England: John Wiley and Sons.

- Post, J. M. (1990). Terrorist psycho-logic: Terrorist behavior as a product of psychological forces. *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*, 25-40.
- Richardson, J. T. (2014). Brainwashing'as Forensic Evidence. In S. J. Morewitz, M. L. Goldstein, (Eds.). *Handbook of forensic sociology and psychology* (1st ed.) (77-85). New York: Springer.
- Rogers, M. (2003). The Psychology of Cyber-Terrorism. In A. Silke, (Ed.). *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences* (1st ed.) (77-92). United Kingdom: Wiley Online Library.
- Ross, C. A. (2000). *Bluebird. Deliberate Creation Of Multiple Personality By Psychiatrists* (1st ed.). Richardson, Richardson, TX (Manitou Communications).
- Ross, C. A., & Halpern, N. (2009). *Trauma model therapy. A treatment approach for trauma, dissociation, and complex comorbidity* (1st ed.). Richardson, TX: Manitou Communications.
- Ross, C. A., & Norton, G. R. (1989a). Effects of hypnosis on the features of multiple personality disorder. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 32(2), 99-106.
- Seidler, V. J. (2013). *Introduction: Remembering 9/11—Terror, Trauma and Social Theory* (1st ed.). London: Palgrave Macmillan. p. 1-14.
- Singer, M. T., & Janja, L. (1995). *Cults in Our Midst* (1st ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Solomon, Z. (1990). Does the War End When the Shooting Stops? The Psychological Toll of War 1. *Journal of Applied Social Psychology*; 20(21): 1733-1745.
- Spiegel, D. (1988). Dissociation and hypnosis in post-traumatic stress disorders. *Journal of traumatic stress*, 1(1), 17-33.
- Sprang, G. (2003). The psychological impact of isolated acts of terrorism. In: Silke A, ed. *Terrorists, Victims and Society*. (1st ed.) (133-159). England: John Wiley and Sons.
- Stern, J. (2003). *Terror in the name of God* (1st ed.). New York, NY: Harper Collins.

- Şar, V., & Öztürk, E. (2013). Stimulus deprivation and overstimulation as dissociogenic agents in postmodern oppressive societies. *Journal of Trauma & Dissociation*, 14(2), 198-212.
- Taylor, K. (2006). *Brainwashing: The science of thought control* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Tedeschi, R. G., Park, C. L., & Calhoun, L. G. (Eds.). (1998). *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*. Routledge.
- Türel, F. İ., Öztürk, E., & Çalıcı, C. (2018). Bireyden Topluma Travma ve Şiddet: Bireysel ve Toplumsal Şiddet Olaylarına Psikotarihsel Bir Yaklaşım. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 3-10.
- Vaisman-Tzachor, R. (2007). Profiling terrorists. *Journal of Police Crisis Negotiations*; 7(1): 27-61.
- van der Kolk B. (2002). The assessment and treatment of complex PTSD. In R. Yehuda, (Ed.). *Psychological Trauma*. (2st ed.) (127-156). New York. American Psychiatric Press.
- VandenBos, G. R. (2013). *APA dictionary of clinical psychology* (1. Baskı). Washington, DC: American Psychological Association.
- Varlık, A. B. (2012). *Savaş Sanatı*, Sun Tzu. A.B. Varlık (edt.) Strateji, Harp ve Askerî Harekât Üzerine Dünya Klasikleri Öz İnceleme Dizini (1-72). Ankara: KHO Basımevi.
- Waugh, W. L. (2001). Managing terrorism as an environmental hazard. *Public Administration And Public Policy*: (93); 659-676.
- Weimann, G. (2008). The psychology of mass-mediated terrorism. *American behavioral scientist*, 52(1), 69-86.
- Whittaker, D. J. (2012). *The terrorism reader* (4. Baskı). New York: Routledge. p.8

Ahilik Ahlakında Değişen Değerler Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

Makalenin

Geliş Tarihi / Received: 24.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 31.05.2020

Merve Ebrar KAYA*
İbrahim Hakkı AYDIN**

Öz

Araştırma, İstanbul ili Fatih ilçesinde bulunan Kapalıçarşı'da esnaf ya da sanatkâr olarak meslek hayatlarını devam ettiren bireylerin bir esnaf teşkilatı olan Ahilik değerlerine sahiplik düzeylerinin belirlenmesi yönünde gerçekleştirilmiştir. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde; "Ahi", erkek kardeş, Ahilik ocağında olan kimse, eli açık ve cömert kişi; daha geniş bir açıdan Ahilik, İnsani erdemleri, prensipleri benimsemek ve bunları savunmak esasına dayalı bireylerin hem kişilik hem de ahlak bakımından da donanımlarını sağlayan bir kurum şeklinde tanımlanmaktadır (Tdk, 2019; Çakır & Gümüş, 2011). Çalışmanın amacı; her alanda üstün niteliklere sahip kişilerin yetiştirilmesinde başarı göstermiş olan Ahilik sistemine özgü meslek ahlakına ilişkin değerlerin günümüz esnaf ve sanatkârlarının sahip oldukları meslek ahlâkı ile karşılaştırıp bu alana ait hangi değerlerin aktarılıp devamlılığı olduğunu hangi değerlerin ise zamanla değişime uğradığını ya da işlevlerini yitirdiğini ortaya koymaktır. Çalışma verileri tarama modeli ile "Kişisel Bilgi Formu" ve "Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeyini Belirleme Ölçeği" yardımıyla elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Değer, Esnaf ve Sanatkâr, Meslek Ahlakı.

* Merve Ebrar Kaya, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, mervebrar12@gmail.com
Orcid: 0000-0002-1210-5219

** Prof. Dr. İbrahim Hakkı Aydın, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı,
iaydin@aydin.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0165-4527

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1003

A Sociological Evaluation on the Changing Values in Ahi Communities' Ethics

Merve Ebrar KAYA*

İbrahim Hakkı AYDIN**

Abstract

This research has been carried out to determine the tenure levels of the people who last their professional life as tradesmen or craftsmen in the Grand Bazaar in Fatih district of Istanbul province. In the dictionary of the Turkish Language Association; “Ahi” is stated as, Brother, anyone in Ahilik quarry, open and generous person from a broader perspective, Ahilik is defined as An institution that provides individuals both in terms of personality and morality, based on the principle of adopting and defending human virtues and principles (Tdk, 2019; Çakır & Gümüş, 2011). The study purports to compare the values of professional ethics peculiar to the Ahilik system, which has been effective in raising individuals with superior qualifications in every field, and to specify values transferred and continued over time as well as values changed or lost their functions over time. The study data has been attained with the help of “Personal Information Form” and “Detection of Ownership Level of Ahilik Values” via the scanning model.

Keywords: *Ahi-order, Value, Tradesmen and Craftsmen, Professional Ethics Page.*

* Merve Ebrar Kaya, Istanbul Aydın University, Department of Social Sciences, mervebrar12@gmail.com
Orcid: 0000-0002-1210-5219

** Prof. Dr. İbrahim Hakkı Aydın, Istanbul Aydın University Department of Social Sciences, iaydin@aydin.edu.tr
Orcid: 0000-0003-0165-4527

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_y06i1003

Giriş

Değer ve Ahilik Sistemi

Yaşadığımız dönem içerisinde değer alanının sorunlardan bir tanesi, hayatımızın her aşamasında önümüze gelebilecek değerler alanına özgü krizler olarak görülmektedir. Özellikle son yıllarda hızı oldukça artan küreselleşme, bilim ve teknoloji konusunda meydana gelen gelişmeler değişim olgusunu da beraberinde getirmiştir. Değişime paralel olarak da gerek bireylerde gerekse de toplumlarda oluşan ahlaki değişime uğraması, değerler alanına özgü niteliklerin bozulması “değerler” konusuna verilen önemi artırdığı gözlemlenmektedir. Dinamik bir yapıya sahip olan değişimden normal olarak sosyal yaşam ve sosyal yaşamın şekillenmesinde etkisi olan değerler sistemi de etkilenmektedir. Değişim konusuna değinmişken yapılan araştırma, okumalar neticesinde literatürde özellikle değişimin olumsuz taraflarına örnekler gösterildiği ve atıflar yapıldığı bir gerçektir. Bu noktada araştırmanın başat amaçlarından bir tanesinin değerler temelinde yer alan değişim olgusunun yalnızca olumsuz taraflarına değil olumlu yanlarına da dikkat çekmek olmuştur. Örneğin; bir toplumda değerlerin yanında teknoloji bağlamında ortaya çıkan ürünlerde de kültürün önemli bir etkisi bulunmakla birlikte kültürlerin oluşumlarında da bilim ve teknolojinin katkıları yer almaktadır ki bu katkıları her zaman olumsuz sonuçlar doğuracağı anlamına gelmemektedir.

Değer

Değerler, toplum bilimlerinin unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Literatüre bakıldığında da değerlerin geniş bir alana sahip olduğunu görmekteyiz. Bu noktada değerın yaygın olarak kullanılan tanımları şu şekilde ifade edilebilir: Değerler; olması istenilen, kişilerin gerek bireysel gerek toplumsal yaşamlarına kılavuzluk eden, önem dereceleri zamana ve mekâna göre birbirlerinden farklılık gösteren, hayatımızın amaçlarını ve bireylerin kendileri de dahil olmak üzere diğer insanları, olayları nitelendirmek, davranış biçimlerini seçmekle birlikte bunları meşrulaştırmak için kullandıkları ölçütlerdir (Mehmedoğlu, 2007). Buradan yola çıkarak belirli ölçütlerin oluşmasında da bireyin içerisinde yer aldığı toplumsal yaşam göz ardı edilemezken değerler alanına özgü literatürün meydana gelmesinde etkisi olan bilimlerden birisinin sosyoloji alanı olduğu söylenebilir. Sosyoloji bilimi içerisinde değer kavramı genel

anlamda toplumsal yaşamı açıklamak için kullanılmaktadır. Literatürde yer alan sosyal değerler ile ilgili tanımlar ise şu şekildedir: Değerler, bireylerin ya da içerisinde yer aldıkları toplumsal grupların benimsediği ölçütler, inançlar, kişilere yaşamları boyunca rehberlik eden, bir bakıma sosyal alanları birbirinden ayıran aynı zamanda da toplumların kaynaşmasına yardımcı olan ilkelerdir (Avcı, 2007). Yapılan tanımlamalardan da sosyal değerlerin neyin doğru, neyin yanlış, neyi iyi, neyin kötü olduğu gibi durumlarda genel olarak bir fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla değer kavramı insana hastır ve değerler, insanların kendilerine, çevresinde bulunan insanlara olan bakış açılarını yönlendirebilmektedir. Bu nedenle de davranışların, ahlaki sorgulamaların, insanlarla olan ilişkilerin, bireysel ve toplumsal yargılamaların içerisinde bulunan bir olgu olduğu gerçektir. Değerler aynı zamanda kendilerini buldukları toplumsal yapı içerisinde benimsettirirlerken kişinin iyi ve kötü olanın ayırımına varmasında yardımcı olarak bireylerin bunlara uygun bir şekilde hareket edebilmelerini öncelendiği söylenebilir.

Ahilik Sistemi

Ahiliğin Türk milletinin tarihsel zenginliğinde var olan ancak yeteri kadar değeri anlaşılamamış bir konu olduğu düşünülmektedir. Gerek teşkilata üye olan kişilerin gerekse de toplumun hem mesleki hem de sosyal eğitimine katkıda bulunması, donanımlı bireylerin yetiştirilmesi açısından ahilik sisteminin sosyal, kültürel, iktisadi ve tarihi alanlarda önemli bir payının olduğu söylenebilir. Bu nedenden dolayı farklı alanların iç içe olduğu ahiliğin tam olarak ne olduğunu anlayabilmek adına literatürde bulunan ve sıklıkla kullanılan anlamlarına yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Türk tarihi incelendiğinde ise Ahilik sisteminin geçmişte kalan değerlerin günlük hayata aktarılmasını sağlayan önemli bir sosyo-ekonomik bir yapıda olduğu söylenebilir. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde; “*Ahi*”, erkek kardeş, Ahilik ocağında olan kimse, eli açık ve cömert kişi daha geniş bir açıdan Ahilik, temel kaynak olan fütüvvetnâmelerde yer alan insani erdemleri, prensipleri benimsemek ve bunları savunmak esasına dayalı bireylerin hem kişilik hem de ahlak bakımından da donanımlarını sağlayan bir kurum şeklinde tanımlanmaktadır (Tdk, 2019; Çakır &

Gümüş, 2011). Ahilik sistemi 13. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında Ahi Evran tarafından kurulmuş, zamanla Anadolu'ya, Balkanlara, Kırım'a kadar yayılmış gerek Osmanlı Devleti'nin kurulmasında gerekse toplumun sosyal, ekonomik, ahlaki, kültürel alanlarının şekillenmesinde etkili olmuş esnaf ve sanatkârlardan oluşan bir yapılanmadır. Bu ahilik sistemi devlet otoritesinin haricinde yapılanmaya başlamış ve gelişmişlerdir. Ancak kamu görevi içinde yer alan fonksiyonlar ya da yapılacak olan uygulamalar sisteme üye olan kişiler tarafınca gönüllü olarak gerçekleştirilmiştir.

Anadolu'da ilk olarak faaliyetlerine kurucu Ahi Evran'ın da mesleği olan debbağlık yani deri işçiliği ile başlamışlardır. Zaman geçtikçe ahi başkanından aldıkları mesleki yeterlilik ve iş yeri açabilme belgeleri ile birlikte farklı sanat dalları ile de uğraşmaya başlamışlardır. Böylece sistem içerisinde yer alan esnaf ve sanatkârlar arasında iş birliği ve dayanışma olgusu oluşmaya başlamıştır. Ayrıca ahilik sistemi içerisinde Anadolu'ya göç eden kişilerin de yararlanabileceği askeri, mesleki ve ahlaki gelişim için eğitimler de verilmekteydi. Bu eğitimler vasıtası ile meslek alanına özgü prensiplerin öğretilmekte olduğu görülmektedir.

Ahilik sisteminde eğitim ile amaçlanan mesleki olgunluğa ulaşılacak amacıyla gereken yetenek ve bilgilerin bireye kazandırılması ve bunun yanında kişinin ahlaki gelişimine de katkıda bulunulmasının söz konusu olduğu söylenebilir. Yani ahilik sisteminde asıl amaç ahlaki ve mesleki açıdan üstün birey yetiştirmektir. Bundan dolayı da ahilikte, dürüst, adaletli, güvenilir gibi niteliklere sahip meslek erbabı oluşturabilmek için mesleki eğitimle genel eğitim birbirini tamamlayıcı şekilde ve bütünlük içinde yürütülmeye çalışılmış bu amacın da kişinin ömrü boyunca sürdürebileceği bir uygulama olması istenmiştir.

Ahlaki eğitimde ise amaç üye olan kişiye mesleki ve toplumsal örf-adet, gelenek ve göreneklerin aktarılması, iş alanında dikkat etmesi ve kaçınması gereken değerlerin neler olduğunun bildirilmesi, her alanda olumlu olan özelliklerin kazandırılmasıdır. Kısacası ahilik sisteminde amacın olgun bir birey yetiştirmek olduğu söylenebilir.

Ahilik sisteminde insan odaklılık söz konusudur. Bu nedenle sistem içerisinde yer alan kişileri ahlaki ve mesleki anlamda tüm boyutlarıyla geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece bireyin davranışlarıyla etrafında bulunan insanlara örnek teşkil edebileceği düşünülmüştür.

İş ve meslek ahlakına ilişkin değerlerin yer aldığı fütüvvetnâmeler de toplam da yedi yüz kırk kural bulunmaktaydı ve ahilik sistemi içerisinde yer almak için kişinin bu kurallardan asgari olarak yüz yirmi dört maddesini ezbere bilmesi beklenirdi.

Ahilikte genel anlamıyla çalışma hayatına ait başlıca ahlaki kurallar şu şekildedir:

Her ahinin sahip olduğu ya da uğraştığı bir sanat ve mesleği bulunmaktaydı. Her bireyin bir işe sahip olması toplumda kimsenin bir başkasına yük olmayacağını göstermektedir. Fütüvvetnâmelerde de ahiliğe üye olan kişinin muhakkak bir mesleğinin olmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ahi yalnızca bir işle meşgul olmalıdır. Yani sahip olduğu işin dışında bir uğraşı olmamalıdır. Çünkü buradaki amaç herkesin sahip olduğu ya da yaptığı iş ve mesleği en iyi şekilde yerine getirilebilmesidir. Çalışma için veri toplamak amacıyla yapılan ankette de esnafa ek bir gelirin olup olmadığı sorulmuştur. Bunun sonucunda da üretim ve satımda kendisinden, ürününden emin bireyler oluşacağından alıcı-satıcı ve toplumla karşılıklı olarak olumlu ilişkiler geliştirilmiş olacaktır. Bir ahi üyesi için elde ettiği kazanç bir emek verilmesi sonucunda elde edilmelidir. Bir kişi yaptığı ya da gösterdiği emeğin karşılığını almayı hedeflemeli, hakkı olmayan kazanca yanaşmaması gerekmektedir. İşinde ölçü ve tartıya dikkat etmeli, ürününde olmayan özellikleri varmış gibi gösterip alıcıyı kandırmamalı, yalan söze yanaşılması gerekmektedir. Bundan dolayı da ahilik teşkilatı içerisinde tellallar giremezdi çünkü tellallar bir malı ya da ürünü olmadığı halde daha nitelikli, ayrıcalıklı gösteren kişilerden oluşmaktaydı.

Literatür Araştırması

Türkiye’de sosyoloji alanında Ahilik ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmamaktadır. Toplam araştırma sayısı 8 tane olup bunlardan 2’si doktora 6’sı da içlerinden yine 2 tanesi alan araştırması olmak üzere yüksek lisans tezlerini kapsamaktadır.

Yapılan araştırmaya paralel olarak benzeri çalışmalarda da Ahilik değerlerine ilişkin demografik özellikler incelenmiş ve farklı bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin Aslenderen, Kırşehir’de esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine ilişkin tutum ve davranışları ile ilgili bilgilere müşteriler üzerinde uygulamış olduğu anket ve ölçek sonucunda ulaşılmıştır (Aslenderen, 2016). Esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine sahiplik düzeylerine ilişkin değerlendirmelerinin, müşterilerin yaş gruplarına göre farklılaşma durumu incelenmiştir. Bizim yaptığımız araştırmada çalışmanın geçerlilik ve güvenilirlik durumları göz önüne alınarak Kapalıçarşı’dan sürekli alışveriş yapan müşterileri bulmak zor olacağından dolayı esnaf ve sanatkârların Kapalıçarşı’da çalışan diğer iş arkadaşlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmelerde bulunulması rica edildi. Aslenderen’in yapmış olduğu çalışmaya genel olarak bakıldığında müşterilerin yaşlarına göre esnaf ve sanatkârlara ilişkin Ahilik değerlerine sahiplik düzeyleri konusundaki yaptıkları değerlendirmeler değerler açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Veriler üzerinde, faktörlere göre değerlendirmelerin farklılaşma nedenlerini belirlemek üzere yapılan Scheffe testi analizi sonunda anlamlı farklılaşmalar 25 yaş altı müşteriler ile 26-40 ve 41-55 yaş arasındaki müşterilerde görüldüğü belirlenmiştir. 25 yaş altı müşterilerin değerlendirmeleri esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine iyi düzeyde sahip oldukları yönündedir. 26-40 ve 41-55 yaş aralığındaki müşterilerin değerlendirmeleri ise esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine orta düzeyde sahip oldukları görüşündedirler. Bu durumda Ahilik değerlerine sahiplik düzeyleri değerlendirmelerinin müşterilerin yaşlarıyla ters orantılı olduğunu söylenebilir.

Aslenderen’nin çalışmasında müşterilerin eğitim durumuna göre değerlendirmelerinin farklılaşmasını incelediğinde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Anlamlı farklılaşmaların olduğu faktörlerdeki değerlendirme farklılıklarının kaynağı Scheffe testi ile incelenmiştir. Değerlendirme farklılığı, ortaokul mezunu müşteriler ile lise ve üniversite mezunu müşterilerin yaptıkları değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır. Ortaokul mezunu müşteriler esnaf ve sanatkârları, lise ve üniversite mezunlarına göre daha çok beğenmektedirler. Özellikle ortaokul mezunlarının memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olmasının nedeni açıklayamamakla birlikte değerlendirmeleri genel olarak incelediğimiz zaman müşterilerin eğitim

durumu yükseldikçe, sahiplik düzeylerine ilişkin beğenme düzeylerinin düştüğünü görüyoruz.

Esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine sahiplik düzeyleri konusunda müşterilerin Kırşehir’de yaşama süresine göre değerlendirmelerinde de anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu görülmektedir. Buna göre, anlamlı farklılaşmaların 1 yıldan az bir sürede Kırşehir’de yaşayan müşteriler ile 6 yıldan daha fazla bir süre yaşayan müşteriler arasında olduğu görülmektedir. 1 yıldan daha az bir süredir Kırşehir’de yaşayan müşterilerin değerlendirmelerine göre esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine orta düzeyde sahip olduğu görüşündedirler.

Genel olarak verilere baktığımızda müşterilerin ekonomik durumlarına göre yapmış oldukları değerlendirmeler anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Veriler üzerinde, faktörlere göre değerlendirmelerin farklılaşma nedenlerini belirlemek üzere yapılan Scheffe testi analizi sonucunda anlamlı farklılaşmanın aylık geliri 2000-3500 TL olan ile aylık geliri 5000 TL’den fazla olanlar arasında olduğu görülmektedir. Aylık geliri alt sınır ve üst sınırında olan müşteriler Ahilik değerlerine sahiplikleri bakımından esnaf ve sanatkârları daha çok beğenmektedirler. Aylık geliri orta seviyede olan müşterilere doğru gidildikçe bu değerlerin düştüğü görülmektedir.

Ahilik değerlerine ilişkin bir başka çalışma da Başdaş tarafından gerçekleştirilmiştir (Başdaş, 2018). Çalışmanın bulgular kısmında işletme sahibinin eğitim düzeyi ile ahilik ilkelerinden “sır tutmak” arasındaki ilişki verilmiştir. İşletme sahibinin eğitim düzeyi ile ahilik ilkelerinden “sır tutmak”, “ayıp ve kusurları örtmek”, “hileli ve çürük mal satılmayacak” ve “helal kazanç sahibi olmaya özen göstermek” arasındaki ilişkilerin varlığı test edilmiştir. Bu test sonucuna göre işletme sahibinin eğitim düzeyi ile ahilik ilkelerinden “sır tutmak”, “ayıp ve kusurları örtmek”, “hileli ve çürük mal satılmayacak” ve “helal kazanç sahibi olmaya özen göstermek” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır.

İşletme sahibinin iş tecrübesi ile ahilik ilkelerinden “cömert olmak”, “bozuk terazinin kullanılmaması”, “çoğa şükretmek”, “sözünü bilmek, sözünde durmak” ve “dostluğa önem vermek” arasında ilişkinin varlığı test edilmiştir. Bu test sonucuna göre işletme sahibinin iş tecrübesi ile

ahilik ilkelerinden “cömert olmak”, “bozuk terazinin kullanılmaması” “çoğa şükretmek”, “sözünü bilmek sözünde durmak” ve “dostluğa önem vermek” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırma, İstanbul ili Fatih ilçesinde bulunan Kapalıçarşı’da esnaf ya da sanatkâr olarak meslek hayatlarını devam ettiren bireylerin Ahilik değerlerine sahiplik düzeylerinin, günümüz İstanbul Kapalıçarşı esnaf ve sanatkârlarının Ahilik değerlerini yaşatma oranlarını ve varsa farklılaşma ya da değişimin olumlu, olumsuz sonuçlarını belirlenmesi yönünde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda var olan problemlerin çözümü, kendi kültürümüzde gün geçtikçe etkinliğini yitirmeye başlayan meslek ahlakı adı altında ancak sosyal yaşamın diğer ahlaki alanlarına da ışık tutan değerlerin farkına varılmasının sağlanması, yok olmaya yüz tutmuş olan değerlerin yeniden günümüzde uygulanabilirliğinin artırılmasıyla tekrar ele alınması gereken konular arasında yer almaktadır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada, esnaf ve sanatkârların demografik özelliklerinin (yaş, eğitim düzeyi, medeni durum gibi.), mesleki özelliklerinin (ek gelir durumu, çırak-kalfa-usta hiyerarşisi, sözüm senettir uygulaması, ekonomik ve sosyal yardım kuruluşları gibi.) meslek ahlaklarını nasıl etkiledikleri araştırılmıştır. Bu çalışmadan elde edilecek bulgular çerçevesinde, Ahilik temelde olmak üzere değişen değerler ile meslek ahlakı düzeyini etkileyen değişkenlerin neler olduğu ortaya konacaktır.

Araştırmanın Yöntemi ve Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi

Veri toplama araçlarının kullanılabilmesi adına İstanbul Valiliği’nden, İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Odası’ndan ve Kapalıçarşı Yönetimi’nden gerekli izinler alınarak çalışma alanı olan Kapalıçarşı’da kişisel bilgi formu ve ölçek, araştırmacı tarafından doğrudan uygulanmıştır.

Araştırma için iki farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar; araştırmacı tarafından araştırmanın örneklemini üzerinde etkili olduğu varsayılan değişkenler belirlenerek esnaf ve sanatkârlar için bir adet kişisel bilgi formu ile daha önceden Rüştü Yeşil ve Mustafa Aslanderden tarafından oluşturulmuş “Ahilik Değerleri Ölçeği ”dir. Araştırmanın

ana hedefine ulaşmak için Rüştü Yeşil ile çalışmasında Ahilik alanına özgü ölçeği uygulayan Mustafa Aslanderden tarafından geliştirilen 32 sorunun yer aldığı “Ahilik Değerleri Ölçeği” ve araştırmacı tarafından hazırlanan 19 sorudan oluşan “Anket-Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu” vasıtasıyla örneklem grubundan Ahilik değerlerine ilişkin veriler toplanmıştır (Aslanderden, 2016).

Araştırmada verilerin toplanması için görüşlerine başvuru esnaf ve sanatkâr sayısının fazla olması nedeniyle eleme yoluna gidilmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan esnaf ve sanatkârların anket formundaki bilgileri eksiksiz bir şekilde doldurmalarına dikkat edilmiştir.

Kişisel bilgi formu Kapalıçarşı’daki esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine sahiplik düzeylerine ilişkin bilgi vermesi beklenen demografik özelliklerinde içerisinde bulunduğu 19 farklı sorudan oluşmaktadır. Bu kapsamda esnaf ve sanatkârların cinsiyetleri, yaşları, eğitim düzeyleri, medeni durumları, Kapalıçarşı’da çalışma süreleri, iş yerindeki konumları, aylık gelirlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bunların yanı sıra iş yerinde çırak-kalfa-usta hiyerarşisinin olup olmadığı, sözüm senettir uygulamasının devamlılık düzeyi esnaf ve sanatkârı çarşıda denetleyen bir kişi ya da kurumunun varlığı gibi Ahi birliğine özgü sorular da sorulmuştur. Anket formu “Ahilik Değerleri Ölçeği” 32, esnaf ve sanatkârın demografik ve Ahilik anlayışının günümüze yansımalarına yönelik 19 sorudan oluşturulmuş ve ölçek formunda 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Likert ölçeği bir “toplamalı sıralama” tekniğidir. Bundan dolayı sadece bir özelliği ölçmek için kullanılırlar. Likert ölçeklemesinde de araştırılan özellikler “o özelliği somutlaştıran önermeler” şeklinde tasarlanmalıdır. Ölçekte, her bir soru için esnaf ve sanatkârların görüşleri 1’den (kesinlikle katılmıyorum) 5’e (kesinlikle katılıyorum) şeklinde puanlandırılmıştır. Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde “SPSS 16.0” paket programı kullanılmıştır.

Araştırmanın Varsayımı

Bu araştırmanın temel varsayımı, günümüzde esnaf ve sanatkârlarının çalışma alanlarına ait alışkanlıklarının, değerlerinin Ahilik teşkilatına özgü özellikler ile farklılıklar gösterdiği, esnaf ve sanatkârların Ahilik sistemi hakkında yeterli bilgilere sahip olmadıkları, Ahilik teşkilatında yer alan değerlerin günümüzün meslek hayatında etkin olarak görülmediği, esnaf ve

sanatkârların hem kendilerini hem de yanlarında çalışanları mesleki alanda geliştirme yönünde eksiklikleri olduğu, esnaf ve sanatkârların medeni durumları, yaşları, eğitim düzeyleri, çalışma süreleri ve aylık gelirleri ile Ahilik değerlerine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu tezine dayanmaktadır.

Araştırmadan Elde Edilen Bulguların Analiz ve Yorumu

Bu bölümde, araştırmanın bulguları doğrultusunda ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Araştırma alanı Fatih ilçesinde yer alan Kapalıçarşı olarak belirlenmiştir. Kapalıçarşı ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında alanda 20 adet mimarlık, işletme, sosyoloji, radyo-televizyon, kamu yönetimi, antropoloji, coğrafya, şehircilik ve planlama, iç mimari ve dekorasyon bilimlerini kapsayan çalışma bulunmaktadır. Sosyoloji alanında yapılan araştırma ise “Kuyumculuk hâlâ zanaat mı? Güven ve iş ahlakının kuyumculuk sektöründeki rolü: İstanbul Kapalıçarşı örneği” adı altında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma için Kapalıçarşı'nın seçilme nedenleri arasında sokaklarında birbirinden farklı meslek dallarının bulunması, küreselleşme ile geleneksel yapının hâlâ bir arada bulunuyor olması, esnaf ve sanatkârların özellikleri bakımından farklı yaş gruplarını, eğitim düzeylerini, maddi durumlarını vs. içeren çok faktörleri yapısının olması gösterilebilir.

Esnaf ve sanatkârların cinsiyeti her ne kadar elimizde sayılara dayanan veriler olmasa da (Araştırmaya katılan grubun ağırlıklı olarak erkek esnaf ve sanatkârdan oluşmuş olması) yaptıkları değerlendirmeleri etkilemediği düşünülmektedir. Elimizde yeterli veri olmamasının sebebi ise çalışma örneklemini içerisinde yalnızca 2 kadın esnaf ve sanatkârın olmasıdır. Erkek ve kadın esnaf ve sanatkârlar sayıca dengeli bir biçimde dağılmadıklarından dolayı genelleme yapmak sağlıklı olmayacaktır.

Araştırma kapsamında yer alan örneklem özellikleri ve yorumları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Araştırma grubunun demografik özelliklerinin ahilik değerleri üzerindeki etkileri

Demografik Özellikler	Gruplar	Frekans	Yüzde
Yaş	25 yaş altı	45	22.5
	26-40 yaş	88	44.0
	41-55 yaş	49	24.5
	56 yaş ve üzeri	18	9.0
Eğitim Düzeyi	İlkokul	27	13.5
	Ortaokul	38	19.0
	Lise	84	42.0
	Üniversite	49	24.5
	Lisansüstü	2	1.0
Medeni Durum	Bekâr	91	45.5
	Evli	107	53.5
	Boşanmış	2	1.0
Kapalıçarşı'da Çalışma Süresi	0-2 yıl	19	9.5
	3-10 yıl	55	27.5
	11-18 yıl	47	23.5
	19 yıl ve üzeri	79	39.5
İş Yerindeki Konum	İş Yeri Sahibi ve Yönetici	71	35.5
	Yalnızca Yönetici	21	10.5
	Yalnızca Çalışan	102	51.0
	Serbest Çalışan	6	3.0

Araştırmaya katılan grubun %99,0'ı erkek, %1,0'ı ise kadın esnaf ve sanatkârdan oluşmaktadır. Cinsiyetler arasında sayıca büyük bir fark olduğundan dolayı genelleme yapmak doğru olmayacaktır. Araştırma alanı içerisinde erkeklerin girişimcilik ve risk alabilme seviyeleri kadınlara göre daha yüksek olduğundan dolayı böyle bir dağılımın ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan esnaf ve sanatkârın büyük çoğunluğunu %44,0 ile 26-40 yaş arasında olan kişilerin oluşturduğu, yaş dağılımı içerisinde en az payı %9,0 ile 56 yaş ve üzeri esnafın oluşturduğu görülmektedir. Buradan yerli

ve eski esnafın yerini yaş itibariyle daha genç nesile bıraktığı sonucuna ulaşmıştır.

Esnaf ve sanatkârlar arasında büyük çoğunluğun lise mezunu olduğu görülmekle birlikte ortaokul ile üniversite mezunu kişilerin de sayılarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Tabloya bakıldığında boşanmış olan kişilerin sayısının çok az olup bekâr ve evliler arasında da sayıca oldukça büyük bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan grubun %39,5'i 19 yıl ve üzeri süredir, %27,5'i 3-10 yıl arasında, %23,5'i 11-18 yıl arasında, %9,5'i 0-2 yıl arasında Kapalıçarşı'da çalışan esnaf ve sanatkârlardan oluşmaktadır. %39,5 ile 19 yıl ve üzeri çalışan esnaf ve sanatkârın oranının diğer çalışma yıllarına göre en fazla orana sahip olması hâlâ Kapalıçarşı'da uzun süreli çalışan kişilerin varlıklarının olduğunu göstermektedir.

Kapalıçarşı'da bulunma süresine göre de iş türlerinin farklılaştığı görülmektedir. Örneğin uzun süredir ikamet eden ve çalışan esnafların iş türleri daha çok babadan kalma hat eserlerinin, eski dokuma halıların sergilendiği meslekler iken yeni gelmiş ya da kısa süreli orada çalışmaya başlamış olan esnafların ayakkabı, saat, kıyafet sektörlerinde kendilerine yer buldukları görülmektedir.

Grubun %51,0'ı yalnızca çalışan, %35,5'i iş yeri sahibi ve yönetici, %10,5'i yalnızca yönetici, %3,0'ı serbest çalışan esnaf ve sanatkârlardan oluşmaktadır. Verilerin anket yoluyla toplanması aşamasında yalnızca çalışan olarak iş hayatında yer alan esnaf ve sanatkâr dükkân açacak sermayeye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Buradan çalışma grubu içerisinde yer alan kişilerin %35,5'inin dükkân açmak için yeterli sermayeye sahip oldukları sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca esnaf ve sanatkârların %80,0'ı baba mesleğini devam ettirmemekte, %20,0'ı ise baba mesleğini devam ettirmektedir. Bireylerin geçen zaman ile birlikte artan ve değişen ihtiyaçlarının bulunması baba mesleğini sürdürme durumunda düşüşe sebep olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte araştırma grubu içerisinde yer alan kişilerin yalnızca %20'sinin babalarının mesleklerini devam ettirmelerinden de Ahilik içerisinde yer alan "baba mesleğini devam ettirme" olgusunun devamlılığında kesintilerin olduğu görülmektedir.

Tablo 2. *Örneklemin mesleki özelliklerinin ahilik değerleri üzerindeki etkileri*

Örneklemin Mesleki Özellikleri	Cevaplar	Frekans	Yüzde
Ek bir geliriniz var mı?	Evet	8	4.0
	Hayır	192	96.0
Ahilik teşkilatını daha önce duydunuz mu?	Evet	93	46.5
	Hayır	107	53.5
İş yerinizde meslek ahlakı ilkeleri yazılı olarak bulunmakta mıdır?	Evet	32	16.0
	Hayır	161	80.5
	Bilmiyorum	7	3.5
İş yerinizde çırak-kalfa-usta hiyerarşisi var mıdır?	Evet	125	62.5
	Hayır	75	37.5
Çıraklara ücret ödeniyor mu?	Evet	122	61.0
	Hayır	2	1.0
“Sözüm senettir.” uygulaması esnaflar arasında var mıdır?	Evet	148	74.0
	Hayır	48	24.0
	Bilmiyorum	3	1.5
Esnaf ve sanatkârı çarşıda denetleyen kişi/kişiler ya da bir kurum var mıdır?	Evet	102	51.5
	Hayır	90	45.0
	Bilmiyorum	8	4.0
İş yerinizde yapılan hatalı davranışlar kime mal edilir?	Sadece hatayı yapan kişiye	114	57.0
	İşyerindeki herkese	66	43.0
Meslek ahlakına uymayanların şikâyet edilebileceği bir yer var mıdır?	Evet	89	44.5
	Hayır	99	49.5
	Bilmiyorum	12	6.0
İş yerinizde elde edilen gelirden toplumsal çıkar ve fayda için ödenen bir miktar ücret var mıdır?	Evet	105	52.5
	Hayır	75	37.5
	Bilmiyorum	20	10.0
Maddi ihtiyaç halinde destek alabileceğiniz bir kurum var mıdır?	Evet	23	11.5
	Hayır	164	82.0
	Bilmiyorum	13	6.5

Tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan grubun %96,0'ı ek gelirinin olmadığını belirtirken %4,0'ı ise ek gelirinin olduğunu ifade etmiştir. Burada araştırmaya katılan gruba ek gelirden kasıt olarak başka bir işte çalışıp çalışmadıkları sorusu yöneltilmiştir. Örneklem içerisinde yer alan kişilerden %96,0'sının ek gelirlerinin olmadığını belirtmesi Ahilik içerisinde yer alan herkesin yalnızca bir işte çalışma gerekliliğini doğruladığı ve bu geleneğin devam ettirildiğini ortaya koymaktadır. Yaş itibari ile büyük olan kişilerin çalıştıkları işin dışında ek gelir olarak büyük çoğunluğunun yalnızca emekli maaşlarının olduğu ancak ikinci bir işte çalışmadıkları bulgusu sahadan elde edilmiştir.

Araştırmaya katılan grubun %53,5'i Ahilik teşkilatını daha önce duymadığını ifade ederken %46,5'i Ahilik teşkilatını daha önce duyduğunu belirtmiştir. Ahilik teşkilatını daha önce duyduğunu ifade eden esnaf ve sanatkârlar Ahilikle ilgili bilgiye ya okulda gördüğü derslerden ya da Kapalıçarşı'da Ahilik haftasında yapılan etkinlikler vasıtası ile eriştiğini ifade etmişlerdir. Yerleşik yani uzun süreli olarak orada bulunan ya da çalışan kişiler arasında Ahilik sisteminin duyulma oranı yeni neslin Ahiliği duyma oranına göre oldukça fazladır. Hatta yeni esnaftan sayıca az bir kısmının Ahilik teşkilatını görülmektedir.

Esnaf ve sanatkâr grubunun %80,5'i meslek ahlakı ilkelerinin yalnızca sözlü olarak bulunduğunu yazılı bir şekilde iş yerlerinde ve dükkânlarda bulunmadığını, %16,0'ı çalıştıkları iş yerinde meslek ahlakı ilkelerinin yazılı olarak bulunduğunu, %3,5'i ise meslek ahlakı ilkelerinin yazılı olarak var olma durumundan haberdar olmadıklarını ifade etmişlerdir. İş yerlerinde meslek ahlakına ilişkin ilkelerin yazılı olarak yer aldığı belgelerden örnekler ise aşağıda gösterilmektedir. Ayrıca bazı esnaf ve sanatkârlar yazılı halde bulunan meslek ahlakının yer aldığı belgelerin ulaşılamayacak bir yerde olduğunu ya da belgeleri şirkete ait olduğu için gösteremeyeceklerini belirtirken kimisi de ellerinde bulunan metni paylaştılar.

Araştırmaya katılan grubun %62,5'i çalıştığı iş yerinde çırak-kalfa-usta hiyerarşisinin olduğunu belirtirken %37,5'i ise böyle bir yapılanmanın olmadığını belirtmiştir. Yöneltilen bu soruya “fikrim yok” cevabını veren esnaf ve sanatkâr olmamıştır. Anketin uygulanması aşamasında görülmüştür ki Ahilik sisteminde yer alan çırak-kalfa-usta basamakları

yerleşik yani uzun zamandır Kapalıçarşı'da yer alan esnaflar arasında devamlılığı bulunurken daha kısa süreli olarak orada yer edinen esnafların büyük çoğunluğunda iş yerlerinde bir yönetici ve bir çalışan bulunmaktadır. Yani çırak-kalfa-usta geleneğinin sekteye uğramaya başladığını ve dükkânlarda çırak-kalfa-ustanın yerini "satış danışmanları"nın aldığı görülmektedir. Ancak uzun süredir Kapalıçarşı'da çalıştığı halde çırak-kalfa-usta hiyerarşisinin olmadığı dükkânlar da bulunmaktadır. Bu tür iş yerlerinde çırak-kalfa-usta gibi asgari 3 kişinin bulunmadığı, dükkânların baba-oğul ya da dede-torun arasında çevrildiği gözlemlenmiştir. Grubun %61,5'i çıraklara ücret ödendiğini, %1,0'ı çıraklara ücret ödenmediğini belirtmiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak Ahilik sistemi içinde bulunan çıraklara ücret ödenme geleneğinin devam ettiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan grubun %74,5'i sözümlen senettir uygulamasının esnaflar arasında devam ettiğini, %24,0'ı sözümlen senettir uygulamasının devam etmediğini ifade ederken %1,5'i bu uygulamanın devamlılığı konusunda bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Böylece grubun %75'ine yakın bir kısmı Ahi birliği içerisinde var olan "Sözüm senettir." olgusunun devamlılığını da onaylamış gözükmektedirler. Sorulan soruya karşılık "Bilmiyorum" cevabını veren %1,5'inin ise Kapalıçarşı'da yeni çalışmaya başladığı için bir fikir sahibi olmamasının göz önünde bulundurulmasında faydası olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında Kapalıçarşı'nın bazı bölgelerinde böyle bir uygulamanın adının dahi duyulmadığı sahadan elde edilen bulgular arasında yer almaktadır. Ayrıca %51,0'ı "Esnaf ve sanatkârı çarşıda denetleyen bir kişi/kişiler ya da bir kurum var mıdır?" sorusuna evet, %45,0'ı hayır ve de %4,0'ı bilmiyorum cevabını vermiştir. Çarşıda denetimin var olduğunu söyleyen esnaf ve sanatkârlar denetimin Kapalıçarşı Derneği, Kapalıçarşı Yönetimi ve İstanbul Kuyumcular Odası olduklarını belirtmişlerdir.

Grubun %57,0'ı iş yerinde yapılan hatalı davranışların sadece hatayı yapan kişiye %43,0'ı ise yapılan hatalı davranışın iş yerindeki herkese mal edildiğini ifade etmiştir. Yapılan hatalı davranışların sorumlu tutulduğu taraf konusunda istatistiki olarak pek bir fark bulunmamakla birlikte yüzdesel olarak bakıldığında grubun %57,0'ının gerçekleştirilen hatalı davranışın sadece hatayı yapan kişinin sorumluluğunda olması durumu Ahilik yapılanması içerisinde yapılan yanlış bir davranışın her iki tarafa da mal edilmesi konusuna ters düştüğü söylenebilir. Buna paralel olarak da

%49,5'i meslek ahlakına uymayan esnaf ve sanatkârı şikâyet edilebilecek bir yerin bulunmadığını, %44,5'i şikâyet edilebilecek bir yerin olduğunu, %6,0'ı ise şikâyet edilebilecek bir mercinin olup olmadığı hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılanlardan %52,5'i “İş yerinizde elde edilen gelirden toplumsal çıkar ve fayda için ödenen bir miktar ücret var mıdır? (Hayır kurumları vs. için)” sorusuna evet cevabını, %37,5'i hayır cevabını, %10,0'ı ise bilmiyorum cevabını vermişlerdir. Yardımların genellikle bireysel olarak yapıldığı alandan elde edilen bilgiler arasında yer almaktadır. Maddi ihtiyaç halinde destek alınabilecek bir kurumun olup olmadığı sorulduğunda ise esnaf ve sanatkârın %82,0'ı hayır, %11,5'i evet ve de %6,5'i bilmiyorum cevaplarını vermişlerdir.

Tablo 3. *Esnaf ve sanatkârların olumlu olan ahilik değerlerine katılma düzeyi*

Olumlu Değerleri Yansıtan İfadeler	Toplam	Ortalama
Hilesiz ve kaliteli mal üretip, satmaya özen gösterirler.	200	3,3400
Meslekleri ile ilgili kanun ve kurallara uygun davranırlar.	200	3,2800
Yapacakları işi savsaklamazlar, gününde teslim ederler.	200	3,5300
Müşterilerin haklarını korur, haklarını yemezler.	200	3,5150
Rızkını kazandığı mesleğine saygı duyar ve önem verirler.	200	3,8800
Mesleklerini özenerek yaparlar.	200	3,7550
Yanlarında çalışanlara karşı sorumluluklarını bilirler ve haklarını gözetirler.	200	3,4600
İnsanları zengin-yoksul, güçlü-zayıf olarak ayırmazlar, eşit davranırlar.	200	3,0900
Müşteri ve komşu esnaflara kin gütmez, kıskançlık etmezler.	200	2,9250
Vergilerini zamanında ve tam verirler.	200	3,5800

Komşu esnaf ve sanatkârların da kazanç elde etmesini ister, gerekirse müşterileri yönlendirir.	200	3,3350
Diğer esnaf ve sanatkârlarla dayanışma içerisinde çalışırlar.	200	3,4500
Fedakâr insanlardır, mal, emek ve zamanlarından fedakârlık ederler.	200	3,3950
Alışverişleri ile ilgili hata ve kusurları öncelikle kendilerinde ararlar.	200	3,1900
Bela ve musibetlere karşı sabırlıdırlar.	200	3,3050
Az kazanca kanaat ederler, çok kazanca şükrederler.	200	3,1950
Müşterileri ve diğer esnaflarla ilgili sırları tutarlar, açığa vurmazlar.	200	3,1100
Kötülük ve kendini bilmezliğe iyilikle karşılık verirler.	200	3,0250
Müşterilere ve diğer komşu esnaflara karşı kötü söz ve hareketlerden sakınırlar.	200	3,2800
Meslekleri ile ilgili gelişmeleri medya ve diğer kitle iletişim araçlarından takip ederler.	200	3,2200
Yanlarında çalışan elemanların mesleği öğrenmesi ve eğitilmeleri için düzenlenen kurs, seminer ve sertifika programlarına gönderirler.	200	2,8700
İş güvenliğine önem verirler, gerekli tedbirleri alırlar.	200	3,3950
Ürünlerinde ve çalışma şartlarında hijyene önem verirler.	200	3,5050
Eğitime büyük önem verirler, ihtiyaç sahibi öğrencilere yardımda bulunurlar.	200	3,1000
Yanlarında çalışanların sosyal sigorta primlerini zamanında yerine getirirler.	200	3,6700
Mesleki fuarlara ya da düzenlenen eğitim seminerlerine katılarak mesleklerinde kendilerini geliştirmeye çalışırlar.	200	3,2100
Genel Aritmetik Ortalama	200	3.3311

Tablo incelendiğinde örneklem içerisinde yer alan esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine katılma ve bu değerleri benimseme düzeylerinin (3.33) olduğu genel aritmetik ortalama görülmektedir. Bu ortalama ölçekte bulunan 26 adet Ahilik değerini benimsemenin genel düzeyini göstermektedir. 1’den 5’e kadar numaralandırılmış olan Likert ölçeğinde bu oran yaklaşık olarak 3’e yani “Kısmen Katılıyorum” seçeneğine karşılık gelmektedir. Ölçekte yer alan ifadelerle verilen cevaplar 5’e yaklaştıkça esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerini tam olarak benimsedikleri, 1’e yaklaşması ile de Ahilik değerlerinin benimsenmediği görülmektedir. Araştırmanın genel ortalaması 3.33 olduğu için esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerini kısmen benimsedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Faktörler arasındaki karşılaştırmalara bakıldığında; ortalamanın altında yer alanlar şunlardır: “Mesleki fuarlara ve eğitime katılma” ortalamanın altında olmuştur., “Eğitime önem verme”, “Çalışanları eğitime gönderme” ve “Müşteri ve komşu esnaflara kin gütmez, kıskançlık etme” değerleri konusunda yine ortalamanın altında bir sonuç çıkmıştır. Buradan da esnaf ve sanatkârların hem kendilerini hem de yanlarında çalışan kişileri mesleki alanda geliştirme yönlerinde önemli eksiklikleri olduğu ve yine esnaf ve sanatkârların mesleki gelişim ve mesleki eğitim konusunda yeterince eğitim almadıklarının yanında bu alandaki eğitime de çok önem vermedikleri görülmektedir.

Araştırma grubunda ortalama cevap yerine net olarak (Likert ölçeğinde 4’e denk gelen “Katılıyorum” ifadesinde bulunan) sorulan sorulara katılan esnaf ve sanatkârlara yöneltilen sorulara aşağıda yer verilmiştir. Aşağıda belirtilen faktörlerde ise ortalamanın üstünde bir benimseme ve katılım düzeyi gerçekleşmiştir.

- Yapacakları işi savsaklamazlar, gününde teslim ederler. (3.53)
- Müşterilerin haklarını korur, haklarını yemezler. (3.51)
- Rızkını kazandığı mesleğine saygı duyar ve önem verirler. (3.88)
- Mesleklerini özenerek yaparlar. (3.75)
- Vergilerini zamanında ve tam verirler. (3.58)
- Ürünlerinde ve çalışma şartlarında hijyene önem verirler. (3.50)
- Yanlarında çalışanların sosyal sigorta primlerini zamanında yerine getirirler. (3.67)

Tablo 4. *Esnaf ve sanatkârların olumsuz olan ahilik değerlerine katılma düzeyi*

Olumsuz Değerleri Yansıtan İfadeler	Toplam	Ortalama
Müşteri ve komşu esnaflarla ilgili dedikodu yapar, iftira atarlar.	200	3,0200
Mal ve para kazanma konusunda açgözlü davranırlar.	200	3,2450
Dünyaya ait şeylerle övünürler, böbürlenirler.	200	3,2850
Malını pahalınca satmak için saklarlar.	200	2,5850
Mal biriktirme hırsı ile hareket eder, sürekli birikim yapmayı amaçlarlar.	200	3,3200
Malını överek müşteriye aldatmaya çalışırlar.	200	2,9800
Genel Aritmetik Ortalama	200	3.0725

Tablo incelendiğinde hem grubun aritmetik ortalamasını hem de esnaf ve sanatkârların olumsuz değerleri yansıtan sorulara likert ölçeğinde 3’e karşılık gelen “Kısmen Katılıyorum” cevabını verdikleri görülmektedir. Esnaf ve sanatkârlar genel olarak olumsuz değer içeren durumlara kısmen katıldıklarını belirtse de “Malını pahalınca satmak için saklarlar.” ve “Malını överek müşteriye aldatmaya çalışırlar.” ifadelerinin çalışma arkadaşları içerisinde geçerli olmadığını yani Kapalıçarşı genelinde bu tür olumsuz eylemlerin gerçekleşmediğini savunmuşlardır.

Yukarıda yer alan son 2 tablo birlikte ele alındığında hem olumlu hem de olumsuz olan sorulara genel olarak kısmen katıldıklarını ifade eden araştırma grubu için gerçeği gün yüzüne çıkarmayan cevaplarda buldukları söylenebilir. Bu durum ise alanda yapılan gözlem itibariyle esnaf ve sanatkârların yukarıda yer alan olumsuz değerleri ve fiilleri kendilerine yakıştırmadıkları ve aslında tamamen katıldıkları halde olumsuz tutumların, davranışların devam etmemesini diledikleri için ortalama cevaplar verildiği şeklinde yorumlanabilir.

Ankete katılanların yaş, eğitim, çalışma süresi, aylık geliri içeren demografik özellikleri ile Ahilik değerlerine ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılıklara bakmak için ANOVA, cinsiyet, medeni durum için ise F testi yapılmış ve hipotezlerin test edilmesine ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 5. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin değerlendirilmesi (F Testi)

N=200 ANOVA					
Bağımsız Değişken	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Toplaması Ortalaması	F	Sig
Yaş	556,702	3	185,567	,625	,599
Eğitim	1483,051	4	370,763	1,263	,286
Çalışma Süresi	1960,638	3	653,546	2,257	,083
Aylık Gelir	707,447	4	176,862	,595	,667

p<0,05 anlamlı farklılık vardır.

Ankete katılan esnaf ve sanatkârların yaş, eğitim, çalışma süresi ve aylık gelir bağımsız değişkenleri ile “Ahilik değerleri” ölçeği bağımlı değişkeni arasındaki anlamlı ilişkiyi incelemek için yapılan ANOVA analiz sonuçları görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda, F değerlerinin sig. değerleri 0.05’ten büyük olması sebebiyle gruplar arasındaki farkın istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir yani grupların görüşleri arasında fark olmadığını; yaş, eğitim, çalışma süresi ve gelir farklılıklarını Ahilik değerlerine katılma ve Ahilik değerlerine katılmama düzeyleri üzerinde etkili olmadığı sonucunu çıkarmaktadır. Diğer yandan, benzeri çalışmalarda da Ahilik değerlerine ilişkin demografik özellikler incelenmiş ve farklı bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin Aslanderen (2016) Kırşehir’de esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine ilişkin tutum ve davranışları ile ilgili bilgilere müşteriler üzerinde uygulamış olduğu anket ve ölçek sonucunda ulaşmıştır. Esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine sahiplik düzeylerine ilişkin değerlendirmelerinin, müşterilerin yaş gruplarına göre farklılaşma olduğu durumu incelenmiştir. Bizim yaptığımız çalışmada çalışmanın geçerlilik ve güvenilirlik durumları göz önüne alınarak Kapalıçarşı’dan sürekli alışveriş yapan müşterileri bulmak zor olduğundan dolayı esnaf ve sanatkârların Kapalıçarşı’da çalışan diğer iş arkadaşlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmelerde bulunulması rica edilmiştir. Aslanderen’in yapmış olduğu çalışmaya genel olarak bakıldığında müşterilerin yaşlarına göre esnaf ve sanatkârlara ilişkin Ahilik değerlerine sahiplik düzeyleri konusundaki yaptıkları değerlendirmelerin mesleki değerler açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Veriler üzerinde, faktörlere

göre değerlendirmelerin farklılaşma nedenlerini belirlemek üzere yapılan Scheffe testi analizi sonunda anlamlı farklılaşmalar 25 yaş altı müşteriler ile 26-40 ve 41-55 yaş arasındaki müşterilerde görüldüğü belirlenmiştir. 25 yaş altı müşterilerin değerlendirmeleri esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine iyi düzeyde sahip oldukları yönündedir. 26-40 ve 41-55 yaş aralığındaki müşterilerin değerlendirmeleri ise esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine orta düzeyde sahip oldukları görüşündedirler. Bu durumda Ahilik değerlerine sahiplik düzeyleri değerlendirmelerinin müşterilerin yaşlarıyla ters orantılı olduğunu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Ahilik Değerleri Ölçeği'nde faktörler arasındaki karşılaştırmalar incelendiğinde verilen cevap ortalamalarının altında yer alan; “Mesleki fuarlara ve eğitime katılma”, “Eğitime önem verme”, “Çalışanları eğitime gönderme” ifadeleri göz önüne alındığında tüm esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine sahiplik düzeylerini iyileştirmek ve geliştirmek sebebiyle eğitim, seminer, konferans gibi çalışmalar düzenlenmeli; var olan planlı ya da plansız eğitim, seminer, konferans çalışmalarına Ahilik değerlerini içeren programların yerleştirilmesinin önem arz edeceği, esnaf ve sanatkârların mesleki gelişimleri adına eğitim ve danışmanlık hizmeti sunan esnaf odaları, MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) gibi kurum ve kuruluşlar; eğitim konusunda, Ahilik değerlerinin kazandırılmasına ve bu değerlerin benimsetilmesine önem vererek iş birliği içerisinde yapılacak olan çalışmaların yararlı olacağı kanaatindeyim. Bununla birlikte çalışma ortamı ve mesleki eğitim daha da iç içe olmalı ve pratik-teorik alanın birleştirilmesinin teşvik edilmesi bu noktada önem arz etmektedir.

İş yeri açan kişilerin yanında işyerlerinde çalışanların da belirli zaman aralıkları ile mesleki alanda ön plana çıkmalarını sağlayıcı eğitim çalışmalarına katılmaları teşvik edilebilir.

Esnaf ve sanatkârın hizmet standartlarını artırma, insan ilişkileri geliştirme konusunda hizmet içi eğitim çalışmalarına yer verilmeli ve bu eğitimlerin isteyen herkesin ulaşabileceği bir yapıda olması dikkate alınmalıdır.

Esnaf ve sanatkârların Ahilik değerlerine sahiplik düzeylerini belirlemek adına nitel araştırmalar da oluşturularak daha ayrıntılı veriler sağlanabilir.

Araştırma süresince yapmış olduğum gözlemler, yapılan okuma ve görüşmeler neticesinde Ahilik değerlerinin topluma yayılmasına katkı sağlaması açısından ek olarak aşağıdaki önerilere de yer verilebilir:

Ahilikte var olan değerler eğitimi uygulamaları için pilot bölge oluşturularak sistem içinde yer alan değerlerin mesleki eğitim kurumlarında yer alan program, seminer, konferanslara ahlaki, mesleki, sosyal değerleri kapsayan ünite ya da dersler yerleştirilerek bu değerlerin kalıcılığı artırılıp Ahilik sisteminde görülen “değerler ve değerler eğitimi” uygulamaları kapsamında hazırlanan değerler eğitimi dersi mesleki eğitim kurumlarında uygulamalı olarak gösterilebilir. Örneğin; işletmeye gelen müşteriler o iş yerinin yöneticisinden diğer çalışanlarına kadar memnun kalacak şekilde hizmet görmeli bunun için çalışanlara gerekli eğitimler verilebilir.

Bunun yanında Ahiliğin bireye kazandırmayı amaçladığı nitelikler ve kazançlar konusunda değerlerin eğitiminde kullanılan yaklaşımlar, yöntemlerle ilgili öğretmen ve öğretmen adaylarına eğitimler verilerek Ahilik konusunda farkındalık sağlanabilir.

Ahilikle ilgili yapılan sempozyum, panel, konferans gibi her türlü etkinliklere ve bilimsel araştırmalara destek verilerek Ahilik sisteminin değerlerini yaşatacak ve yayacak olan vakıf, dernek gibi sivil toplum kuruluşlarının açılması için destekler oluşturulabilir.

Ahiliğin günümüz koşullarına uyarlanması ile anlaşılması kolay bir şekilde televizyon programlarında ya da sosyal medyada ele alınması yararlı olabilir. Bu sayede genel değer eğitimi açısından daha geniş kitlelere ulaşılması sağlanabilir.

İş yerleri ve dükkânlara her çalışanın görebileceği bir yere Ahilik ilkeleri yazılı şekilde konumlandırılıp Kapalıçarşı’da yer alan gerek çarşının tanıtımı gerekse de iş ve meslek ahlakına ilişkin tabelaların sayıları artırılabilir.

Esnaf ve sanatkârlar arasında ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda dayanışmanın artırılması ile ilgili Ahilik sisteminde yer edinen yardım ya da orta sandıkları gibi düzenlemeler günümüz içinde uyarlanabilir.

Ahilik sistemi içinde yer alan ahlaki ve ekonomik alanda bu sistemin değerleri ile bağdaşmayan durumlarla karşılandığı vakit çalışan kişinin “pabucunun dama atılması” gibi uygulamalar günümüzde de uygulanmaya başlanıp yasal olarak düzenlemelere gidilip, çalışanlara Ahilik değerlerini benimsetmenin yanında bu değerlere uyulmaması durumunda cezai bir yaptırım ile karşılaşacaklarının bilgisi verilebilir. Bunun yanında Ahilik değerlerini yerine getiren esnaf ve sanatkârlar için ödüllendirme yoluna gidilerek Ahilik değerlerini yerine getirmeyenler için ise zorunlu olarak esnaf ve sanatkârlar eğitime tabii tutulabilir.

İş sektörlerinin çeşitlenmesi konusu uzun süredir orada ikamet eden ve çalışan esnafın sorunları arasında olduğu görülmüştür. Çünkü uzun süreli yerleşik esnaf iş sektörünün çeşitlenmesi ile kendi alanlarına olan ilginin azaldığını, kendi iş alanlarında orijinal ürünlerin olduğunu ancak sektörün çeşitlenmesi ile çakma ürünlerin piyasaya sürüldüğünü ve bu durumda gelenlerin de orijinal ürünlerin fiyatlarının yüksek olması sebebiyle çakma ürünlere yöneldiklerini söylemiştir. Alıcıya sunulan hizmet kalitesinin düşmemesi ve böylelikle Ahilik değerlerine ters düşmemesi adına çakma ürün yapan, satan kişi ve dükkânlara ilişkin yaptırımlar uygulanabilir.

Esnaf ve sanatkârlara Ahilikte bulunan meslek ahlakının geri kazandırılabilmesi için neler yapılması gerektiği sorusu yönlendirildiğinde dükkân kiralarının kesinlikle düşürülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Dükkân kiralarının düşürülmesi ile esnaf ve sanatkârların daha çok ürün satarak mal ve para kazanma hırsının önüne geçebilir.

Araştırma sürecinde Ahilik ile ilgili yapılan etkinliklerin yalnızca Ahilik haftası ile sınırlı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Buradan yola çıkılarak Ahiliğin tekrar canlandırılması adına etkinlikler daha sık aralıklarla gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

Aslander, M. (2016). “*Esnaf ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeylerinin Değerlendirilmesi (Kırşehir Örneği)*”, Ahi Evran Üniversitesi.

Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, Siyasal Kitabevi, 21, Ankara.

Başdaş, O. (2018). “*Ahilik İlke ve Uygulamalarının Günümüz Kobi’lerine Yansımaları: Elazığ İli Örneği*”, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Çakır, B. & Gümüş, İ. (2011). “*Ahilik ve Günümüze Yansımaları*”, Kırklareli Üniversitesi Yayınları, Yayın no:1, 41-56.

Mehmedoğlu, A. (2007). “*Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık*”, Değerler ve Eğitimi, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 78, İstanbul.

Toad, (2019). “*Ahilik Değerleri Ölçeği*”.

Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük (2019). <http://tdkterim.gov.tr>.

Ergenlerde Öfke İfade Tarzları ve Sosyal Medya Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Makalenin

Geliş Tarihi / Received: 20.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 20.01.2020

Zeliha Merve UYSAL*
Elif Özge ERBAY**

Öz

Bu araştırmada, İstanbul'da bulunan farklı lise türlerinde eğitim gören ergenlerin sosyal medyaya yönelik tutumları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada lise düzeyindeki öğrencilerin demografik bilgilerini elde etmek amacıyla 'Kişisel Bilgi Formu', sosyal medyaya yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla Otrar ve Arğin (2013) tarafından geliştirilmiş olan 'Sosyal Medya Tutum Ölçeği' ve öfke ifade tarzları hakkında bilgi edinebilmek için Spielberger ve arkadaşları (1983) tarafından geliştirilen, Özer (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan 'Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği' kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ergenlerde sosyal medyaya yönelik tutum toplam puanı ile öfke ifade tarzları toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak alt boyutlar arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Medya, Öfke, Öfke İfade Tarzları, İnternet, Ergenlik.*

* Zeliha Merve UYSAL, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü
Orcid: 0000-0001-8690-1149

** Dr. Öğr. Üyesi Elif Özge ERBAY, İstanbul Aydın Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, eliferbay@aydin.edu.tr
Orcid: 0000-0001-7927-0596

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1004

Investigating the Relationship between Anger Expression Styles and Social Media Attitude in Adolescents

Zeliha Merve UYSAL*

Elif Özge ERBAY**

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between social media attitudes and anger expression styles of adolescents attending different high schools in Istanbul. In the study, ‘Personal Information Form’ was used to obtain the demographic information of the high school students; ‘Social Media Attitude Scale’ developed by Otrar and Argın (2013), was used to measure their attitudes towards social media; and ‘Continuous Anger and Anger Expression Styles Scale’ developed by Spielberg and his colleagues (1983) and adapted into Turkish by Özer (1994), was used to measure their anger expression styles. As a result of the research, it was found no significant relationship between social media attitudes and anger expression styles of adolescents. However, significant relationships were found between dimensions of social media attitudes and anger expression styles.

Keywords: *Social Media, Anger, Anger Expression Styles, Internet, Adolescent.*

* Zeliha Merve UYSAL, Istanbul Aydin University, The Graduate Institute of Social Sciences, Psychology Department

Orcid: 0000-0001-8690-1149

** Dr. Öğr. Üyesi Elif Özge ERBAY, Asst. Prof., Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences, Psychology Department, eliferbay@aydin.edu.tr

Orcid: 0000-0001-7927-0596

Doi Num: [10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1004](https://doi.org/10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1004)

Giriş

Son yıllarda gelişmekte olan internet, başlarda iletişimi sağlama konusunda yardımcı olmaktayken zamanla bilgi edinme, oyun oynama, farklı alanlarda arama yapma gibi neredeyse tüm ihtiyaçları karşılamaya yönelik fayda sağlamaya başlamıştır (İli, 2013). Web sitelerinin etkisi giderek azalmaktayken, sosyal paylaşım ağlarının etkisi giderek artmaktadır (Kırık ve Karakuş, 2012). Son zamanlarda en yaygın olarak kullanılan iletişim aracının sosyal medya olduğu görülmektedir (Tepret, 2018).

Her geçen gün insanların yaşantısına daha fazla girmeye başlayan sosyal medyanın, yaşamları birçok yönden etkilediği düşünülmektedir. Özellikle ergenlik dönemi, özellikleri ve bu dönemde karşılaşılan sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, sosyal medyanın kişilerin gelişimleri üzerinde en etkili olduğu dönem olarak düşünülmektedir. Bu dönemde ergenlerin, kimlik kazanmak, sosyalleşmek ya da kendilerini ifade etmek için sosyal medyayı kullanmaya yöneldikleri görülmektedir (Atalay, 2014).

Ergenlik dönemi, son çocukluk çağının yaşandığı ve birçok değişikliğin gözlemlendiği yetişkinliğe geçiş dönemi olarak görülmektedir (Yavuzer, 2005). Ergenlik dönemindeki bireylerin sosyal becerilerini geliştirme ve duygusal bağımsızlığını kazanma alanındaki gelişim görevlerini yerine getirebilmeleri için, duygularını tanıması, ifade ediş biçimlerinin farkına varması ve denetim altına alması gerekmektedir (Kırmızı, 2008). Buradan hareketle, özellikle öfke gibi güçlü duyguların farkındalığı ve ifadesinde sorun yaşaması olası ergenlerin (Erdoğan, 2015), kendilerini ifade etme aracı olarak kullandıkları internetle temaslarının incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, Erbay ve Gülüm'e göre (2018) boş zamanlarını toplumsal denetim dışında internet kafelerde geçiren çocukların riskli davranışlara sürüklenme olasılığının arttığı bildirilmekle bu konunun önemi daha da artmaktadır.

Son yıllarda gitgide artan sosyal medya kullanımı nedeniyle, ergenlerde sosyal medyaya yönelik tutum ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesine gereksinim duyulmuştur. Bu araştırmanın amacı, İstanbul ili içerisindeki farklı lise türlerinde öğrenim görmekte olan ergenlerin sosyal medyaya yönelik tutumları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Literatür incelendiğinde sosyal medyaya yönelik tutum ile öfke ifade tarzlarını inceleyen sınırlı sayıda araştırma olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal Medya

Son yıllarda teknoloji hızlı bir şekilde gelişme göstermektedir. Yeni gelişmeler ile birlikte yaşantımızda farklı alanlar oluşmaktadır. Bu farklı alanlardan biri olan ve teknolojik gelişmeler içerisinde önemli bir yere sahip olan internet, her geçen gün yaşantımızda daha sık karşılaştığımız bir yere sahip olmaya başlamaktadır. İnternet teknolojisinin en önemli öğelerinden biri olan sosyal medya da bu gelişime ayak uydurmaya çalışmaktadır. İnternete ulaşımın kolaylaşması ve kullanım sıklığının artmasıyla birlikte sosyal medya da yaşantımızda önemli bir yere gelmeye başlamıştır.

Sosyal medya, Web 2.0'ın ortaya çıkması ve web tabanlı çalışmaların ilerlemesi ile birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Bu yenilikler: gerçekleştirilen işlemlerde mekân sınırlamasının ortadan kaldırılması, aynı zamanlarda gerçekleştirilebilen bilgi paylaşımı ve iletişim kurmada kullanılacak en geniş sanal ortam olması gibi gelişmelerdir (Sarıçam, 2015).

Sosyal medya, bireylerin yeni fikirler ortaya koyabilmesine, düşüncelerini paylaşabilmesine, farklı düşünceler hakkında tartışabilmesine, gerçek hayatı sanal ortamda yaşayabilmesine imkân sağlamaktadır. Videoların, fotoğrafların, kişisel bilgilerin paylaşılmasını, iş aramayı ve iş bulmayı da sağlamaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı her kesimden insanın merakını arttırarak zamanla bütün ilgiyi üzerine çekmeye başlamıştır (İli, 2013).

Sosyal medya araçlarının kullanımı ile birlikte internet kullanıcıları daha etkin bir role sahip olmaktadır. Gelişmelerle birlikte insanlar, izleyici ve tüketen olmakla birlikte izlenen ve üreten konumuna da erişerek geniş kitlelere ulaşmaktadır. Bu gelişmeyle birlikte sosyal medya kullanıcıları olaylar, kişiler ve durumlar üzerine yorumlar yapabilmekte ve belirli konuların uzmanları haline gelebilmektedir (Ök, 2013).

Yaşadıklarını paylaşmak, o anı kalıcı hale getirme arzusu ya da diğerleri tarafından görülmenin çekiciliği sosyal medyayı vazgeçilemez bir konuma sokmaktadır (Atalay, 2014). Sosyal medya araçları zamanla içeriğini ve kullanım şeklini kullanıcıların beklentileri doğrultusunda değiştirerek vazgeçilmez konumunu korumaktadır. Örneğin; Instagram'a Snapchat'in bir benzeri olan anlık hikâye paylaşma özelliği eklenmiş, Twitter'ın 140

karakterlik sınırı genişletilmiş ve paylaşım içerikleri arttırılmıştır. Böylece sosyal medya araçlarının kapsamları genişlemektedir (Çoban, 2019).

Öfke İfade Tarzları

Öfke, karşılanamayan beklenti ve istenmeyen sonuçlara verilen doğal bir tepkidir (Erdoğan, 2015). Öfke gündelik yaşamda sıklıkla karşılaşılan, sosyal ilişkilere, iş yaşamına ve hayata yön veren, değişik yoğunluklarda ortaya çıkan bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Aydınlı, 2014). Fizyolojik değişimlerin de eşlik ettiği bu duygu, farklı yoğunluk ve süreçlerde karşılaşılan, küçük ve büyük sonuçları olabilen normal bir duygu olarak görülmektedir (Şahin, 2005). Genellikle engellenme sonucu ortaya çıkan bu duygu, kişinin kendisine ve diğerlerine yönelik olarak ortaya çıkmaktadır (Aydınlı, 2014).

Öfke; tek başına doğal bir duygu olmasına rağmen, kırıncı sözler ve sert davranışlar eşlik ettiğinde sonuçlarıyla çatışmaya neden olan, özellikle beklenmeyen yer ve zamanlarda ortaya çıktığında ilişkilere zarar vermesi dolayısıyla istenmeyen, uzak durulan bir duygu olarak görülmektedir (Uslu, 2004). Öfke duygusunun olumsuz bir şekilde tanımlanması, ifade ediş tarzının olumsuz olmasından kaynaklanmaktadır (Şahin, 2005). Birçok bireysel ve sosyal sorunun temelinde öfkenin uygun bir şekilde ifade edilememesi bulunmaktadır (Kökdemir, 2004).

Sevinç, üzüntü, mutluluk ve diğer bütün duygular gibi öfkenin ifade edilmesi de farklı biçimlerde, farklı yoğunluklarda ve hatta bazen taşkınlık içeren şekillerde görülebilmektedir (Dündar, 2016). Öfke her birey tarafından farklı şekillerde ve farklı derecelerde ifade edilebilir. Bazıları öfkeye neden olan durumlardan kaçır, bazıları üzerine giderek bu durumun ortadan kaldırılması için çabalar, bazıları ise bu durumun yaşandığını göz ardı etmeye çalışır (Uslu, 2004).

Öfke, uygun bir şekilde ifade edildiğinde sağlıklı bir etkileşim ortaya çıkarmaktadır. Ancak kontrolsüz ve uygun olmayan bir şekilde ifade edildiğinde zarar verici sonuçlara neden olmaktadır (Erdoğan, 2015). Genellikle kaçınılan ve istenilmeyen bir duygu olarak görülen öfke, doğru bir şekilde ifade edilemediğinde, bireye ve bireyin diğerleriyle olan ilişkilerine zarar vermektedir (Atkınıc Elmas, 2009).

Öfke yaşamımızda bazen yapıcı bazen ise yıkıcı fonksiyonlarıyla yer almaktadır. Öfkenin yapıcı ya da yıkıcı fonksiyonlarıyla karşımıza çıkması öfke ifade tarzlarına göre farklılık göstermektedir. Buna göre, bazı bireyler öfkeyi bastırarak ifade ederken bazıları saldırganlıkla ifade etmekte bazıları ise görmezden gelmeyi tercih etmektedir. Oysa anlaşılabilir, kabul edilebilir, uygun bir şekilde ifade edilebilir öfke, enerji veren etkin bir durum olmaktadır (Demirci Danışık, 2005). Her insanın kendini ifade etme tarzı farklı olabileceği gibi, öfkeyi ifade etme tarzı da kişiden kişiye farklılık göstermekte ve bu durumun farklı sonuçları bulunmaktadır (Erdoğan, 2015).

Yöntem

Araştırma Deseni:

Araştırmada ergenlerde sosyal medyaya yönelik tutum ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiye yönelik ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki veya daha fazla değişken arasındaki değişimin varlığını ve / veya derecesini belirleyen araştırma modelidir (Karasar, 2003).

Örneklem:

Araştırmanın evreni, 2019-2020 eğitim öğretim döneminde İstanbul ili içerisindeki liselerde öğrenim görmekte olan ergenlerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, İstanbul ili içerisinde bulunan Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Özel Liseler olmak üzere 4 farklı türdeki liselerden oluşmaktadır. Bu liselerde bulunan rastgele seçilmiş olan 9., 10., 11. ve 12. sınıfta bulunan gönüllü öğrencilerle çalışılmıştır. Her sınıf düzeyinden 20 öğrenci olmak üzere, toplamda 320 öğrenci çalışmaya katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada ergenlerin demografik bilgilerini elde etmek amacıyla ‘Kişisel Bilgi Formu’, sosyal medyaya yönelik tutumlarını ölçmek için Otrar ve Argın (2013) tarafından geliştirilmiş olan ‘Sosyal Medya Tutum Ölçeği’ ve öfke ifade tarzları hakkında bilgi edinebilmek için Spielberger ve arkadaşları (1983) tarafından geliştirilen ve Özer (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan ‘Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği’ kullanılmıştır.

Sosyal Medya Tutum Ölçeği, Otrar ve Argın (2015) tarafından, öğrencilerin sosyal medyaya yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 17 olumlu, 6 olumsuz toplamda 23 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 5’li Likert tipinde (1-Kesinlikle Katılmıyorum; 2-Katılmıyorum; 3-Kararsızım; 4-Katılıyorum; 5-Kesinlikle Katılıyorum) tasarlanmıştır. Ölçekte 8 maddeden oluşan “Paylaşım İhtiyacı”; 6 maddeden oluşan “Sosyal Yetkinlik”; 6 maddeden oluşan “Sosyal İzolasyon”; 3 maddeden oluşan “Öğretmenlerle İlişki” olmak üzere 4 alt boyut yer almaktadır. Öğrencilerin almış olduğu puanların yükselmesi, sosyal medyaya yönelik tutumlarının da yüksek olduğunu göstermektedir. Otrar ve Argın (2015) tarafından yapılan güvenilirlik çalışmalarında tüm ölçek için Cronbach $\alpha = .85$ olarak, alt boyutlar için ise Cronbach α min=.79 ve Cronbach α max=.81 olarak hesaplanmıştır.

Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği, Spielberger ve arkadaşları (1983) tarafından Sürekli Öfke (SL-ÖFKE) ve Öfke İfade Tarzı (ÖFKE-TARZ) Ölçeği geliştirilmiş ve Özer (1994) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Bireysel ve grup halinde, ergenlere ve yetişkinlere uygulanabilmektedir (Özer, 1994). Ölçek iki aşamalı olarak geliştirilmiştir. Durumluluk Sürekli Öfke Ölçeği, Öfke Tarz Ölçeği bulunmaktadır (Demirci Danışık, 2005). Öfke ifade tarzı (ÖFKE-TARZ) kendi içerisinde öfke içe, öfke dışı, öfke kontrol olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçek, 10 Sürekli öfke, 24 Öfke Tarz olmak üzere toplam 34 maddeden oluşmaktadır ve maddeler arasında ters madde bulunmamaktadır. 4’lü Likert tipi olarak (1:Hiç/ Hemen Hiçbir Zaman- 4: Tümüyle/ Hemen Her Zaman) düzenlenmiştir. Ölçek için yapılan güvenilirlik çalışmalarında Cronbach $\alpha = .73$ ile .84 arasında, madde toplam korelasyonları ise .14 ile .56 arasında bulunmuştur (Özer, 1994). Bu çalışmada ise ergenlerin yalnızca öfke ifade tarzlarına bakılmıştır.

Prosedür

Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Analizler öncesinde data üzerinde normallik testleri yapılmış; Skewness ve Kurtosis değerleri -1,5 ile 1,5 arasında çıkmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2014). Bu nedenle sonuçların normal dağıldığı varsayılmıştır. Ardından frekans analizleri, tanımlayıcı analizler, Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Önem düzeyi olarak

korelasyon analizlerinde hem 0,05 düzeyinde hem de 0,01 düzeyinde ilişkiye bakılmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında 320 lise düzeyindeki öğrenci, kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamıştır. Ergenlerin 164'ü (%51,2) kız, 156'sı (%48,8) erkektir. Ailelerinin sosyoekonomik durumlarına bakıldığında 21'i (%6,6) düşük, 266'sı (%83,1) orta, 33'ü (%10,3) ise yüksek düzeydedir. Lise türlerine bakıldığında 80'i (%25) Anadolu Lisesine, 80'i (%25) Meslek Lisesine, 80'i (%25) İmam Hatip Lisesine, 80'i (%25) ise Özel Liseye gitmektedir. Sınıf düzeylerine bakıldığında 80'i (%25) 9.sınıfa, 80'i (%25) 10.sınıfa, 80'i (%25) 11.sınıfa, 80'i (%25) ise 12.sınıfa gitmektedir.

Araştırma kapsamında ergenlerin sosyal medyaya yönelik tutumları ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir (Bkz. Tablo 1).

Buna göre; sosyal medyaya yönelik tutum toplam puanları ile öfke ifade tarzları toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak, araştırma sonucunda sosyal medyaya yönelik tutum alt boyutları ile öfke ifade tarzları alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sosyal medya tutumlarının alt boyutu olan sosyal yetkinlik alt boyutu ile öfke ifade tarzlarının alt boyutu olan öfkenin dışa vurulması alt boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0,140$; $p<0,01$). Sosyal medya tutumlarının alt boyutu olan sosyal yetkinlik alt boyutu ile öfke ifade tarzlarının alt boyutu olan öfkenin kontrol edilmesi alt boyutu arasında pozitif yönlü ($r=0,132$; $p<0,01$); sosyal medya tutumlarının alt boyutu olan paylaşım ihtiyacı alt boyutu ile öfke ifade tarzlarının alt boyutu olan öfkenin dışa vurulması alt boyutu arasında negatif yönlü ($r=-0,164$; $p<0,01$); sosyal medya tutumlarının alt boyutu olan paylaşım ihtiyacı alt boyutu ile öfke ifade tarzlarının alt boyutu olan öfkenin içe atılması alt boyutu arasında negatif yönlü ($r=-0,112$; $p<0,05$); sosyal medya tutumlarının alt boyutu olan öğretmenlerle ilişki alt boyutu ile öfke ifade tarzlarının alt boyutu olan öfkenin dışa vurulması alt boyutu arasında negatif yönlü ($r=-0,521$; $p<0,01$); sosyal medya tutumlarının alt boyutu olan sosyal izolasyon alt boyutu ile öfke ifade tarzlarının alt boyutu olan öfkenin dışa vurulması alt boyutu arasında pozitif yönlü ($r=0,122$; $p<0,05$); sosyal izolasyon alt

boyutu ile öfke ifade tarzlarının alt boyutu olan öfkenin kontrol edilmesi alt boyutu arasında ise negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir ($r=-0,119$; $p<0,05$).

Tablo 1. Öğrencilerin *sosyal medyaya yönelik tutumları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon tablosu*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 Sosyal Yetkinlik	1								
2 Paylaşım İhtiyacı	,587**	1							
3 Öğretmenlerle İlişki	,438**	,375**	1						
4 Sos İzolasyon Ortalama	-,830**	-,721**	-,521**	1					
5 Öfkenin Dışa Vurulması	-,140**	-,164**	-,034	,122*	1				
6 Öfkenin İçerilmesi	-,063	-,112*	-,009	,076	,545**	1			
7 Öfkenin Kontrol Edilmesi	,132**	,094*	,071	-,119*	-,450**	-,241**	1		
8 Sosyal Medya Tutumları	,752**	,720**	,841**	-,693**	-,124*	-,060	,112*	1	-,003
9 Öfke İfade Tarzları	-,022	-,073	,046	,031	,573**	,612**	,326**	-,003	1

** $p<0,01$; * $p<0,05$

Tartışma

Ergenlik dönemi fizyolojik, duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutlarda büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bağımsızlaşmaya ve yalnızlaşmaya başlayan ergen, kendi kimliğini oluşturmaya ve kendi çevresini inşa etmeye başlar (Santrock, 2012). Bu oluşum sürecinde arkadaşlarıyla, ailesiyle, okul yaşantısıyla olan ilişkileri, internet ve sosyal medya kullanım özellikleri gibi bilgilerle ergen hakkında daha fazla bilgi edinilebilir. Sosyal medyanın gündelik yaşantılarda daha fazla yer edinmesiyle birlikte, oldukça hassas bir dönem olan ergenlik dönemindeki bireyler üzerindeki etkilerinin araştırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bölümde ergenlerin sosyal medyaya yönelik tutumları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre, ergenlerin sosyal medyaya yönelik tutumları ile öfke ifade tarzları toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sosyal medyaya yönelik tutumların alt boyutları ile öfke ifade tarzlarının alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Sosyal medyaya yönelik tutumun alt boyutu olan ve sosyal medya sitelerinde kendini daha iyi ifade etmeyi kapsayan sosyal yetkinlik ile öfke ifade tarzları alt boyutu olan öfkenin dışa vurulması arasında negatif yönlü bir ilişki bulunurken, öfkenin kontrol edilmesi alt boyutu ile pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Sosyal olarak yetkin hissedebilmek adına sosyal medyaya yönelen ergenlerin, esasen reel sosyal alanlarda ilişki kuramamış olan ve bu alandaki eksikliğini sosyal medya üzerinden tamamlamaya çalışan kişiler olduğu düşünülebilir (Örn; Sosyal yetkinlik alt boyutu örnek ifadesinden anlaşılabilir gibi, *sosyal medya siteleri sayesinde daha fazla arkadaşımın olacağını düşünürüm.*). Bu anlamda bu ergenlerin reel sosyal ortamlarda içe dönük bir yapısının olduğu tahmin edilebilir. Bunun üzerinden öfkelerini saldırgan bir dışa vurum yoluyla değil, kontrol ederek ifade etmeleri anlaşılır bir durumdur.

Sosyal medyaya yönelik tutumun alt boyutu olan paylaşım ihtiyacı alt boyutu ile öfkenin dışa vurulması ve içe atılması alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Paylaşım yapmaktan hoşlanan ve ihtiyaç duyan ergenlerde öfkenin içe atılması ve dışa yansıtılmasının azaldığı tespit edilmiştir. Yoğun bir şekilde bastırılmadan ve dışa yansıtılmadan, uygun ve anlaşılır bir şekilde ifade edilen öfke enerji

vermektedir (Demirci Danişık, 2005). Bu durumda paylaşımdan keyif alan ve enerjisini bu yönde harcayan ergenlerde yoğun bir öfke içe atımı ve dışa vurumu görülme durumunun daha seyrek yaşanıyor olduğu düşünülebilir.

Sosyal medyaya yönelik tutumun alt boyutu olan öğretmenlerle ilişki alt boyutu ile öfke ifade tarzlarının alt boyutu olan öfkenin dışa vurulması alt boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öğretmenlerle sosyal medya üzerinden ilişki kuran öğrencilerde öfke dışa vurumunun azaldığı tespit edilmiştir. Öfkenin açık bir şekilde dışa vurumu ve saldırganlıkla ortaya koyulmasının bazı toplumlar tarafından olumsuz olarak görülmesinden (Aydınlı, 2014) dolayı, okul ve öğretmenlerle olan ilişkilerde de olumsuz görüleceği düşünüldüğünden öfkenin daha dikkatli ifade edildiği düşünülebilir.

Sosyal medyaya yönelik tutumun alt boyutu olan sosyal izolasyon alt boyutu ile öfkenin dışa vurulması alt boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken, öfkenin kontrol edilmesi alt boyutu ile negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal medya nedeniyle ailesine, arkadaşlarına ya da derslerine zaman ayıramayarak sosyal izolasyon yaşayan ergenlerde öfkenin daha yoğun bir şekilde dışa vurulduğu ve öfke kontrolünün azaldığı tespit edilmiştir. Dündar (2016) tarafından, öfkenin kontrol edilmeden yoğun bir şekilde dışa vurumunun çevredekiler tarafından mesafe koyulmasıyla sonuçlandığı ve bu durumun da öfkenin daha yoğun bir şekilde kontrolsüzce dışa vurulmasına neden olduğu bir döngüden söz edilmiştir. Aynı döngünün sosyal izolasyon için de geçerli olabileceği düşünülebilir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, yapılacak bir sonraki çalışmada öfke kontrolü çalışmaları ile sosyal medyaya yönelik tutumda gerçekleşecek değişimler ya da sosyal medyaya yönelik bilinçlendirme çalışmaları ile öfke ifade tarzlarında gerçekleşecek değişimler gözlemlenebilir. Ergenlerde model olarak öğrenme sıklıkla gerçekleştiğinden ebeveynler ve eğitimciler kendi öfke ifade tarzları ve sosyal medya kullanım özelliklerine yönelik bilinçlendirilmelidir. Çünkü öfke ve sosyal medya konusunda çalışmalara katılacak olan ergenler, daha sonra ailelerinde ya da öğretmenlerinde öğrendikleriyle uyuşmayacak davranışlar gözlemlendiğinde yapılan çalışmalar fayda göstermeyebilir. Bu konularla ilgili olarak okullarda veli ve öğretmen çalışmaları yapılarak doğru rol model olunması sağlanabilir.

Kaynakça

Atalay, R. (2014). Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları ile Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişki (Bahçelievler İlçesi Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Atkıncı Elmas, H. E. (2009). Ortaöğretim Öğrencilerinin Benlik Algı Düzeyleri ile Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Kastamonu İli İnebolu İlçesi Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Aydınlı, S. (2014). Ergenlerin Öfke İfade Biçimleri, Sosyal Karşılaştırma Düzeyleri, Umutsuzluk Seviyeleri ve Çatışma Çözme Yaklaşımlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çoban, B. (2019). Sosyal Medya Kullanımı ile Değişen Mahremiyet Algısı: *Youtube Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirci Danışık, N. (2005). Ergenlerin Sürekli Öfke, Öfke İfade Tarzları ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dündar, Ü. (2016). Lise Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gaziosmanpaşa İlçesi Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erbay, A. ve Gülüm, Z. (2018). Çocuklarda Suç Tekrarını Yordayan Risk Faktörleri. *Adli Tıp Bülteni*. 23(3), 162-168. doi: 10.17986/blm.2018345599

Erdoğan, H. T. (2015). Ergenlerin Anksiyete Düzeylerinin Öfke Yönetimi Becerileri ve Öfkeyi İfade Tarzlarına Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürbüz, Ş. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Seçkin Yayınevi.

İli, K. (2013). Sosyal Medya Ortam ve Araçlarının Öğrenci Davranışlarına Etkisi (*Gaziçiği Anadolu Lisesi Örneği*), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Akademi.
- Kırık, A. M. ve Karakuş, M. K. (2012). Sosyal Medya ve İnternet Teknolojisi ile Yöndeşen Televizyon Yayıncılığı: Sosyal Tv, *Online Academic Journal of Information Technology*, 4(12), 62-73.
- Kırmızı, Z. (2008). Lise Öğrencilerinin Öfke İfade Tarzlarının ve Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kökdemir, H. (2004). Öfke ve Öfke Kontrolü, *Pivolka*, 3(7), 7-10.
- Otrar, M. ve Arın, F. S. (2015). Öğrencilerin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1) 391-403.
- Ök, F. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, A. K. (1994). Sürekli Öfke (SL-Öfke) ve Öfke İfade Tarzı (Öfke-Tarz) Ölçekleri Ön Çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 26-35.
- Santrock, J.W. (2012). *Ergenlik*, çev. ed. Diğdem Müge Siyez, Ankara: Nobel Yayınları.
- Sarıçam, F. (2015). Öğrencilerin Okul Dışı Sosyal Medya Kullanım Amaçlarının Öğrencilerin Ders Başarılarına Etkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Spielberger, C. D., Jacobs G., Russell F. S., Crane, R. S. (1983). Assessment of Anger: The State-Trait Anger Scale, *Advances in Personality Assessment*, 2(1), 159-187.
- Şahin, H. (2005). Öfke Denetiminin Kuramsal Temelleri, *SDÜ Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 1-21.
- Tepret, D. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Facebook ve Instagram Kullanımı ile Narsistik Yapılanma Düzeyleri Arasındaki İlişki, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: T.C. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uslu, G. (2004). Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Düzeylerini Yordayan Bazı Değişkenler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yavuzer, H. (2005). *Gençleri Anlamak*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ortaokul 6. 7. 8. Sınıf Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ile Algılanan Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Makalenin

Geliş Tarihi / Received: 28.06.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 31.07.2019

Hilal BALCI*

Ş. Güliz KOLBURAN**

Öz

İnsanlar hayatlarının farklı evrelerinde farklı problemlerle mücadele etmek durumundadır. Karşılaşılan problemlere çözüm getirilme biçimleri bireylerin bağlanma stilleri ile ilişkilendirilen bir konudur. Bu çalışmanın temel amacı ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin bağlanma stilleri ve algılanan problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin açıklanmasıdır. Öğrencilere anket uygulanarak yapılan çalışmada; YİYE-II Orta Çocukluk Ölçeği ve Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri kullanılmıştır. Araştırmaya İstanbul ilindeki ortaokullarda eğitim gören 351 öğrencinin katılımı sağlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre kaygılı bağlanma ile problem çözme becerisi arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Kaçınan bağlanma ile problem çözme becerisi arasındaki etkileşim de negatif yönlü ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır. Uygulama yapılan okullardaki 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin verdiği yanıtlarla elde edilen bu sonuçlar; çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bağlanma stilleri, Problem çözme becerisi, Kaygılı bağlanma, Kaçınan bağlanma, Ortaokul öğrencileri*

* Uzm. Psk. Hilal BALCI, Beylikdüzü Devlet Hastanesi, İstanbul, hilalalibalci@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-1702-4207

** Dr. Öğr. Üyesi Ş. Güliz KOLBURAN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Psikoloji Bölümü,
sahidegulizkolburan@aydin.edu.tr
Orcid: 0000-0002-7403-6933

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1005

Investigating Correlation between Attachment Styles and the Level of Perceived Problem Solving Skills of 6th, 7th, 8th Secondary School Students

Hilal BALCI*

Ş. Güliz KOLBURAN**

Abstract

Human has challenges different types of problems in different period of their life. The styles of solution to the encountered problems are issue with regard to the attachment styles of individuals. The main purpose of this study is to explain the correlation between the attachment styles and perceived problems solving skills of 6th, 7th, 8th secondary school students. It has been used YIYE-II secondary childhood scale and solving problems inventory for children in study which has been performed for students. In the study it was provided that participating 351 students from secondary schools in Istanbul. According to obtained results in the study there is a negative correlation between anxious attachment and problems solving skills. The interaction of between avoidant attachment and the problems solving skills also shows that there are negative correlations. These results obtaining by through the responses get from 6th, 7th, 8th grade students constitute the limitations of the study.

Keywords: *The styles of attachment, Problem solving skills, Anxious attachment, Avoidant attachment, Secondary school students*

* Hilal BALCI, Psych., Beylikdüzü Public Hospital, İstanbul, hilalasilbalci@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-1702-4207

** Ş. Güliz KOLBURAN, Asst. Prof., İstanbul Aydın University, Department of Psychology,
sahidegulizkolburan@aydin.edu.tr
Orcid: 0000-0002-7403-6933

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_y06i1005

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, çocukluk döneminden itibaren yakın çevre ilişkilerinin etkisi altında gelişim göstermektedir. Doğduğu andan itibaren insan yavrusunun gerek fiziksel gerek duygusal açıdan sağlıklı bir biçimde gelişim gösterebilmesi için anne ile çocuk ilişkisinin niteliği belirleyici olmaktadır. Bu ilişki biçiminin önemini kuramsal düzeyde dile getiren ve oldukça derinlikli olarak araştıran kişi; Bağlanma Kuramı ile John Bowlby'dir.

Bağlanma Kuramı; insanların kendileri için önemli olan başkalarıyla güçlü duygusal bağlar kurma eğiliminin nedenlerini açıklayan bir yaklaşımdır. Duygusal bağ kurma eğilimi ve gereksinimi yeni doğanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli ve gelişimsel açıdan işlevsel olan bağlanma sistemini ifade eder (Sümer ve Güngör, 1999: 72). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bağlanma kavramı, bebeklik döneminden başlayarak insan hayatında yer edinen önemli bir kavramdır. Daha geniş bir tanımda bağlanma şöyle açıklanmaktadır: “Bağlanma çocuk ile bakım veren kişi arasında gelişen ilişkide, çocuğun bakım veren kişiyle yakınlık arayışı ile kendini gösteren, özellikle stres durumlarında belirginleşen, tutarlılığı ve sürekliliği olan duygusal bir bağ olarak tanımlanmaktadır” (Kesebir vd., 2011: 322). Bağlanmanın birden fazla boyutta ele alınması gereken bir kavram olduğu ve geniş bir kapsama sahip olduğu bu tanımlar aracılığıyla anlaşılmaktadır. İnsan bağlanma ile birlikte öncelikle çevresindeki figüre olan yakınlığını devam ettirerek tehlikelerden korunmayı amaçlamaktadır. Tehlikelerden korunma ile birlikte çevrenin keşfedilmesi, bağlanma ile birlikte amaçlananlar arasında yer almaktadır (Yıldızhan, 2017: 67). Bağlanmanın tanımlanmasında bu amaçların etrafında şekillenen açıklamaların varlığı bilinmektedir. Bu nedenle değinilen iki temel amacın bağlanma kapsamında belirleyici bir konumda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bağlanma, bilindiği gibi ilk kez 1958 yılında John Bowlby tarafından kullanılan bir terimdir. Bu kullanımın ardından bağlanmanın tarihi gelişiminde bebeğin annesi ile olan etkileşiminde doğuştan gelen ilişki biçimlerine odaklanılmıştır. Bebek ve anne arasındaki ilişkilerin başlangıcında emme, ağlama, gülümseme, izleme, çağırma, bekleme gibi

davranışlara yer verildiği görülmektedir (Soysal vd., 2005: 90). Bireylerin geleceğinde önemli bir belirleyici konumunda olmaları bu davranışlara yer verilmesindeki temel neden olarak görünmektedir.

Bağlanma kuramının kurucusu Bowlby'ye göre; güvence üssü, yakınlığı koruma, güvenlik sığınağı gibi hususlar bağlanmanın tanımlayıcı yönlerini oluşturmaktadır. Bunlardan güvence üssü bağlanma dışı davranışlarda bulunmak için bir üs olarak kullanmayı ifade etmekte iken güvenlik sığınağı rahatlatma, destek, yeniden güven amaçlarıyla dönülen yeri açıklamaktadır. Yakınlığı koruma ise ayrılıklara direnme ve yakınlarda kalmayı kapsamaktadır (Hazan ve Shaver, 1994: 9). Kişinin güvende hissetme ihtiyacına karşılık bulmasının bağlanma kuramındaki önemi Bowlby tarafından vurgulanan bir konu niteliği taşımaktadır.

Bowlby bağlanma kuramının temelleri aşağıdaki gibi maddeler halinde açıklanmaktadır (Morsünbül ve Çok, 2011: 555):

- i. Bebeklik ve çocukluk dönemine odaklanmaktadır.
- ii. Bakıcı konumundaki kişi ile çocuk arasında yakınlık sağlanması esas hedeftir.
- iii. Tekrarlanan günlük deneyimler, çocuk gelişiminde bakıcının içsel temsilcilerini meydana getirir.
- iv. İçsel çalışan modeller, Bowlby bağlanma kuramının temelini oluşturmaktadır.
- v. Kurama göre içsel çalışan modeller çocukluk döneminden ergenliğe kadar düzenli olarak gelişir.
- vi. Bowlby bağlanma kuramına göre yakınlık bebeğin çevresini keşfetmesi açısından belirleyicidir.

Mary Ainsworth, John Bowlby'nin ardından bağlanma kuramı konusunda önemli sonuçlar ortaya koyan bir araştırmacıdır. Ainsworth ve arkadaşları bağlanmayı güvenli bağlanma, kaygılı bağlanma, kaçınan bağlanma olmak üzere üçe ayrılarak ele alınmıştır. Ainsworth ve arkadaşları tarafından yapılan bu araştırmalar bağlanma kuramına dayalı ölçümlerin farklı yaş gruplarında yapılmasına katkı sağlamıştır (Kırimer, Akça ve Sümer, 2014: 46). Bağlanmayı açıklayan Ainsworth ve arkadaşlarının kuramına

göre güvenli bağlanmada çocukların istekli olarak ortamı araştırması söz konusudur. Kaygılı bağlanma, çocukların bakıcısının olmadığı durumlarda yüksek kaygı duyduğu durumları açıklamaktadır. Kaçınan bağlanma ise çocukların bakıcıları ile bir araya geldiklerinde bakıcıdan uzaklaştıkları, bakıcıyla ayrıldığında ise bakıcıyla olan yakınlığı reddettikleri bir bağlanma türüdür (Morsünbül ve Çok, 2011: 555-556).

Başkasının varlığına her dönemde ihtiyaç duyan insanın, başkaları ile geliştirdiği ilişki biçimleri; karşılaştığı problemlere yaklaşımını ve problem çözebilme becerisini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında “Problem çözme becerisi, bireyin birey olma ve çevresiyle baş etme sürecinde en belirleyici rollerinden birisidir” (Şahin, 2004: 160). Bu ifadelerden yola çıkılarak problem çözme becerisi için insan hayatının temel yapı taşlarından birisidir değerlendirmesi yapılabilir. İnsanların toplum içerisindeki konumunu belirlemesi sebebiyle problem çözme becerisinin insan hayatı için önemini göz ardı etmek mümkün değildir. Birey ve çevre etkileşiminin giderek arttığı günümüz koşullarında problem çözme becerisinin öneminin de giderek artması söz konusudur.

Problem çözme ile ilgili kavramlar aynı zamanda problem çözme becerisini etkileyen faktörlerle ilişkilidir. Problem çözme; amaçlar, ihtiyaçlar, değerler, inanç, yetenek, davranış, tutum, bilgi, sosyal ve kültürel çevre, alışkanlıklar, eğitim ve öğretim gibi faktörlerin etkisi altındadır (Koç, Koyuncu ve Sağlam, 2015: 42). Tüm bu kuramsal bilgiler ışığında; bağlanma stillerinin problem çözme becerisi üzerinde etkili bir değişken olabileceği düşünülmekte olup; bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin bağlanma stilleri ile algılanan problem çözme becerileri arasında ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Ortaya çıkacak bulguların; az sayıda araştırma yapılmış olan bu dönem çocuklarının duygusal olarak sağlıklı gelişim göstermeleri için geliştirilecek stratejilere katkısı olacağı düşünülmektedir.

Gereç ve Yöntem

Araştırmada, ortaokula devam eden 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin, bağlanma stilleri ile algılanan problem çözme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve karşılaştırma yapmak amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 Eğitim Öğretim yılında İstanbul ili Avcılar ve Beylikdüzü ilçesindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi karma eğitim yapan ortaokulların 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu okullarda yaklaşık 24.440 öğrenci öğrenim görmektedir (İlgili okulların web sitelerinden alınan 2019 Yılı Ocak ayı verilerine göre.)

Araştırmanın örneklemini, İstanbul ili Avcılar ilçesindeki Şehit Beşir Balcıoğlu Ortaokulu ile Beylikdüzü İlçesindeki Dr. Ayla Savaş Ortaokulu'ndaki 6, 7 ve 8 sınıf öğrencilerinden herhangi bir tanımlanmış bedensel, zihinsel engeli olmayan öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem seçimi belirlenirken, öncelikle örneklem çerçevesi belirlenmiş, daha sonra örneklem büyüklüğü için $\alpha < 0.05$ örneklem büyüklükleri tablosu kullanılmıştır. Bu tabloya göre; bu araştırmanın evren büyüklüğü 24440 olduğundan, %95 güven aralığı ve %5'lik örneklem hata payı ile 375 öğrenciye ulaşmak hedeflenmiştir. Olasılıklı örneklem seçim tekniklerinden 2 aşamalı küme örnekleme yöntemi ile ilk aşamada Avcılar ve Beylikdüzü ilçesinden uygulama yapılacak ortaokullar rastgele seçim yöntemi ile belirlenmiş; ikinci aşamada ise belirlenen ortaokullardan uygulama yapılacak sınıf şubeleri en az 4 şube olacak şekilde yine rastgele seçim yöntemiyle seçilmiş ve geçersiz veri olabileceği göz önünde bulundurulurak toplam 400 öğrenci örnekleme alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu olarak; Kişisel Bilgi Formu, YİYE-II (Orta Çocukluk Ölçeği) ve Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Çocuğun cinsiyeti, yaşı, sınıfı, annesinin eğitim durumu ve babasının eğitim durumu bilgilerini elde edebilmek amacıyla araştırmacının hazırladığı formdur.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II (YİYE-II) - Orta Çocukluk Ölçeği: Çocukların bağlanma biçimlerini belirlemek amacıyla; Brenning ve arkadaşları tarafından 2011 yılında geliştirilmiş olan ölçek; Fulya Kırımer, Ece Akça ve Nebi Sümer tarafından 2014 yılında Türk örnekleme standardize edilmiştir. Ölçek 8 ile 13 yaşlar arasındaki çocuklara

uygulanabilmekte olup; “Likert tipi derecelendirmeye sahip 36 maddeden oluşmaktadır. Bunlardan; 18 madde bağlanmanın kaygı boyutunda; 18 madde ise bağlanmanın kaçınma boyutu kapsamında değerlendirilmektedir. Her iki boyut için ilgili maddeler ayrı ayrı toplanıp katılımcılar için kaygı ve kaçınma puanları elde edilmektedir. Yüksek puanlar bağlanmanın kaygı ve kaçınma boyutlarındaki artışa işaret etmektedir” (Kızıldağ ve Vatan, 2016: 1077). Ölçeğin kaçınma boyutunda Cronbach’s alfa katsayısı .90; kaygı boyutunda ise .78 olarak bulunmuştur. Bu değerler; ölçeğin geçerli ve güvenilir bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

YİYE-II (Orta Çocukluk Ölçeği) anneye bağlanmayı ölçen bir form olarak Türkiye’de araştırmacılara sunulmuştur. [Kırimer, F., Akça E. ve Sümer, N. (2014)].

Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri (ÇPÇE): Çocuklar için problem çözme envanterini, Oğuz SERİN, Nergüz Bulut SERİN ve Gizem SAYGILI 2010 yılında; 4 ile 8. Sınıflar arasındaki çocukların kendi problem çözme algılarını ölçmek amacıyla geliştirmişlerdir. Envanter; 12 maddesi Problem Becerisine Güven, 7 maddesi Öz Denetim ve 5 maddesi Kaçınma boyutu olmak üzere 3 boyutludur ve likert tipi derecelendirmeye toplam 24 maddeden oluşmaktadır. (Koç, 2014: 665). Envanter; 0.80 cronbach alfa güvenilirlik katsayısına sahip olup; 4 ile 8.sınıf arasındaki öğrencilerin, problem çözme becerisi algılarını ölçmeye yönelik olarak Türkiye’de geliştirilen ilk ve özgün envanterdir [Serin, O. Serin, N.B. Saygılı, G. (2010)].

Uygulama

Araştırma için öncelikle İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne araştırma izni başvurusunda bulunulmuş; araştırma izin onayı alındıktan sonra okul idari yöneticileriyle belirlendiği şekilde 2018-2019 eğitim öğretim yılının ikinci döneminde 5.6.7.8 Şubat 2019 tarihlerinde; ders saatleri içinde; 6, 7 ve 8. sınıflardan rastgele sınıflar seçilerek; gönüllülük ve gizlilik ilkeleri dahilinde, çalışmaya katılmak isteyen öğrencilerin velilerine bilgilendirilmiş onam formu gönderilmiş; veli onayı ile katılmak isteyen öğrenciler; ders saati içinde, araştırmacının kendisinin gözetimi altında; ortalama 25-35 dakikalık zaman içinde ilgili anket ve formları doldurmuşlardır. Çeşitli şekillerde anketleri geçerli şekilde doldurmayan

öğrenciler çıkarılmış ve geçerli toplam 351 öğrencinin araştırma verisi toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Örnekleme oluşturan öğrencilerin demografik bilgileri ile ilgili bulgular için verileri sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Öğrencilerden elde edilen verilerin iki ilişkisiz örneklemden elde edilen puanların birbirinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test etmek için Bağımsız T testi, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalamasının birbirinden anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. ANOVA sonucunda gruplar arasında anlamlı görülmesi durumunda farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için, öncelikle varyansların homojenliğine bakılarak varyanslar homojen ise Tukey Testi, değilse Tamhane's T2 Testi uygulanmıştır. Öğrencilerin bağlanma stilleri ile algılanan problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi test edebilmek içinse Pearson Çarpım Moment Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Sayısal gelişmelerle ilgili veriler tablolar haline getirilip yorumlanmış, bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı $\alpha = 0.05$ düzeyinde test edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan 351 öğrencinin cinsiyet değişkeni açısından %55'i kız; %45'i erkektir. Sınıf değişkeni açısından öğrencilerin %30'u 6. sınıf, %40'ı 7.sınıf ve %30'u 8. sınıftadır. Anne eğitim durumu değişkeni açısından, öğrenciler annelerinin %26'sı ilkokul, %25'i ortaokul, %31'i lise mezunu, %17'si üniversite mezunu ve %2'si okuma yazma bilmiyor olduğunu belirtmiştir. Baba eğitim durumu değişkeni açısından, öğrenciler babalarının %16'sı ilkokul, %24'ü ortaokul, %37'si lise mezunu, %23'ü üniversite mezunu ve %1'i okuma yazma bilmiyor olduğunu belirtmiştir.

6, 7 ve 8.sınıf öğrencilerinin bağlanma stillerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. 6, 7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin bağlanma stillerinin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin T-Testi

	Cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Kaygılı	Kız	194	2,34	0,84	3,562	0,000
	Erkek	157	2,07	0,62		
Kaçınan	Kız	194	2,36	1,17	2,851	0,005
	Erkek	157	2,05	0,88		

Tablo 1'e göre öğrencilerin kaygılı bağlanma alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından; orta düzeyde, negatif yönde ($t=3,562$; $p=0,000 < 0,05$) farklılık bulunurken; kaçınma alt boyutunda da orta düzeyde, negatif yönde ($t=2,851$; $p=0,005 < 0,05$) farklılık bulunmuştur. Bu durum bize; kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla kaygılı ve daha fazla kaçınan bağlanma stiline sahip olduğunu göstermiştir.

Tablo 2. 6, 7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin bağlanma stillerinin sınıfa göre farklılaşmasına ilişkin Anova

		N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Grup Farkları
Kaygılı	6. sınıf	107	2,27	0,80	0,732	0,482	
	7. sınıf	141	2,16	0,70			
	8. sınıf	103	2,25	0,80			
	Toplam	351	2,22	0,76			
Kaçınan	6. sınıf	107	2,05	0,92	3,886	0,021	8.sınıf
	7. sınıf	141	2,19	1,10			
	8. sınıf	103	2,45	1,12			>
	Toplam	351	2,22	1,06			6.sınıf

Tablo 2'ye göre; öğrencilerin kaygılı bağlanma alt boyutunda sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılık saptanmamış olup ($F=0,732$; $p=0,482 > 0,05$); kaçınan bağlanma alt boyutunda sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılık saptanmıştır ($F=3,886$; $p=0,021 < 0,05$). Yapılan analizler neticesinde; 8. sınıf öğrencilerinin 6. sınıf öğrencilerine göre daha fazla kaçınan bağlanma stiline sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. 6, 7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin algılanan problem çözme becerilerinin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin T Testi

	Cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Problem Çözme (Toplam)	Kız	194	85,41	18,93	-2,520	0,012
	Erkek	157	90,09	15,87		

Tablo 3'te 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin, algılanan problem çözme becerilerinin cinsiyet değişkeni ile aralarındaki ilişkiye bakıldığında; kız ve erkek öğrencilerin toplam problem çözme puanının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=-2,520$; $p=0,012 < 0,05$). Buna göre; erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek problem çözme becerisi puanına sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 4. 6, 7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin algılanan problem çözme becerilerinin sınıfa göre farklılaşmasına ilişkin Anova

	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Grup Farkları	
Problem Çözme (Toplam)	6. sınıf	107	90,98	16,56	4,307	0,014	6. sınıf > 8.sınıf
	7. sınıf	141	87,52	17,93			
	8. sınıf	103	83,85	18,15			
	Toplam	351	87,50	17,76			

Tablo 4'te göre; 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin; algılanan problem çözme becerilerinin sınıf değişkeni ile aralarındaki ilişkiye bakıldığında; problem çözme toplam puanı ortalamalarının sınıf değişkenine göre arasındaki

fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F=4,307$; $p=0,014 < 0.05$). Sonrasında yapılan post-hoc Tukey testi sonucunda, 6. sınıf öğrencilerinin 8. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek problem çözme becerisine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. *Bağlanma stilleri ile algılanan problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik korelasyon analizi*

		Problem Çözme	Özdenetim	Kaçınma	Problem Çözme (Toplam)
Kaygılı	r	-0,465**	-0,435**	-0,420**	-0,518**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	351	351	351	351
Kaçınan	r	-0,599**	-0,499**	-0,479**	-0,631**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	351	351	351	351

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Tablo 5'e göre; bağlanma stilleri ile algılanan problem çözme becerileri arasındaki ilişkiye bakıldığında; kaygılı bağlanma ile problem çözme arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=-0,518$; $p = 0,000 < 0.05$). Bu değerler; kaygılı bağlanma arttıkça problem çözmenin azalmakta olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'e göre; Kaçınan bağlanma ile problem çözme arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=-0,631$; $p = 0,000 < 0.05$). Dolayısıyla bu değerler; kaçınan bağlanma arttıkça problem çözmenin azalmakta olduğunu göstermektedir.

Tüm bulgulara bakıldığında; 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin bağlanma stilleri ile algılanan problem çözme becerileri arasında; orta düzeyde negatif yönlü bir ilişki bulunmuş olup; kaygılı ya da kaçınan bağlanma stiline sahip olmanın, problem çözme becerisini olumsuz yönde etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir.

Tartışma

Araştırmamızda; bağlanma stilleri ile cinsiyet değişkeni arasında, negatif yönlü, orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Alan yazına baktığımızda; bağlanma ve cinsiyet ilişkisi üzerine birçok araştırma olduğunu ve farklı sonuçlar olduğunu görmekteyiz. Araştırma bulgularımızı destekleyen bazı çalışmalardan; Morsünbül (2005); ergenlerin bağlanma örüntüleri üzerine yaptığı çalışmasında kızların erkeklerden daha yaygın şekilde korkulu bağlanma stiline sahip olduğunu bulmuştur. Onur (2006); lise öğrencileri ve bağlanma boyutları üzerine yaptığı tez çalışmasında; 4 boyutlu kategoride incelediği bağlanma stillerinin; liseli ergenlerde cinsiyet açısından farklılık gösterdiğini erkeklerin daha yaygın güvenli bağlanma stiline; kızların ise daha yaygın şekilde kaygılı, korkulu, saplantılı bağlanma stillerine sahip olduğunu bulmuştur. Ancak alan yazında bağlanma ve cinsiyet değişkeni arasında farklı bulgular da mevcuttur. “Ammaniti ve arkadaşlarının (2000) yaptıkları çalışmanın sonucunda ise çocukluktan ergenliğe geçişte bağlanma boyutu açısından cinsiyet açısından farklılıkların olmadığı saptanmıştır.” (Morsünbül, 2005). Sonuç olarak; bağlanma stillerini iki boyutlu olarak (Kaygılı- Kaçınan) değerlendirdiğimiz araştırmamızda; cinsiyet açısından alan yazın ile uyumlu sonuçlar elde edilmiş olup; bağlanma stilleri cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiye dair farklı araştırma bulguları söz konusudur.

Araştırmamızda bağlanma stilleri ile sınıf değişkeni açısından; 8. sınıf öğrencilerinin 6. sınıf öğrencilerinden daha fazla kaçınan bağlanma stiline sahip oldukları görülmüştür. Levendosky, Bocks ve Semel (2002) ise ergenler üzerinde yaptıkları araştırmada; bizim bulgumuzla da örtüşen, yaş değişkeni ile güvenli bağlanma arasında negatif yönlü ilişki bulmuşlar; yaşı büyük olan ergenlerin yaşı 14-16 olan ergenlere göre güvenli bağlanma boyutu puanlarının daha düşük olduğu; büyük yaştaki ergenlerin kaçınma boyutu bağlanma puanlarının ise daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Şahin (2009) çocuk esirgeme ile ailesi yanında yaşayan ergenleri bağlanma örüntüleri açısından karşılaştırdığı çalışmasında; yaşı 16-18 olan ergenlerin; yaşı 15 olanlardan daha yüksek kayıtsız bağlanma stiline sahip olduğunu bulmuştur. Bizim bulgumuz Bartholomew ve Horowitz (1991)’in ifade ettiği; kaygısız ve kaçınan bağlanma stili yakın ilişkilerden kaçınma ve bağımsız olma ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında; 8. sınıflarda (13-14 yaş) kaçınan bağlanmanın

6. sınıfa (11-12) göre daha yüksek olması, Bartholomew ve Horowitz'in görüşlerini doğrular niteliktedir. Alanyazında bu değişken ile ilgili farklı bulgulara rastlamak da mümkündür. Ceritli (2016) lise öğrencilerinin bağlanma örüntüleri üzerine yaptığı çalışmada, bağlanma stillerinin sınıf düzeyine göre değişmediğini bulmuştur.

Araştırmamızda bir diğer bulgu olarak; problem çözme becerileri ile cinsiyet değişkeni açısından; erkek öğrencilerin toplam problem çözme becerisi puanlarının kız öğrencilerden yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, alan yazındaki birçok araştırmayı desteklemektedir. Heppner ve Peterson (1982) ile Kuru ve Karabulut (2009) araştırmalarında; erkek öğrencilerin kız öğrencilerden yüksek problem çözme becerisine sahip olduklarını bulmuşlardır. Korkut (2002) lise öğrencileri ile ilgili çalışmasında; erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla problem çözme becerisine sahip olduklarını bulmuştur. Araştırmamızda, erkeklerin problem çözme becerileri algı puanının kızlardan yüksek çıkması; “erkeklerin problem çözme becerilerini daha olumlu algılamaları kültürel değerlere, erkeklerin daha fazla problem çözücü olmalarını bekleyen sosyalleşme sürecine bağlanabilir” (Korkut, 2002) şeklindeki görüşünü destekleyici niteliktedir.

Problem çözme toplam puan ortalamaları ile sınıf değişkeni arasındaki ilişkide 6. sınıfların 8. sınıflardan daha yüksek problem çözme yeteneğine sahip oldukları tespit edilmiştir. Araştırmamızda sınıf değişkenini birlikte değerlendirilmiş olup; bulgularımız alanyazın ile örtüşmektedir. Akkaya (2012) Ortaokul öğrencileri üzerine Sultanbeyli’de yaptığı araştırmasında bizim araştırmamızla aynı paralelde sonuçlar elde etmiş olup; problem çözme toplam puanının 6. sınıflarda 8. sınıflardan daha yüksek olduğunu bulmuştur. Korkut (2002) liseye devam eden ergenler ile ilgili araştırmasında; yaşı küçük olanların problem çözme becerisi puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur. “Pakaslahti ve arkadaşlarınca (2002) yapılan bir çalışmada da 14 yaşındakilerin 17 yaşındakilere göre bazı problem çözme becerilerini daha etkili kullandıkları bulgusu elde edilmiştir.” (Akt. Korkut, 2002). Kalyoncuoğlu (2018) çalışmasında; çocuğun yaşı büyüdükçe problem çözme becerisinden aldığı puan ile problem çözme becerisine güven alt boyutundan aldığı puanın azaldığını

bulmuştur. Tüm bu bulgular; araştırmamızla örtüşmekte olup; “ortaokul öğrencileri için daha küçük yaşta olanların problem çözme becerilerini gerçekte olduğundan daha iyi olarak algıladıkları ve ölçeği bu yönde doldurdıkları şeklinde değerlendirebiliriz.” (Akt. Korkut, 2002) görüşünü destekler niteliktedir.

Araştırmadaki temel soru olan bağlanma stilleri ile algılanan problem çözme becerileri arasındaki ilişkiye baktığımızda; bağlanma stillerinin her iki boyutu ile problem çözme arasında orta düzeyde negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; kaygılı veya kaçınan bağlanma stiline sahip olunması; problem çözme becerilerini olumsuz yönde etkilemektedir denilebilir. Alanyazına baktığımızda araştırmaların çoğunlukla; bulgularımızla uyduğu görülmektedir. Türköz (2007) bağlanma stilleri ve problem çözme becerisi ilişkisine dair yapmış olduğu araştırmada güvenli bağlanma stili olan bireylerin girişimci bir şekilde problemleri çözme yolunu tercih ettiklerini gösteren sonuçlar elde etmiştir. Karakuş (2012)’un, ergenlerle ilgili araştırma sonuçlarına bakıldığında; güvenli bağlanmanın olmadığı durumlarda ergenler problem çözümü için çevrelerini güvenli bulmayacak ve ilgili faktörleri yararlarına olacak şekilde kullanamayacaklardır. Doğrudan bağlanma stilleri ve problem çözme becerisi ilişkisinin araştırılmadığı çalışmada, bu çalışmayla benzer sonuçlar elde edilmiş görülmektedir. Güvenli olmayan bağlanma stillerinin problem çözme becerisi üzerinde olumsuz yöndeki etkileri bu çıkarımı mümkün kılmaktadır.

Egeci ve Gençöz (2011), bağlanma stilleri ile problem çözme becerisini araştırdıkları çalışmalarında; bağlanma stillerinin problem çözme becerisi üzerinde anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacıların ulaştığı sonuçlar güvenli bağlanmanın problem çözme becerisini pozitif yönde, kaygılı bağlanmanın ise negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Bu da çalışmalar arasındaki sonuçları benzer konuma getirmektedir. Kaygılı bağlanma, insanların kendilerini rahat hissetmeleri ve kendilerini problem çözmeye odaklamaları açısından engel niteliği taşıması sebebiyle problem çözme becerisi üzerinde olumsuz yönde etkiler ortaya çıkarmaktadır. İnsanların kendilerini güvenli hissetmeleri durumunda daha iyi performans göstermelerinin bir sonucu olarak güvenli bağlanma stili, problem çözme becerisi üzerinde olumlu yönde etkilerini göstermektedir.

Güneri Yöyen vd. (2017), ergenlerde kişilik özellikleri ile problem çözme becerisi ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar; mizaç ve karakterin bağlanma stilleri ve onun alt boyutları ile; problem çözme becerileri ve onun alt boyutları ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Ulaşılan sonuçlara paralel olarak bağlanma düzeyi azaldıkça problem çözme becerisinin düşmesi beklenmektedir. Bu durum bireyin bağlanmaya olan ihtiyacının problem çözme ile ilgili süreçlere doğrudan yansıdığını göstermesi sebebiyle önemli bir yere sahiptir. Görüldüğü üzere bağlanma biçiminin problem çözme becerisi üzerinde etkili olmasının yanında bireyin bağlanma düzeyi de problem çözme becerisini etkilemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda; kızların erkeklere göre yüksek oranda kaygılı ve kaçınan bağlanma stiline sahip olduğu; erkeklerin kızlara göre yüksek oranda problem çözme becerisi puanına sahip olduğu ve bağlanma stillerinin problem çözme becerilerini etkilediği ve ikisi arasında ters yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara göre kaygılı ve / veya kaçınan bağlanma stiline sahip olan ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerinin olumsuz yönde etkilendiğini söylemek mümkündür. Araştırmada elde edilen bu sonuçlara göre şu önerilerde bulunulmuştur: Çocuklar için güvenli bağlanma stiline gelişmesine katkıda bulunacak düzenlemeler yapılmalıdır. Aileler ve ebeveynler için düzenlenen gebe okulu eğitimlerine; teknik bilgilerin yanı sıra güvenli bağlanmanın önemi; anne - baba - çocuk bağlanmasındaki psikolojik faktörler ve yaklaşımlar konusu da eklenerek; bu konuda uzman psikologlar tarafından anlatılmalıdır. Okullarda rehberlik ve psikolojik danışma birimlerince; çocukların bulunduğu döneme göre gelişim özellikleri ve bağlanma kuramları dikkate alınarak; veli eğitimleri düzenlenmelidir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından; ebeveyn- bebek bağlanmasına ilişkin bilgilendirici ve eğitsel kamu spotları yapılarak; kamu bilgilendirilmesi yapılabilir.

Kaynakça

- Akkaya (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin özkavramları ile algılanan problem çözme düzeyleri arasındaki ilişki (İstanbul ili Sultanbeyli ilçesi örneği), Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bartholomew, K. and Horowitz, L. M. (1991). "Attachment styles among young adults: A test of a four-category model". *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, ss.226-244.
- Ceritli, U. (2016). *Lise öğrencilerinde bağlanma stillerinin problemleri internet kullanımına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Egeci, İ. E. ve Gençöz, T. (2011). "The effect of attachment styles problem solving skills and communication skills on relationship satisfaction", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Sayı: 30, ss.2324-2329.
- Güneri Yöyen, E., Azaklı, A., Üney, R., Demirci O.O. ve Merdan, E. (2017). "Ergenlerin kişilik özelliklerinin problem çözme becerisi üzerine etkisi", *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss.75-93.
- Hazan, C. ve Shaver, P.R. (1994). "Bağlanma", Çeviri: Ali Dönmez, *Psychological Inquiry*, Cilt: 5, Sayı: 1, ss.1-49.
- Heppner and Peterson (1982), Happer, P. P. and Petersen, C. H. (1982). "The development and implication of a personal problem solving inventory", *Journal of Counseling Psychology*, 29, ss.66-75.
- Kalyoncuoğlu, H.N (2018). *Ebeveynlerin duygusal zeka ve anne baba tutumlarının çocuğun problem çözme becerisine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul..
- Karakuş, Ö. (2012). "Ergenlerde bağlanma stilleri ve yalnızlık arasındaki ilişki"
- Kesebir, S., Özdoğan Kavzoğlu, S. ve Üstündağ, M.F. (2011). "Bağlanma ve psikopatoloji", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.321-342.
- Kırırmer, F., Akça E. ve Sümer, N. (2014). "Orta çocuklukta anneye kaygılı ve kaçınan bağlanma", *Türk Psikoloji Yazıları Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, ss.45-57.

Kızıldağ, S. ve Vatan, S. (2016). “Evli bireylerde eş tükenmişliği yordamada bağlanma ve duydu düzenleme özelliklerinin incelenmesi”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 24, ss.1069-1094.

Koç, Z., Koyuncu, S. ve Sağlam, Z. (2015). “Sağlık yüksekokulu hemşirelik ve ebelik öğrencilerinin problem çözme becerisi düzeyleri ve etkileyen faktörler”, *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, ss.41-50.

Korkut, F. (2002). “Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, ss.177-184.

Kuru, E. ve Karabulut, E. O. (2009). “Ritim eğitimi ve dans dersi alan ve almayan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi”, *G.Ü., Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2), ss.441-458.

Levendosky A.A., Huth-Bocks A., & Semel M.A. (2002). “Adolescent peer relationships and mental health functioning in families with domestic violence”, *J Clin Child Adolesc Psychol*, 31(-), pp.60-265.

Morsünbül, Ü. (2005). *Ergenlikte kimlik statülerinin bağlanma stilleri, cinsiyet ve eğitim düzeyi açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Morsünbül, Ü. ve Çok, F. (2011). “Bağlanma ve ilgili değişkenler”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, ss.553-570.

Onur, N. (2006). *Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri ile atılganlık düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Serin, O. Bulut Serin, N. Saygılı, G. (2010). ‘İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri’nin (ÇPÇE) Geliştirilmesi’ *İlköğretim Online*, 9(2), 446-458, 2010. <http://ilkogretim-online.org.tr> 12/10/2011

Soysal, A.Ş., Bodur, Ş., İşeri, E. ve Şenol, S. (2005). “Bebeklik döneminde bağlanma sürecine genel bir bakış”, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, Sayı: 8, ss.88-99.

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). “Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirilmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma”, *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 43, ss.71-106.

Şahin, Ç. (2004). “Problem çözme becerisinin temel felsefesi”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, ss.160-171.

Şahin, G. (2009). *Yetiştirme yurdunda ve ailesi yanında yaşayan ergenlerin bağlanma stilleri ile kimlik statüleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Türköz, Y. (2007). *Okul öncesi çocuklarda bağlanma örüntüsünün kişilerarası problem çözme ve açık bellek süreçlerine etkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldızhan, E. (2017). “Bağlanma teorisi ve bağlanma bozukluklarına genel bir bakış”, *Anadolu Kliniği*, Cilt: 22, Sayı: 1, ss.66-72.

Kamu ve Özel Sektörde Çalışanların Ahlaki Tutum ve Davranışları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: İstanbul Örneği

Makalenin

Geliş Tarihi / Received: 16.05.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 22.08.2019

Gökçen ÇATLI ÖZEN*
Burcu CAN**

Öz

Bu araştırmada, kamu ve özel sektörde çalışan bireylerin kendilerini ve mesai arkadaşlarını ahlaki olarak nasıl değerlendirdiği sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmaya Türkiye’de İstanbul ilinde 120 kamu çalışanı ve 120 özel sektör çalışanı katılmıştır. Ankete katılım sağlayan 118’i kadın, 122’sini erkek olmak üzere toplam 240 kişi ile çalışılmıştır. Araştırma sonucundan elde edilen veriler, teleolojik ve deontolojik kuram temelinde bir yaklaşımla teorik ahlak ve pratik ahlak arasında uyum aranmıştır. Analizin ilk basamağında kamu ve özel sektör çalışanlarının ahlaki tutum ve davranışları değerlendirilmiş, ikinci basamağında kamu ve özel sektör çalışanlarının tutumları karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak, kamuda ve özel sektörde çalışan bireyler, kendilerinin mesai arkadaşlarından daha çok ahlak kurallarına dikkat ettiklerini ve kendilerini daha ahlaklı bulduklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Ahlaki Tutum ve Davranış, Ahlak, İş Ahlakı, İş Ahlakı Kuramları.*

* Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, gokcenozen@aydin.edu.tr; gokcencatli1@gmail.com
Orcid: 0000-0002-0375-3986

** Burcu CAN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, canburcu3444@gmail.com
Orcid: 0000-0002-5125-2430
Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1006

A Sociological Research on the Ethical Attitudes and Behaviors of Public and Private Sectors Workers: The Case of Istanbul

Gökçen ÇATLI ÖZEN*

Burcu CAN**

Abstract

In this research, an answer to the question of how people work in the public and private sectors and how working chambers are morally evaluated are asked. Studies in the province of Istanbul, Turkey participating in 120 public sector employees and private sector employees of 120. A total of 240 people, 118 women and 122 men, were studied in the survey. The data obtained from the research, our teleological and deontological theories have been searched for harmony between theoretical morality and practical morality. In the first step of the analysis, the moral attitudes and behaviors of the public and private sector employees were evaluated and in the second step, the attitudes of the public and private sector employees were compared. As a result, individuals working in the public and private sectors state that they pay more attention to morality and find themselves more ethical than their colleagues.

Keywords: *Moral Attitude and Behavior, Ethics, Business Ethics, Business Ethics Theories.*

* Gökçen ÇATLI ÖZEN, Asst. Prof., Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences, Sociology Department, Florya Campus, gokcenozen@aydin.edu.tr; gokcencatli1@gmail.com
Orcid: 0000-0002-0375-3986

** Burcu CAN, Istanbul Aydın University, The Graduate Institute of Social Sciences, Sociology Department,, canburcu3444@gmail.com
Orcid: 0000-0002-5125-2430

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_y06i1006

Giriş

Günlük hayatta ahlaki problemlerin ve ikilemlerin en çok karşılaştığı alanlardan biri olarak ekonomi dünyası görülmektedir (Özgener, 2018:19). Özellikle sanayileşme sonrası oluşan ahlaksal boşluğun neden olduğu problemler günümüz iş dünyasında da varlığını sürdürmektedir. Zira kâr kaygısıyla kimi işletmelerin ahlak kurallarını ihmal etmesi ve bu ihmallerin toplumsal alanı tehdit eder nitelikte olması ahlaki problemlerin başında gelmektedir. Bu nedenle sanayileşme sonrası oluşan yeni iş alanlarına uyarlanmış iş ahlak kurallarına ihtiyaç her geçen gün artmaktadır (Arslan, 2012:21).

Ahlak, Türk Dil Kurumu'na göre; bir toplumda kişilerin uymak mecburiyetinde olduğu davranış biçimleri, iyi haller ve huylar şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2000:23). Aynı zamanda ahlak, Arapça kökenli “hulk” sözcüğünün çoğuludur. “Hulk” sözcüğü insanın yaratılışı gereği gerçekleştirdiği davranışına karşılık gelmekte ve töre, gelenek, görenek, alışkanlık, yerleşik hale gelmiş duygululuk durumu, huy ve karakter anlamlarını çoğul olarak kapsamaktadır (Gündüz, 2010:2). Ayrıca ahlak araştırmaları “hulk” sözcüğüne karşılık gelen adet, alışkanlık ve gelenek gibi özelliklerinin farklı dillerde de ahlakı tanımlamak için kullanılan ‘ethos’, ‘moralis’ ve ‘muşa’ kavramlarının ortak özellikleri arasında da kabul edildiğini söylemektedir (Koca, 2016:131). Bu nedenle ahlakın var oluş nedenleri arasında insan faaliyetlerinin toplumsal düzeni bozmayacak şekilde düzenlenmesi ihtiyacına dayandırılmaktadır (Arslan, 2012:17). Bununla birlikte, toplumların bir arada barış içerisinde yaşayabilmesi ve geçimlerini sağlayabilmesi için gerekli görülen ahlak, toplum tarafından belirlenen ve kabul edilen davranışları kapsamaktadır. Bireylerin doğuştan getirdiği özellikler yanında sosyal yaşam içinde varlık kazanan ahlak, insana ait bir olgu olarak da tanımlanmaktadır (Torlak, 2013:5).

Ahlaki tercihlerimiz çoğu zaman duygu ve bilgi ekseninde şekillenmektedir. Neyin iyi neyin kötü olduğuna dair edindiğimiz tutumlarımız arkadaş seçiminden, eş seçimine, iş-meslek seçiminden, semt seçimine, yemeklerden giyime kadar toplumsal alanlarda davranışlarımıza yön vermektedir. Latince “aptus” sözcüğünden türetilen tutum kavramının içeriğine bakılacak olursa eylem için uygun ve hazır

olma anlamını içerdiği görülmektedir (Hogg ve Vaughan, 2017:163). Bu nedenle tutumlar bir uyarıcının duygusal, davranışsal ve bilişsel bilgiler temelinde gruplandırılmasını kapsamaktadır (Taylor ve vd., 2010:140). Sosyal psikologlar tutumların doğuştan getirilmediğini, yaşantı sonucu kazanıldığını ve bireylerin karşılaşılan tutum nesnesine yönelik olumlu ya da olumsuz bir tutum geliştirdiğini söylemektedir (Hogg ve Vaughan, 2017:184). Sahip olunan düşünce, inanç, dünya görüşü, yaşam tasarımı gibi davranışları önceleyen tutumlar, tercih sıralaması yapan ve karar vermeyi sağlayan bir eğilim olarak görülmektedir (Gündüz, 2010:75). Bu durumda ahlaki değerler, bireylerin kararlarını ve kararlarının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla tutum nesnesine yönelik deneyimlerimiz davranışlarımızı şekillendirmede etkili olmaktadır.

Durkheim, insanlar arasında barış ve düzenin var olmasını, ahlaksal bir düzene bağlamaktadır (Durkheim, 2016:57). Sosyolojik olarak iş dünyasının toplumsal hayat için önemi düşünüldüğünde, iktisadi sahanın iş ahlak disiplinine sahip olması toplumsal uyum ve düzen adına gerekli görülmede, iş dünyasının ahlak prensiplerinden uzak kalması ya da ertelemesi, toplumsal düzeni tehdit eden bir durum olarak değerlendirilmektedir. Zira toplumsal yaşantı ve ekonomik faaliyetler bir bütünün parçaları olarak hareket etmektedir. Bu nedenle iş ahlakı, genel ahlak kurallarından ayrı bir oluşum olarak görülmemektedir. İş ahlakı, iş yaşamının davranış kurallarını tanımlamaya ve açıklamaya çalışan, iş görenler ve paydaşları arasında nasıl hareket edebileceğini inceleyen, önerilerde bulunan bir çalışma alanına karşılık gelmektedir (Bektaş, 2016:46-47). Yani iş ahlakı, ahlaki standartların işletme politikaları, kurumları ve davranışları üzerine nasıl uyarlanacağı üzerine yoğunlaşmaktadır (Velasquez, 1992:16).

Geçmişten günümüze ahlak tanımları yapılırken, insan yaşamının amacı ve eylemleri farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Toplumların ahlak referanslarının değişiklik göstermesi (kozmos, din, insan) farklı ahlak yaklaşımlarına neden olmaktadır. 21. yüzyılın dünyasında öncelikli problemi ahlaki olarak neyin iyi neyin kötü olduğuna dair fikir birliğinin sağlanamamasıdır. Bu nedenle iş ahlakı tartışmaları tarihsel önemini sürdürmektedir. Kamu ve özel sektörde çalışanların ahlaki tutum ve davranışlarının sosyolojik olarak araştırıldığı bu çalışmada, ahlak

teorilerine başvurulma nedeni ise iş ahlakının felsefe boyutunun olmasıdır. İş ahlakı teorilerinden teleoloji ve deontoloji yaklaşımları araştırmamıza yön verecektir.

Teleoloji terimi, Grekçe’de “telos” kelimesinden türetilen bir kavram olarak tanımlanmaktadır. “Telos” kelimesi sonuç veya amaç anlamına gelmektedir. Teleoloji kuramına göre eylem(ler) kendi başına değerlendirilmemelidir. Çünkü bir eylem tek başına ne iyidir ne de kötüdür. Ahlaki eylemler sonuçlarına bağlı olarak doğru ya da yanlış şeklinde açıklanırlar (Bektaş, 2016:30-31; Cevizci, 2012:113; Arslan, 2012:27; Macit, 2009:84). Eylemin ahlaki olarak değerlendirilmesi, istenilen sonucu ortaya çıkarmasına bağlıdır ancak o zaman eylem ahlaki açıdan doğru bir davranış olarak kabul edilir. Teleolojik (sonuç odaklı) yaklaşımda kendi içinde hazcılık, ahlaki egoizm ve yararcılık yaklaşım olarak incelenmektedir.

Grekçe görev anlamına gelen “duty” sözcüğünden türeyen Deontoloji kavramı, teleolojik yaklaşımın tam tersi bir durumla ahlaki eylemi değerlendirir. Deontolojik kuramda bir eylemin sonucu ne olursa olsun ahlaki eylemi engellememelidir. Eylemin sonucuna bakılarak o eylemin doğru ya da yanlış olduğuna karar verilmemeli, sonuçtan önce niyete bakılmalıdır. Bu anlayışa göre niyet, amaçlar ve araçlar ne olursa olsun ahlak öğretilerine uygun olmalıdır (Bektaş, 2016:34; Torlak, 2013:29). Deontoloji olarak bilinen ödev ahlakının batı felsefesindeki en önemli temsilcilerinden biri olan Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı yapıtında, ödev ahlaki için, ahlaklılığı ödev adı altında buyurmayı akıllıca bir davranış olarak görür. Çünkü insanlar kendi çıkarları söz konusu olduğunda ahlaklılığı seçmeyebilirler. Kant, *ahlak yasasıyla ilişkimize tek vermemiz gereken adlar ödev ve yükümlülüktür*, önermesini yapar ve ahlaklılığı ödevde uygun davranışta aramaktadır (Kant, 2014:91). Deontolojik yaklaşım da kendi içinde; adalet teorisi, erdem ahlakı, Kant ahlakı ve Rölativist yaklaşım olarak incelenmektedir.

Ahlakın ne olduğu, ahlaki olarak neyin değerli bulunduğu, hangi davranışın doğru, hangi davranışın yanlış kabul edildiği, iyi ile kötünün neye göre belirlendiği sorusuna verilen cevapların ahlak kuramcılarının göre de değişim göstermesi iş ahlakı üzerine yapılan çalışmalara çeşitlilik kazandırmakta, iş ahlakı uygulamalarını çoklu parçalara ayırmaktadır.

Ahlakî kararların, eylemlerin sonucuna göre değerlendirilmesini öngören teleolojik yaklaşımlar, ahlakî kararların, eylemlerin sonucuna göre değerlendirilmemesini öngören deontolojik yaklaşımlar (Bektaş, 2016:30-34) iş ahlakî çalışmalarına kaynaklık etmektedir.

Bununla birlikte iş ahlakî adı altında belirgin normlara duyulan ihtiyaç sanayileşme ile başlasa da, iş ahlakî insanlık tarihinde her daim var olmuştur (Arslan, 2012:39). Yalnız sanayileşme öncesi insanların ekonomik faaliyetleri sürdürürken ahlakî mükemmellik içerisinde olduğu yanlışlığına düşülmemelidir (Ülgener, 1981:195). Fakat sanayileşmeyle birlikte kapitalist sistemin ivme kazanması; ticari faaliyetlerin uluslararası bir boyut kazanarak yaygınlaşmasına, sınırsız üretim ve tüketimin olağan bir durum haline gelmesine ve beraberinde geniş çaplı ahlakî deformasyonun yaşanmasına neden olmuştur. Süreç içerisinde ahlak kuralları aşınarak erozyona uğramış ya da iş dünyası ahlak kurallarını görünmez kılmıştır. Bu nedenle iş dünyasının yol açtığı ekolojik ve ekonomik krizler sadece doğduğu yeri değil, tüm dünyayı etkisi altına almış ve iş hayatında yeni önemler alınmasını gerekli kılmıştır. Ahlak kurallarının birçok iş alanına göre uyarlanması ve dünya çapında geçerli iş ahlak kurallarının oluşması insanlığın geleceği için öncelik kazanmıştır.

Durkheim'e göre iktisadi hayatın düzenlenmesi, ahlaklaşması gerekmektedir. Zira başıboş kuralsız bir iş dünyası toplumsal düzeni bozacağı gibi genel ahlakî da zayıflatacaktır (Durkheim, 1962:21).

Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik alanlarda iş ahlakının yerleşmiş olmasına duyulan ihtiyacın getirisi olarak bilimsel anlamda birçok çalışma literatürde yerini almıştır. Bu çalışmada ahlak üzerine yapılan akademik çalışmalar incelenmiş, kamu ve özel sektör alanlarında iş ahlakî üzerine pek çok çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Fakat yapılan akademik çalışmalar arasında iş dünyası mensuplarının aynı kıstaslarla hem kendilerini hem mesai arkadaşlarını değerlendirdiği çalışmalara rastlanmamıştır.

Ahlaksal problemlerin var oluşu birçok faktörden kaynaklanıyor olsa da asıl etken bireyin kendisini haklı bulması ve yaptığı davranışı ahlakî olarak kabul etmesidir. Fakat bireyin bu yaklaşımı diğerleri için geçerli olmamakta, başkalarını değerlendirirken kabul görmüş ahlak ilkelerine

tam bir uygunlukla yargıya varabilmektedir. Dolayısıyla yaşanan ahlaki problemler için diğerlerinin eylemleri gerekçe gösterilmekte ve birey kendisini vuku bulan ahlak sorunsalının dışına itebilmektedir.

Bu doğrultuda çalışmamız için ahlak, ahlaki tutum ve davranışlar, iş ahlakı ve iş ahlakı kuramları incelenmiş ve literatür araştırmasına dayalı olarak kamu ve özel sektörde çalışanların, kendilerini ahlaki olarak nasıl gördükleri, mesai arkadaşlarını ahlaki olarak nasıl değerlendirdiği, ahlak ilkelerinin kendileri için ne ifade ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışma, kamu ve özel sektörde çalışanların ahlaki tutum ve davranışlarını anket tekniği ile incelenmesini kapsamaktadır. Araştırmada, verilerin tarafsız olması ve istatistiksel veriler elde edilebilmesi için anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket formu soruları; ahlak ve iş ahlakı üzerine literatür taraması yapılarak Dr. Öğr. Üyesi Gökçen Çatlı Özen eşliğinde hazırlanmış ve Etik Kuruldan onay alınmıştır.

Araştırmamız için kamu sektöründen, İstanbul ilinde bir belediye ve özel sektörden üç otel bizzat ziyaret edilerek yöneticilerden gerekli izinler alınmıştır. Gerekli izin onayı alındıktan sonra 30 Mayıs 2019 - 28 Haziran 2019 tarihleri arasında yüz yüze anket çalışması uygulanmış ve sahada katılımlı gözlemlerde bulunulmuştur.

Anket formlarından elde edilen verilerin analizinde, SPSS kullanılmış ve elde edilen bulgular yorumlanarak, sonuç ve öneriler oluşturulmuştur.

Yöntem

Araştırmanın Örnekleme

Araştırma örnekleme için tesadüfi olmayan kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Tesadüfi olmayan kolayda örnekleme tekniğinde anket formuna cevap veren her katılımcı örnekleme dâhil edilir. Kolayda örnekleme, zaman tasarrufu sağladığı için ekonomik bir teknik olarak kabul edilmektedir (Haşiloğlu vd., 2015:20).

Araştırma örneklemini İstanbul ilinde, Eyüp ilçesinde faaliyet gösteren Eyüp Belediyesi çalışanları, İstanbul ilinde Şişli ilçesinde faaliyet gösteren Ramada Plaza ByWyndham İstanbul City Center Otel çalışanları, İstanbul

ilinde Topkapı ilçesinde faaliyet gösteren Mercure İstanbul Otel çalışanları ve İstanbul ilinde Beşiktaş ilçesinde faaliyet gösteren ZimmerBosphorus Otel çalışanları oluşturmaktadır.

Çalışmamızın sınırlılığı, Türkiye genelinde değil, yalnız İstanbul ilinde bir ilçe belediyesinde 120 çalışana ve üç otel sektöründe 120 çalışana uygulanmış olmasıdır. Bu nedenle araştırma sonuçları sadece örnekleme sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızda toplamda 250 anket formu uygulanmıştır. Anket formlardan 10'u veri kaybı sebebiyle analiz dışı bırakılarak toplamda 240 anket formu değerlendirilmeye alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmamız kapsamında veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümdeki soru tipi, çoktan seçmeli olarak hazırlanan, kişisel ve örgütsel değişkenlerden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise, çalışanların ahlakî tutum ve davranışlarını tespit etmek amacıyla 5'li Likert-tipi ifadelerinin bulunduğu önermeler yer almaktadır.

Anket formunun birinci ve ikinci bölümünde yer alan ifadeler, ana hipotez ve alt hipotezleri kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- H_1 - Kamuda ve özel sektörde çalışanların kendini ahlaklı bulma düzeyi ile iş arkadaşlarını ahlaklı bulma düzeyi farklıdır;
- H_2 - Kamuda ve özel sektör çalışanları için din iş ahlakının oluşmasında ana faktör değildir;
- H_3 - Kamu ve özel sektörde var olan iş ahlakı bireyin ahlakını etkiler;
- H_4 - Kamuda ve özel sektörde çalışanlar ahlakî davranışlarını yaptırımı göre belirlemez, ahlak kurallarına yaptırım olmadan uyar;
- H_5 - Kamuda ve özel sektörde kıdem arttıkça kurallar çıkar doğrultusunda esner;
- H_6 - Kamuda ve özel sektörde çalışanlar performanslarına göre hak ettikleri maaşı almadıklarını düşünür;

- H₇- Kamuda ve özel sektörde eğitim düzeyi yüksek olan çalışanlar iş ahlakına daha çok uyar;
- H₈- İş ahlakı ilkelerine uyum söz konusu olduğunda çalışanlar kendi çıkarları için ilkeleri ihmal edebilirler;
- H₉- Kamu sektörü kurumlarının ve özel sektör kuruluşlarının kendi içinde barındırdığı birtakım ilkeleri vardır.

Bulgular

Tablo 1. Araştırmaya katılanların iş ve meslek bilgilerinin analizi

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	118	49,4
	Erkek	122	50,6
Yaş	18-25	43	18,0
	26-34	103	42,7
	35-42	57	23,8
	43-50	26	10,9
	51-58	10	4,2
	59 ve üzeri	1	0,4
Eğitim Durumu	Okur-Yazar	3	1,3
	İlköğretim	9	3,8
	Ortaöğretim	59	24,7
	Ön Lisans	63	26,4
	Lisans	89	36,8
	Lisans Üstü	17	7,1

Annenin Eğitim Durumu	Okur-Yazar	36	15,2
	İlköğretim	94	39,7
	Ortaöğretim	74	31,2
	Ön Lisans	18	7,6
	Lisans	12	5,1
	Lisans Üstü	3	1,3
Babanın Eğitim Durumu	Okur-Yazar	17	7,1
	İlköğretim	77	32,2
	Ortaöğretim	98	41,0
	Ön Lisans	17	7,1
	Lisans	26	10,9
	Lisans Üstü	4	1,7
Medeni Durum	Bekâr	98	40,8
	Evli	127	52,9
	Eşinden Ayrılmış	15	6,3
Toplam		240	%100

Araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımına bakıldığında,%49,4'ü kadın, %50,6'sı erkek olduğu görülmektedir. Yaş dağılımına bakıldığında,18-25 yaş aralığı %18, 26-34 yaş aralığı %42,7, 35-42 yaş aralığı %23,8, 43-50 yaş aralığı %10,9, 51-58 yaş aralığı %4,2, 59 ve üzeri %0,4 olarak görülmektedir. Araştırmaya katılanların eğitim dağılımına bakıldığında, %36,8'i lisans ve %7,1'i yüksek lisans derecesine sahip iken, %1,3'ünün okur-yazar, %24,7'sinin ortaöğretim olduğu görülür. Annelerin eğitim durumu;%15,2'si okur-yazar, %39,7 ile ilköğretim mezunu,% 31,2'si ortaöğretim, %7,6'sı ön lisans, %5,1'i lisans ve %1,3'ü lisansüstü iken, babalarda ise %7,1'i okur-yazar, %32,2'si ilköğretim, %41,0 ile ortaokul, % 7,1'i, ön lisans, %10,9'u lisans ve %1,7'si lisansüstüdür. Son olarak 240 katılımcıdan %52,9'u evli, %40,8'i bekâr ve %6,3'ü eşinden ayrılmış olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 2. Araştırmaya katılanların iş ve meslek bilgilerinin analizi

Katılımcıların İş ve Meslek Bilgileri			
	Frekans	Yüzde	
Aylık Gelir	Asgari Ücret	18	7,6
	2020 – 4000 TL	140	58,4
	4001 – 6000 TL	58	23,9
	6001 – 8000 TL	17	7,1
	8001 TL ve üzeri	7	2,9
Hizmet Süresi	0 – 2	75	31,3
	3 – 8	110	45,8
	9 – 14	29	12,1
	15 – 20	12	5,0
	21 yıl ve üzeri	14	5,8
İş Yerindeki Pozisyon	İşçi	129	54,2
	Memur	45	18,9
	Şef	29	12,2
	Müdür Yardımcısı	4	1,7
	Müdür	18	7,6
	Genel Müdür	1	0,4
	Diğer	12	5,0
Toplam	240	%100	

Katılımcıların aylık gelirleri; %58,4'ü 2020-4000 TL, %2,9'u 8001 TL ve üzeri, %7,6'sı asgari ücret, %23,9'u 4001-6000 TL, %7,1'i ise 6001-8000 TL şeklinde görülmektedir. Katılımcıların %45,8'i 3-8 yıl aralığında çalıştıkları kuruma hizmet verdikleri görülmektedir. 9-14 yıl hizmet süresine sahip olanlar %12,1'ini, 0-2 yıl arasında olanlar %31,3'ünü, 15-20 yıl %5'ini ve 21 yıl ve üzeri %5,8'ni oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmaya katılanların %54,2'si işçi statüsünde görev yaparken, %18,9'u memur, %12,2'si şef, %1,7'si müdür yardımcısı %7,6'sı müdür ve %0,4'ü ise genel müdür statüsünde görev yapmaktadır.

Tablo 3. Yapılan iş ile görev tanımı uyumu ve iş yeri disiplin kurallarının uygulanıyor olup olmaması

		Frekans	Yüzde
Yapılan İş / Görev Tanımının Uyumu	Evet	215	89,9
	Hayır	25	10,1
İş Yerinde Disiplin Kurallarının Olup Olmadığı	Evet	229	95,8
	Hayır	11	4,2
Toplam		240	%100

Katılımcıların %89,9'unun yaptığı iş ile görev tanımının uyumlu olduğunu belirtmişlerdir. Görev tanımı ile yaptığı işi uyumlu bulmayanların yüzdesi ise %10,1'dir. Katılımcıların %95,8'i çalıştıkları iş yerinde disiplin kurallarının olduğunu belirtirken, %4,2'si disiplin kurallarının bulunmadığını ifade etmektedirler.

Tablo 4. Araştırmaya katılanların kendilerini ve mesai arkadaşlarını ahlaklı bulma düzeyi

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam%
İş yerimde ahlak kurallarına mesai arkadaşlarımdan daha çok dikkat ederim.	%34,0	%49,6	%11,8	%3,8	%0,8	100
Mecbur kalırsam yalan söyleyebilirim.	%3,3	%6,7	%23,8	%32,5	%33,8	100
Mesai arkadaşlarımdan kendi çıkarlarını korumak için bile olsa yalan söylemelerini doğru bulmuyorum.	%35,0	%38,3	%17,9	%7,1	%1,7	100

Mesai arkadaşlarım görevi gereği edindiği kurumsal ve kişisel verileri üçüncü kişilerle paylaşmaz.	%23,4	%36,4	%35,6	%3,3	%1,3	100
Görevim gereği edindiğim kurumsal ve kişisel verileri üçüncü kişilerle paylaşmam.	%41,7	%50,0	%6,3	%1,3	%0,8	100

Katılımcıların “iş yerinde ahlak kurallarına mesai arkadaşlarımdan daha çok dikkat ederim” önermesine %34’ü tamamen katılmakta, %49,6’sı ise katılan grupta yer almaktadır. Toplamda %83,6’sı iş yerinde ahlak kurallarına mesai arkadaşlarından daha çok dikkat ettiklerini ifade etmektedirler.

Katılımcıların “mecbur kalırsam yalan söyleyebilirim” önermesine %3,3’ü tamamen katılıyorum, %6,7’si ise katılıyorum ifadesinde yer almaktadır. Toplamda %10 katılımcı bu ifadeye katılmaktadır. Katılımcıların %23,8’i kararsız kalmaktadır. Katılımcıların %32,5’i bu ifadeye katılmamakta, %33,8’i ise tamamen katılmamaktadır. Toplamda %66,3 katılımcı bu ifadeye katılmamaktadır. Katılımcıların “mesai arkadaşlarının kendi çıkarlarını korumak için bile olsa yalan söylemelerini doğru bulmuyorum” önermesine %35’i tamamen katılmakta, %38,3’ü ise katılmaktadır. Toplamda %73,3 katılımcı bu ifadeye katılmaktadır. Kararsız kalanların oranı ise %17,9’u göstermektedir. Katılımcıların %7,1’i bu ifadeye katılmadığını, %1,7’si ise tamamen katılmadığını bildirmiştir. Toplamda %8,8 katılımcı bu ifadeye katılmamaktadır.

Katılımcılardan “mesai arkadaşlarım görevi gereği edindiği kurumsal ve kişisel verileri üçüncü kişilerle paylaşmaz” önermesine %23,4’ü tamamen katılmakta, %36,4’ü ise katılmaktadır. Ayrıca %35,6’sı bu konuda kararsız olduklarını ifade etmektedir. Katılımcıların %3,3 katılmamakta, %1,3’ü ise bu duruma tamamen katılmamaktadır.

Katılımcıların %50’si “görevim gereği edindiğim kurumsal ve kişisel verileri üçüncü kişilerle paylaşmam” önermesine katılırken, %41,7’si bu ifadeye tamamen katılmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların iş ahlakî ile dini duygular arasında kurdukları ilişki

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
İş ahlakımı sahip olduğum dini değerler belirlemez.	%24,4	%24,4	%9,7	%26,1	%15,5	%100

Katılımcıların %24,4'ü “iş ahlakımı sahip olduğum dini değerler belirlemez” önermesine tamamen katılmakta ve yine %24,4'ü ise katılmaktadır. %26,1'i bu önermeye katılmamakta, %15,5'i ise tamamen katılmamaktadır. Ayrıca %9,7'si kararsız kalmaktadır.

Tablo 6. Araştırmaya katılanların kıdem ve iş ahlakî kurallarına uyma ilişkileri

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
İş ahlak kurallarına işveren, temsilci veya ilgili amirlikler uyar.	%20,9	%42,7	%22,2	%10,5	%3,8	%100
Ahlak anlayışım ve davranışlarım bulunduğum mevkiinin yükselmesine göre değişmez.	%52,5	%42,1	%2,9	%1,7	%0,8	%100
Mesai arkadaşlarımla ahlak anlayışları ve davranışları buldukları mevkiinin yükselmesine göre değişmez.	%18,3	%27,1	%44,2	%6,7	%3,8	%100

Katılımcıların %42,7'si “iş ahlak kurallarına işveren, temsilci veya ilgili amirler uyar” ifadesine katılıyor, %20,9'u tamamen katılmakta, %22,2'si kararsız kalmakta, %10,5'i katılmamakta ve %3,8'i tamamen katılmamaktadır.

Katılımcıların %52,5'i “ahlak anlayışım ve davranışlarım bulunduğum mevkiinin yükselmesine göre değişmez” ifadesine tamamen katılıyor, %42,1'i katılıyor, %2,9'u kararsız kalmakta, %1,7'si katılmamakta ve %0,8'i tamamen katılmamaktadır.

Katılımcıların %44,2'sinin “mesai arkadaşlarımla ahlak anlayışları ve davranışları buldukları mevkiinin yükselmesine göre değişmez” ifadesine katılmakta kararsız kaldıkları görülürken, %27,1'i bu ifadeye katılmakta, %18,3'ü tamamen katılmakta, %6,7'si katılmamakta ve %3,8'i tamamen katılmamaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların iş ahlaki kurallarına uyma düzeyleri

	Tamamen Katılıyor	Katılıyor	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
İş yeri ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir yaptırım uygulanmasa da ahlak kurallarına uyarım.	%44,8	%50,2	%3,8	%1,3	%0,0	%100
İş yeri ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir yaptırım uygulaması da iş arkadaşlarımla ahlak kurallarına uyar.	%16,7	%42,9	%31,7	%6,3	%2,5	%100

İş yerimde doğruluk, adalet, dürüstlük, tarafsızlık, sorumluluk, insan haklarına saygı, hoşgörü, tutumluluk, şeffaflık gibi ahlak ilkelerine uyulması güvende hissetmemi sağlar.	%50,8	%40,8	%4,6	%2,5	%1,3	%100
Eğitim düzeyi yüksek olan bireyler iş ahlakı kurallarına daha çok uyar.	%9,2	%17,1	%17,9	%36,3	%19,6	%100
İş yerimin çıkarlarımı tehlikeye atmadan iş yeri imkânlarını kullanarak kendi menfaatime iş yapabilirim.	%7,2	%9,7	%12,7	%43,9	%26,6	%100

Katılımcıların %50,2'si "iş yeri ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir yaptırım uygulaması da ahlak kurallarına uyarım" ifadesine katılmakta iken, %44,8'i tamamen katılmakta, %3,8'i kararsız kalmakta ve %1,3'ü katılmamaktadır.

Katılımcıların %42,9'u "iş yeri ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir yaptırım uygulaması da iş arkadaşlarım ahlak kurallarına uyar" ifadesine katılmakta, %16,7'si tamamen katılmaktadır. %31,7'si kararsız kalmakta, %6,3'ü katılmamakta ve %2,5'i tamamen katılmamaktadır.

Katılımcıların %50,8'i "iş yerimde doğruluk, adalet, dürüstlük, tarafsızlık, sorumluluk, insan haklarına saygı, hoşgörü, tutumluluk, şeffaflık gibi ahlak ilkelerine uyulması güvende hissetmemi sağlar" ifadesine tamamen katılmakta iken, %40,8'i katılmakta, %4,6'sı kararsız kalmakta, %2,5'i katılmamakta ve %1,3'ü tamamen katılmamaktadır.

Katılımcıların %36,3'ü "eğitim düzeyi yüksek olan bireyler iş ahlakı kurallarına daha çok uyar" ifadesine katılmamakta iken, %19,6'sı tamamen katılmamakta, %17,9'u bu konuda kararsız kalmakta, %17,1'i katılmakta ve %9,2'si ise tamamen katılmaktadır.

Katılımcıların %43,9'u "iş yerimin çıkarlarını tehlikeye atmadan iş yeri imkânlarını kullanarak kendi menfaatime iş yapabilirim" ifadesine katılmamakta, %26,6'sı tamamen katılmamakta, %12,7'si kararsız kalmakta, %9,7'si katılmamakta ve %7,2'si tamamen katılmaktadır.

Tablo 8. Katılımcıların ücret politikalarına karşı duruşu

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Yaptığım işe göre hak ettiğim ücreti almıyorum.	%13,9	%23,9	%31,5	%24,4	%6,3	%100
İş performansına göre aldığı ücreti hak etmeyen iş arkadaşlarım var.	%25,9	%23,0	%32,6	%14,2	%4,2	%100

Katılımcıların %31,5'i "yaptığım işe göre hak ettiğim ücreti almıyorum" ifadesine katılmakta kararsız iken,%24,4'ü katılmamakta, %23,9'u katılmakta, %13,9'u tamamen katılmakta ve %6,3'ü tamamen katılmamaktadır.

Katılımcıların %32,6'sı "iş performansına göre aldığı ücreti hak etmeyen iş arkadaşlarım var" ifadesine katılmakta kararsız iken, %25,9'u tamamen katılmakta, %23'ü katılmakta, %14,2'si katılmamakta ve %4,2'si tamamen katılmamaktadır.

Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Araştırmamız, kamuda ve özel sektörde çalışanların kendilerini ve iş arkadaşlarını ahlaklı bulma düzeyleri farklıdır ana hipotezi üzerine kurulmuştur. Bilimsel araştırmalarda iki grup arasında değişimin rastlantısal olup olmadığı incelenmek istenirse, ölçümler arasında farkı belirleyen hipotez testlerinden yararlanır. Yalnız bu farklılıklar ölçekler aracılığıyla ifade edilebiliyorsa bunlara istatistik hipotezler denilmektedir.

Araştırma neticesinde elde edilen bulgular ana hipotezimizi doğrular niteliktedir. Fakat bazı alt hipotezler uygulanan önermeler doğrultusunda doğrulanmamıştır.

Hipotezlerin sınındığı sorular ve bulgular aşağıda incelenmiştir:

H₁. Kamuda ve özel sektörde çalışanların kendini ahlaklı bulma düzeyi ile iş arkadaşlarını ahlaklı bulma düzeyi farklıdır: Katılımcıların toplamda %83,6'sı iş yerinde ahlak kurallarına mesai arkadaşlarından daha çok dikkat ettiklerini ifade etmektedirler. Katılımcıların %66,3'ü mecbur kalırsam yalan söyleyebilirim ifadesine katılmadığını belirtmiştir. Katılımcıların toplamda %73,3'ü mesai arkadaşlarının kendi çıkarlarını korumak için bile olsa yalan söylemelerini doğru bulmadıklarını ifade etmektedirler. %59,8'i ise mesai arkadaşların görevi gereği edindiği kurumsal ve kişisel verileri üçüncü kişilerle paylaşmaz ifadesine katıldığını bildirmektedir. %91,7'si görevim gereği edindiğim kurumsal ve kişisel verileri üçüncü kişilerle paylaşmam ifadesini onaylamaktadır. Elde edilen bu oranlar doğrultusunda H₁ hipotezi doğrulanmaktadır.

Alt Hipotezlere bakılacak olursa;

H₂. Kamu ve özel sektör çalışanları için din, iş ahlakının oluşmasında ana faktör değildir: H₂ hipotezi için katılımcıların %48,8'i din, iş ahlakının oluşmasında ana faktör değildir demektedir. Bu bulgular hipotezimizi doğrulamaktadır.

H₃. Kamuda ve özel sektörde var olan iş ahlakı bireyin ahlakını etkiler: H₃ hipotezi sınındığı katılımcıların %91,6'sı iş yerinde doğruluk, adalet, dürüstlük, tarafsızlık, sorumluluk, insan haklarına saygı, hoşgörü, tutumluluk, şeffaflık gibi ahlak ilkelerine uyulması güvende hissetmemi sağlar demektedir. Elde edilen bu bulgular hipotezimizi doğrulamaktadır.

H₄. Kamuda ve özel sektörde çalışanlar ahlakî davranışlarını yaptırımı göre belirlemez, ahlak kurallarına yaptırım olmadan uyar: H₄ hipotezi sınındığında katılımcıların %95 oranında iş yeri ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir yaptırım uygulanmasa da ahlak kurallarına uyarım demektedir. %59,6'sı iş yeri ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir

yaptırım uygulamasına da iş arkadaşlarım ahlak kurallarına uyar ifadesine katılmaktadır. Elde edilen bu bulgular hipotezimizi doğrular niteliktedir.

H₅. Kamuda ve özel sektörde kıdem arttıkça kurallar çıkar doğrultusunda esner: Katılımcıların %63,6'sı iş ahlak kurallarına işveren, temsilci veya ilgili amirlikler uyar ifadesine katılmaktadır. %94,6'sı ise ahlak anlayışım ve davranışlarım bulduğum mevkiinin yükselmesine göre değişmez demektir. Katılımcıların toplamda %45,4'ü mesai arkadaşlarımın ahlak anlayışı ve davranışları buldukları mevkiinin yükselmesine göre değişmez ifadesine katılmaktadır. Elde edilen bu bulgu H₅ hipotezini doğrulamamaktadır.

H₆. Kamuda ve özel sektörde çalışanlar performanslarına göre hak ettikleri maaşı almadıklarını düşünür: Oranlar incelendiğinde çıkan sonuçlara göre katılımcıların %37,8'i yaptığım işe göre hak ettiğim ücreti almıyorum ifadesine katıldığı görülmektedir. Ayrıca %48,9'u iş performansına göre aldığı ücreti hak etmeyen iş arkadaşlarım var demektir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda H₆ hipotezi doğrulanmaktadır.

H₇. Kamuda ve özel sektörde eğitim düzeyi yüksek olan çalışanlar iş ahlakına daha çok uyar: H₇ hipotezi sınındığında katılımcıların %55,9'u eğitim düzeyi yüksek olan bireyler iş ahlakı kurallarına daha çok uyar ifadesine katılmamaktadır. Elde edilen bu bulgu H₇ hipotezini doğrulamamaktadır.

H₈. İş ahlakı ilkelerine uyum söz konusu olduğunda çalışanlar kendi çıkarları için ilkeleri ihmal edebilirler: H₈ hipotezi için katılımcıların %70,5'i "iş yerimin çıkarlarını tehlikeye atmadan iş yeri imkânlarını kullanarak kendi menfaatime iş yapabilirim" ifadesini onaylamamaktadır. Bu bağlamda H₈ hipotezi doğrulanmamaktadır.

H₉. Kamu sektörü kurumlarının ve özel sektör kuruluşlarının kendi içinde barındırdığı birtakım ilkeleri vardır: Katılımcıların %95,8'i iş yerinde geçerli disiplin kuralları var demektir. H₉ hipotezi elde edilen bulgular neticesinde doğrulanmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Çalışma ortamlarında iş ahlakı, tüm çalışanları bağlayıcı nitelikte olmasına rağmen iş ahlakına uygun olmayan davranışların sıklıkla gündeme gelmesi, kurum ve kuruluşların öznesi olan çalışanların ahlaki tutum ve davranışlarına dikkat çekmektedir. Bu nedenle araştırmamızda, kamu ve özel sektörde çalışanların ahlaki tutum ve davranışları ele alınarak iş ahlakı çalışmalarına katkı sağlanmak istenmiştir.

Çalışmamız, daha önce yapılan iş ahlakı araştırmalarından farklı bir bakış açısıyla konuyu ele almaktadır. Özellikle çalışanların ahlak için ne düşündüğü, kendisini ve mesai arkadaşlarını ahlakilik bağlamında nasıl değerlendirdiği incelenmektedir. Yapmış olduğumuz bu çalışma sonucunda çalışanların kendilerini diğer çalışanlara kıyasla daha ahlaklı bulduğu verilerine ulaşılmıştır. Bu veriler doğrultusunda her çalışanın, bireysel ahlakını değerlendirirken genel ve iş ahlakı kurallarına tam olarak uyduğunu ifade ettiği düşünülürse, ekonomi ve iktisadi faaliyetlerin gerçekleştiği iş örgütlerinde açığa çıkan ve kamu vicdanında ahlaki olarak kabul görmeyen tutum ve davranışların müsebbibinin kim olduğu sorusu ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Sonuç olarak; araştırmaya katılanların kendilerini ve mesai arkadaşlarını ahlaklı bulma düzeyine göre; ahlak anlayışı herkes tarafından farklı algılanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Önermemizde bireylerin kendilerini ve çalışan arkadaşlarını ahlaki olarak değerlendirmeleri istenmiştir. “İş yerinde ahlak kurallarına mesai arkadaşlarımdan daha çok dikkat ederim” önermesine yapılan puanlamalar katılanlar ve tamamen katılanlar birlikte değerlendirildiğinde; katılımcılar %83,6 oranında kendilerini daha ahlaklı gördüklerini belirtmişlerdir. Çıkan sonuçları herkes ahlak kurallarına daha çok uyuyor ya da herkes ahlak kurallarına daha az uyuyor bakış açısıyla değerlendirdiğimizde, çalışanların her biri kendi ahlak anlayışı ve davranışına göre kendisini olumlarken, karşısındakini olumlamadığı görülmektedir. Bu durum ise bir özeleştirici sorunu yaşadığına işaret etmektedir. Zira çalışanların kendilerinden farklı ahlaki tutum ve davranışları değerlendirirken, ortaya çıkan problemlerde kusur oranının kendisinde düşük, diğer çalışanlarda ise bu oranın yüksek olduğu kanısına vardıkları görüşüne ulaşılmıştır.

Ahlaki tutum ve davranış bireysel olarak farklılık gösterse de ahlak ilkelerinden, evrensel inanışta da doğru kabul edilmeyen yalan kavramının iş ahlakında olan yeri araştırılmış ve katılımcılardan mecbur kalırsam yalan söyleyebilirim önermesinin puanlanması istenmiştir. Katılımcıların, %66,3'ün mecbur kalsa bile yalan söylemeyeceğini ifade etmesi ahlak ilkelerinin ortak değerler olarak görüldüğünü göstermektedir. Yine mesai arkadaşları içinde %73,3 oranında yalan söylenilmesini doğru bulmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Her iki önermenin oranlarına bakıldığında bireyin kendisine daha anlayışlı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu önerme teleolojik kuramın yararçılık yaklaşımı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bentham'ın yararçılık yaklaşımında toplumsal fayda, toplumdaki bireylerin tek tek çıkarlarının toplamından oluşmaktadır (Arslan, 2012:29). Yararçı ahlakta, ahlak kaideleri çıkar doğrultusunda esnetilebilir veya ahlak kaidelerinin tersi yönünde hareket edilebilir. Fakat çalışanların mecbur kalırsa bile yalan söylemeyi doğru bulmaması bireysel ve toplumsal yararı yine ahlak ilkelerine uygunlukta aradığını düşündürmektedir.

Toplumsal yarar ve bireysel yarar, ahlak ilkelerine uygun davranışın gerçekleşmesine bağlı görülmektedir. Dolayısıyla elde edilen bu bulgular yararçı ahlak yaklaşımı ile tutarlı bir bütün oluşturmamaktadır. Bu nedenle çalışanların yalan söylemek zorunda kalmayacağı şeffaf ortamların ve çalışma koşullarının oluşturulması son derece önemli görülmektedir.

Ayrıca araştırmaya katılanların kendilerini ve mesai arkadaşlarını ahlaklı bulma düzeylerini belirlemek için yönelttiğimiz diğer bir soruyu incelediğimizde, mesai arkadaşlarının görevi gereği edindiği kurumsal ve kişisel verileri üçüncü kişilerle paylaşmaz önermesine katılım oranları %59,8 olarak görülmektedir. Yine aynı ifadeyi bireyin kendisini değerlendirmesi için yönelttiğimizde, “görevim gereği edindiğim kurumsal ve kişisel verileri üçüncü kişilerle paylaşmam” önermesine katılım oranı ise; %91,7'ye yükselmektedir. Ben ve diğerleri arasında görülen bu farklılık “ben” üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle katılımcıların “ben ve diğerleri” önermesine yaklaşımları, araştırmamız için önemli bulgular sunmaktadır. Zira her iki bakış arasında %31,9 oranında fark ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısıyla; “ben” olgusunun ahlaki açıdan tarafsız olarak değerlendirilmediği görülmektedir.

Öte yandan araştırmamızın bir diğer sorusunda katılanların kıdem ve iş ahlakî kurallarına uyma ilişkileri incelenmiştir. İş ahlak kurallarına işveren, temsilci veya amirlikler uyar önermesine katılım oranı %63,6'dır. Bir iş yerinde en alt düzeyden en üst düzeye iş ahlakî kurallarının geçerli olması, örgütsel bütünlüğün oluşturulmasında son derece önemlidir. Kuralların her çalışan için geçerliliği, adam kayırılmaması adaletin tesisi için oldukça önemli görülmelidir.

Yine iş ahlak kuralları ve kıdem ilişkisini incelediğimiz, ahlak anlayışım ve davranışlarım bulunduğum mevkiinin yükselmesine göre değişmez önermesinde çalışanlar, %94,6 oranda mevki farkı gözetmeksizin ahlak anlayışlarının değişmeyeceğini ifade etmişlerdir. Aynı önermeyi mesai arkadaşları için puanladıklarında ise %45,4 oranında bir sonuca ulaşılmıştır. Bu durumda katılımcılar hem kendilerinin hem de mesai arkadaşlarının iş ahlakî kurallarına uyduğunu ifade etmişlerdir. Fakat oranlara bakıldığında yine ben merkezli ahlak anlayışı ortaya çıkmıştır.

İş ahlakî kurallarına uyma ile ilgili diğer bir önermede katılımcıların %95'i iş yeri, ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir yaptırım uygulamasa da ahlak kurallarına uyarım önermesine katılmaktadır. Aynı önermeyi mesai arkadaşları içinde cevaplamalarını istediğimizde, iş yeri ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir yaptırım uygulamasa da iş arkadaşlarım ahlak kurallarına uyar önermesine %59,6 oranında cevap verilmiştir. Bu önerme, Deontoloji olarak bilinen ödev ahlakî yaklaşımı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Deontolojinin en büyük temsilcisi olan Kant'a göre, bireyler koşulsuz ahlakîliği seçmeli ve her koşulda doğru olanı yapmalıdır (Arslan, 2012: 24). Ancak bu şekilde mutlu bir yaşama ulaşılabilir. Bu yaklaşımla yukarıda geçen önermemizde çalışanların ahlak kurallarına uyma ile ilgili herhangi bir yaptırıma gerek duymamaları ve bu yönde cevap vermeleri ahlak kurallarının çalışanlar tarafından ödev olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Fakat bu aşamada bireysel ahlakî farklılıklar göz önüne alındığında iş ahlakî kurallarının net ve anlaşılır bir şekilde çalışanlara sözlü ve yazılı olarak bildirilmesi, gerekli eğitimlerin verilmesi gerektiği dikkatten kaçmamalıdır. Zira her çalışan kendi davranışlarını daha ahlakî bulduğuna göre iş yeri uygulamalarında sıklıkla ahlakî ikilemlerin yaşanması muhtemel görülmektedir.

Katılımcıların iş ahlakı kurallarına uyma düzeyini incelediğimiz, iş yerimin çıkarlarını tehlikeye atmadan iş yeri imkânlarını kullanarak kendi menfaatime iş yapabilirim önermesini değerlendirdiğimizde ise katılımcıların %70,5 oranında bu önermeye katılmadığı görülmektedir. İş ahlakı kuralları gereği mesai saati içinde verilen görevlerin icrası gerekmektedir. Bunun dışında işin gereği olsun ya da olmasın genel kabul görmüş ahlak kuralları gereği iş yeri imkânlarının şahsi menfaatlere kullanılması iş hukukunda da uygun görülmemiş taraflarca haklı nedenle fesih sebebi olarak sayılmıştır. Dolayısıyla iş kanununda da bu düzenleme yerini almıştır. Araştırmamız sonucunda çalışanların bu önermeye %70,5 oranında katılmaması, iş ahlakı düzenlemelerinin olumlu sonuçları olarak görülmektedir.

Ayrıca genel ahlak ilkelerinin iş ahlakındaki önemine binaen hazırlanan iş yerinde doğruluk, adalet, dürüstlük, tarafsızlık, sorumluluk, insan haklarına saygı, hoşgörü, tutumluluk, şeffaflık gibi ahlak ilkelerine uyulması güvende hissetmemi sağlar önermesinde %91,6 katılım oranına ulaşılmıştır. Katılımcılar bu önermede ahlak ilkeleri için hemfikir bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bununla birlikte ahlak ilkeleri ile iş ahlakı uygulamalarını özdeşleştirildiği görülmektedir. Çalışma alanı farklılık gösterse de ahlak ilkelerine uyulması çalışanlar için güven ortamı oluşturulmasına katkı sağlayacağını düşündürmektedir. Çalışılan ortama güvenle bağlanmanın ve çalışılan ortama ait hissetmenin iş performansına katkı sağlayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle iş ahlak kurallarının var olması kadar uygulanıyor olması da son derece önemlidir.

Araştırmamızda diğer taraftan eğitim ve ahlak ilişkisini incelemek amacıyla hazırladığımız, eğitim düzeyi yüksek olan bireyler iş ahlakı kurallarına daha çok uyar önermesine verilen yanıtlara bakıldığında; önermenin %55,9 oranında kabul edilmediği görülmektedir. Geçmişten günümüze eğitilmiş insan sayısının arttığı düşünüldüğünde elde edilen bu bulgu; bilimin, doğanın ve milletlerin tarihi gelişim ahlakının, yerel ve evrensel ahlak öğretilerinin eğitim kurumlarınca bireylerin eğitimine yeteri kadar yansıtılmadığı ve çalışan kesim tarafından bunun büyük bir yüzdeyle görünür olduğunu düşündürmektedir. Toplumsal olarak eğitilmiş insanların ahlak kurallarına daha çok uyması beklenirken, eğitim kurumlarının neden bu ihtiyacı karşılayamadığı sorgulanmalıdır.

Geçmişten günümüze toplumsal yaşamın üzerinde önemle durduğu adalet kavramı, araştırmamızın incelediği başka bir önermedir. Adalet yaklaşımlarının arasında John Rawls'in adalet teorisi son zamanların en önemli çalışması olarak görülür. Rawls için adalet, düşünce sisteminin bir ürünü olup karşılıklı anlaşmaya dayalı olmalıdır (Rawls, 1999:3). Rawls'ın adalet yaklaşımında eşit olan bireylere eşit, eşit olmayan bireylere eşit olmayacak şekilde bireylerin içinde bulunduğu şartlar, sorumlulukları, yetenek ve kabiliyetleri göz önünde bulundurularak görev paylaşımında bulunulmalıdır (Arslan, 2012:33). Günümüzde ise iş dünyasında adil olmak, adaleti gözetmek belki de en çok tartışılan konular arasındadır. Bu nedenle araştırmamızda katılımcıların ücret politikalarına karşı duruşu incelendiğinde, “yaptığım işe göre hak ettiğim ücreti almıyorum” önermesini cevaplayan katılımcılardan %31,5'inin kararsız kaldığı görülmektedir. Ve yine iş performansına göre aldığı ücreti hak etmeyen iş arkadaşlarım var önermesine katılmakta kararsız kalınma oranı %32,6 olarak tespit edilmiştir. Fakat hak ettiğim maaşı almıyorum önermesine katılanlar ve tamamen katılanlar birlikte değerlendirildiğinde %37,8'i hak ettikleri maaşı almadıklarını söylemektedirler. Yine katılımcıların mesai arkadaşlarım almış oldukları ücreti hak etmiyorlar ifadesi için katılanlar ve tamamen katılanlar birlikte değerlendirildiğinde %48,9 oranına ulaşılmıştır. Kurum ve kuruluşlarda çalışanların emeğine karşılık aldıkları ücret-maaş ödemelerini, çalışanların kendi bakış açlarına göre değerlendirilmesi zor bir konu olmakla beraber önemli bir yaklaşımdır. Eşit işe eşit ödemenin yapılması, çalışanların performansına ve yeteneğine göre iş dağılımının olması, örgüt içinde çatışmayı ve kıskançlığı önleyeceği gibi, çalışma performansını da yükseltecektir. Aynı zamanda işteki hantallığı engelleyeceği gibi çalışanı motive ederek işteki başarı ve azmi artıracığı öngörülmektedir.

Ayrıca katılımcıların iş ahlakı ile dini değerler arasında kurdukları ilişkiyi incelediğimiz, “iş ahlakımı sahip olduğum dini değerler belirlemez” önermesine %48,8'i katılmakta, %41,6'sı ise katılmamaktadır. Araştırmamızda iş ahlakını dini değerlerden ayrı tutan görüşün baskın çıktığı görülmektedir. Bu durumda dini değerlerin iş ahlakı değerlerinden farklı değerlendirildiği söylenebilir.

Araştırmamızın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde dini ahlak ve kapitalizm başlığı altında, dini ahlakın iktisadi sahada etkileri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, Weber'in Protestan ahlakı, Sombart'ın Yahudi ahlakı ile kapitalizmi ilişkilendirmesi (Arslan, 2012:40) ve daha sonraki çalışmalara ışık tutması, din-ekonomi ilişkisini İslami sahaya da taşıdığı görülmüştür. Bununla birlikte İslam ekonomisi ve kapitalizm temelde faiz uygulamaları ile örtüşmese de büyük bir adaptasyon sorunu yaşamadığı (Arslan, 2012:42) görüşler arasındadır. Türkdoğan, ülkemizde iş ahlakı ve din üzerine yapılan araştırmaların yanlı, Batı eksenli bir bakış açısıyla değerlendirildiğini söylemektedir. Dahası Batı tarzı bir modelin geliştirilme çabasında olunduğunu, bu durumda dinin birleştirici gücünün, dayanışma ve yardımlaşma dinamiklerinin, ekonomi dünyasında görünmez kılındığını bildirmektedir. Ayrıca Türkdoğan, araştırmacı antropolog olan Thomas P. Rohlen'nin bir Japon bankasının işçi alımı sırasında yaşananlara dair gözlemlerini paylaşmaktadır. Japon bankası, iş alımlarında adayları üç aylık gibi bir zaman diliminde manevi eğitime tabi tutmaktadır. Bu eğitimde toplumsal ilişkilere dayalı kültür aktarımı yapılmaktadır. Özellikle bu manevi eğitimin Batı dünyasının aksine sadece bankanın iyiliği için değil bütün toplumun iyiliği için verildiğini aktarmaktadır. Rohlen, daha da önemlisi Japon eğitiminde seküler-kutsal veya toplumsal-bireysel ayrımı amaçlayan bir yaklaşımın olmadığını, ahlakın bir bütün olarak değerlendirildiğini, halktan beslenen değerler sisteminin çalışanlara aktarıldığını ve böylece iş örgütlerinin halktan kopuk bir yapıya doğru dönüşüm yaşamadığını söylemektedir (Türkdoğan, 2016:88).

Ülkemiz açısından da din motifinin iş dünyasından uzaklaştırılması, Batılı düşünce tarzına yakın iş ahlakı örgütlenmesinin artıları ve eksileri derinlemesine incelenmelidir. İbn Haldun ve Marx, dinin ekonomi dünyası üzerinde etkilerini tali olarak görse de dinin etkilerini yok saymamışlardır. Özellikle İbn Haldun, dini rengin, toplumun ve devletin gücünü artıracağını, birlik ve beraberlik duygusunu pekiştireceğini (İbn Haldun, 2017:378) vurgulamaktadır. Durkheim'de dinin, kolektif hayatı yönlendiren ve şekillendiren bir güç olduğunu söylemektedir (Durkheim, 2016:203).

Kanaatimizce yukarıda bahsedilen din-iş ilişkisi bireysel ve toplumsal olarak yeniden gözden geçirilmelidir. Sanayileşmeyle birlikte cemaat toplumundan cemiyet toplumuna doğru dönüşüm yaşayan ülkemizde, kültürel motiflerin taşınmasında devre kayıpları yaşanmaktadır. Türk iş ahlak yapısının oluşturulmasında Batı'ya öykünen bir model tercih edilmektedir. Oysa Türk iş ahlakı son derece köklü bir geçmişe sahiptir. Ahilik teşkilatı gibi bir örgütlenmenin bertaraf edilmesi Türk iş dünyası için önemli bir kayıp olarak görülmelidir. Ülkemizde iş ahlakı çalışmalarında Protestan ahlakı, Yahudi iş ahlakı gibi İslam iş ahlakı da gündeme gelmelidir. İslam iş ahlakı kodları günümüz şartlarına göre oluşturulmalı ve dinin fonksiyonel gücünden yararlanılmalıdır. İhtiyacın doğru okunması, iş dünyasının öncelikli işi olarak görülmelidir. İslam iş ahlakı çalışmalarının, kapitalist üretim ve tüketim kültürünün revize edilmesinde bir avantaj olarak kullanılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Çalışma, iş yeri kültürünü kapsadığı için üç ayaklı bir masa etrafında şekillenmiştir: “İş ahlakı – birey - diğerleri”. O yüzden araştırmamızda, çalışanların öncelikle kendilerini ardından iş arkadaşlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Zira sosyal bir varlık olan insanın, birlikte üretilen iş odağında başkaları hakkında ne düşündüğü gibi kendilerini nasıl gördükleri de önemlidir.

Çalışmanın özellikle de İstanbul araştırma evreninde yapılması kozmopolit kültürü tanımlaması bakımından önemlidir. Dolayısıyla İstanbul, özellikle de iş ortamında bireyden bağımsız biçimlenen pek çok kültürden insanları bir araya getirebilmektedir. Bu nedenle kurum ve kuruluşlarda neyin iyi ve neyin kötü olarak kabul edildiği anlaşılır bir şekilde belirtilmelidir. Rutin aralıklarla iş ahlakı eğitim seminerleri verilerek, farkındalık artırılmalıdır. Bu sayede olası yanlış anlaşılımların ve hatalı uygulamaların önüne geçilerek daha huzurlu bir çalışma ortamı sağlanabilir.

Kamu ve özel sektör çalışanlarının iş ahlakı uygulamalarında yetersiz kalması, toplumsal olarak da olumsuzluk arz etmektedir. Ekonomi dünyasının doğaya ve çevreye verdiği tahribat düşünüldüğünde, iş ahlakı çalışmalarının ihmal edildiği açıkça görülmektedir. Bu aşamada devlet politikaları önem kazanmaktadır. Eğitim kurumlarında ahlak ve iş ahlakı

adı altında çalışmalar yapılmalı ve toplumsal bilinç oluşturulmalıdır. İş alanlarına göre iş ahlak kodlarının hazırlanması, eğitim müfredatında ders olarak işletilmesi, genç nesillerin meslek seçiminde ve çalışma hayatında daha bilinçli ve duyarlı tutum ve davranış geliştirmesine olanak sağlayacağını düşündürmektedir.

İnsanlar en çok görüp duyduklarına aşına olurlar. Bu sebeple ahlakla ilgili olumlu toplumsal mesajların kamu spotu olarak verilebileceği, böylece daha çok yaygınlık kazanacağı düşünülmektedir. Kanaatimizce sağlıklı bir iş ahlakının işleyebilmesi için en önemli öge eğitimidir. Eğitim, ailede başlayıp eğitim kurumlarında devam eden bir unsur olmakla birlikte, bireyin yetişkinlik evresinde de öğrendikleriyle birlikte süregelmektedir.

Kaynakça

Arslan, M. (2012). *İş ve Meslek Ahlakı* (Genişletilmiş 3. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Bektaş, Ç. (2016). *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk* (1. baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Cevizci, A. (2012). Etik. *Felsefe* (Ed: A. Cevizci, 1. baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, (Ünite 5).

Durkheim, E. (1962). *Meslek Ahlakı* (2. baskı). (M. Karasan, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

_____. (2016). *Ahlak ve Toplum* (1. Baskı). (D. Çenesiz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Gündüz, M. (2010). *Ahlak Sosyolojisi* (Yenilenmiş 2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Haldun, İ. (2017). *Muhaddime* (15. baskı, Cilt Güven Mücellit). (S. Uludağ, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.

Haşiloğlu, S. B., Baran, T. ve Oğuzhan, A. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, Cilt:2, Sayı 1, 2015:19-28, Doi:10.5505/pibyd.2015.47966, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/424146>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2019.

Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2017). *Sosyal Psikoloji* (Orjinal Kitabın Yedinci Edisyonundan 3. baskı). (İ. Yıldız, & A. Gelmez, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kant, I. (2014). *Pratik Aklın Eleştirisi* (5. baskı). (İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, ve F. Akatlı, Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Koca, S. (2016). Ahlak Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57:2, ss.121-135 doi:10.1501/Ilhfak_0000001455, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/2133/22075.pdf>, Erişim Tarihi: 23 Ocak 2019.

Macit, M. H. (2009). Teleolojik Etik Anlayışın Deontolojik Eleştirisi. *Kaygı Dergisi*, (13), 83-93.

Özgener, Ş. (2018). *İş Ahlakının Temelleri Yöneltil Bir Yaklaşım* (4. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2010). *Sosyal Psikoloji* (2. baskı). (A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.

TDK, Türk Dil Kurumu Yayınları, (2000). (2. Baskı).

Torlak, Ö. (2013). Etik, Ahlak ve İş Ahlakı. *İş Etiği*. (Ed: N. Tokgöz, 1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, (Ünite 1, 3).

Türkdoğan, O. (2016). *İş Ahlakımız ve İşçi Kültürünün Yükselişi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Ülgener, S. F. (1981). İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı. İstanbul: Der Yayınları.

Rawls, J. (1999). A TheoryJustice: Copyright 1971, http://www.consiglio.regione.campania.it/cms/CM_PORTALE_CRC/servlet/Docs?dir=docs_biblio&file=BiblioContenuto_3641.pdf, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2019.

Velasquez, M.G. (1992). *Business Ethics: Concepts and Cases*, 3.B., New Jersey, Prentice-Hall, Inc., s.16.

Çalışan ve Çalışmayan Kadının Sosyolojik Yorumu: İstanbul Örneği

Makalenin

Geliş Tarihi / Received: 16.05.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 22.08.2019

Gökçen ÇATLI ÖZEN*
Aylin AKSU**

Öz

Kadın kimliğinin oluşumu ve kimlikten kaynaklanan sorunlar genelde kimlik, cinsiyet, kapitalizm, eril ve dişil tahakküm gibi feminist yapılanmalar ekseninde açıklansa da bu çalışmada daha çok kadın kimliği sorunsalı sosyo-kültürel unsurlar bağlamında ele alınmıştır. Sözelimi, çalışan ve çalışmayan kadın kimliğinin nasıl meydana geldiğine, kadınların sosyo-kültürel unsurları nasıl öğrendiğine ve aktardığına, dahası kadın toplumsal etkileşim ve günlük yaşamlarında edindiği kimliğe göre nasıl hareket ettiğine bakılmaktadır. Ayrıca, sosyo-kültürel unsurların her iki grup arasındaki olası geçişkenliği gözlemlenerek tek bir kadın kimliğinin meydana gelip gelmediğine odaklanılmıştır. Araştırma evreni İstanbul'da ikametgâh eden, 18-58 yaşlarındaki çalışmayan ve özel sektörde çalışan kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, Ataşehir, Kadıköy, Üsküdar, Altunizade, Ümraniye ve Eyüp olarak sınırlandırılmıştır. Katılımcılara kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılmıştır. Her bir katılımcıya, yapılandırılmış kapalı ve açık uçlu ankette yer alan sorular yönlendirilerek elde edilen veriler ışığında kadın kimliği sorunsalı cinsiyet, eğitim, coğrafya, kültür, din, ekonomi, aile gibi sosyo-kültürel unsurlar bağlamında bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak durum değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında görülmektedir ki, çalışan ve çalışmayan kadının kimliksel

* Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, gokcenozen@aydin.edu.tr; gokcencatli1@gmail.com
Orcid: 0000-0002-0375-3986

** Aylin AKSU, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, aylinaksuu_1991@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-9521-7012
Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1007

oluşumu asli ve tali toplumsallaşma sürecine göre şekillenmektedir. Dolayısıyla, sosyo-kültürel bağlamda toplumsal yönlendirmeye kadınların farklı şekillerde maruz kaldıkları görülmektedir. Dahası, bir yandan eğitim seviyesi yükseldikçe kamusal hayata katılımında artış olduğu görülürken öte yandan çalışan kadının kimliksel krizleri çalışmayan kadına göre daha fazla olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Cinsiyet, Çalışan Kadın, Çalışmayan Kadın, Feminizm, Kimlik, Sosyo-kültürel Unsurlar*

Sociological Interpretation of Working and Not Working Women: The Case of İstanbul

Gökçen ÇATLI ÖZEN*
Aylin AKSU**

Abstract

Although the formation of female identity and the problems arising from identity are explained in the axis of feminist structures such as identity, gender, capitalism, masculine and feminine domination, in this study, the problem of women identity is dealt with in the context of socio-cultural elements. For example, it is looked at how the identity of working and non-working women occurs, how women learn and convey socio-cultural elements, and moreover, how women behave according to the social interaction and identity acquired in their daily lives. Furthermore, the possible transience of socio-cultural elements between the two groups was observed and focused on whether or not a single female identity occurred. The research population consists of women between 18-58 years of age who live in İstanbul and who work in the private sector. The sample of the research was narrowed as Ataşehir, Kadıköy, Üsküdar, Altunizade,

* Gökçen ÇATLI ÖZEN, Asst. Prof., İstanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences, Sociology Department, Florya Campus, gokcenozen@aydin.edu.tr; gokcencatli1@gmail.com
Orcid: 0000-0002-0375-3986

** Aylin AKSU, İstanbul Aydın University, The Graduate Institute of Social Sciences, Sociology Department, aylinaksu_1991@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-9521-7012

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_y06i1007

Ümraniye and Eyüp. The participants were reached by snowball sampling technique. In the light of the data obtained by directing the questions in the structured closed and open-ended questionnaires to each participant, as a result of the problem of women identity is a holistic approach in terms of gender, education, geography, culture, religion, economy and family. The situation was evaluated with the approach. In the light of the data obtained, it is seen that the identity formation of working and non-working women is shaped according to the process of primary and secondary socialization. Therefore, it is seen that women are exposed to social orientation differently in socio-cultural context. Moreover, while the level of education increases, the increase in participation in public life increases, while on the other hand, it is found that working women have more identity crises than women who cannot work.

Keywords: *Working Women, Non-working Women, Feminism, Identity, Socio-cultural Factors.*

Giriş

Günümüzde, “ideal toplum / ideal birey nasıl olmalı?” sorunsalı üzerine sosyal bilimciler farklı savlar ortaya atmıştır. Kimi ideolojik akım, var olan toplumsal sorunlardan hareketle “insani gelişim” sürecindeki ideale nasıl ulaşılabileceği konusunda aynılıktan ziyade farklılıklar üzerine çözümü dile getirirler de, sorunun kaynağı noktasında iş bölümü temel referans olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere ilk iş bölümü, insanlık tarihinin başlangıcına denk gelmektedir. Çünkü iş bölümü hem bireylerin hem de toplumların ve toplumdaki doğan sunî yapıların yaşamsal döngülerinin devamlılığı için zorunluluk teşkil etmektedir. Bu zorunluluk halini en iyi şekilde özetleyenlerden biri İbn-i Haldun’dur. Ona göre kişi zihinsel, bedensel ve ruhsal olarak kusursuz yaratılmış olsa da, tek başına bir birey, yemek gibi temel kaynaklarını sağlama noktasında muhakkak ki bir başkasına ihtiyaç duymaktadır (Bocatoğlu, 2015: 14-15). Bu muhtaçlık hali de en nihayetinde iş bölümünün ortaya çıkması için yeterli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu emeğin karşılıklı alınıp verildiği ilkel dönemlerde, iş bölümü toplumsal bir sorun teşkil etmezken, kapital düzene geçişle birlikte emek sömürülmeye başlandıkça iş bölümü de çıkış noktasında yer alan “kişilerin birbiriyle bütünleşme ve birbirini

tamamlama” fikrinden sıyrılarak “birbirlerini ayırıştırma ve eksikleştirme” yönüne doğru zamanla kaymaktadır. Dahası, kapitalist düzen sadece emeği sömürmekle kalmayıp aynı zamanda toplumdaki kadın ve erkeğe de farklı roller biçmektedir. Söz gelimi feminist yaklaşımlar, kimi kapitalist toplumlarda kadının erkeğe oranla daha aşağı konumda olmasından kaynaklanan özel ve kamusal alandaki sorunların kaynağı olarak ataerkil tahakküme işaret ettikleri bilinmektedir. Ayrıca feminizm, emekten doğan değer sorununun çözümü olarak cinsiyetçi toplumun yok olmasını öngörmektedir. Buradan hareketle feminist ideoloji, “toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık nedir ve nasıl meydana gelir?”, “kişiler bunu nasıl öğrenir ve kimliğini nasıl şekillendirir?” gibi sorunsallara odaklanmaktadır. Bu araştırma ile birlikte iş bölümünden doğan problemlerin kaynağı olarak kapitalist düzen ve ataerkil tahakküm yerine sosyo-kültürel unsurlara yönelmiştir. Bu bağlamda, “sosyo-kültürel etmenler kadın kimliğini nasıl etkiler?” ana problem olarak irdelenmiş ve “kadın kimliğe mi sahiptir? Yoksa kimlik mi kadına sahiptir?”, “kadının çalışma ya da çalışmama durumu sosyo-kültürel bağlamda farklı davranış modelini sergilemesine mi neden olmaktadır?”, “kadın, sahip olduğu kimliğe göre mi şekilleniyor? Ya da ait olduğu kimlik mi kadını şekillendiriyor?”, “peki gerçekten durum böyle midir? Yoksa çalışan kadın ya da çalışmayan kadın arasında bir geçiş var mıdır?”, “yeni nesil bir kadın kimliğinden bahsedilebilir mi?” gibi alt problemler çerçevesinde çalışan kadın / çalışmayan kadınından oluşan iki grup sosyo-kültürel faktörler ekseninde incelenerek, bu problemlere cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Sosyo-Kültürel Unsurlar ve Kadın İlişkisi

Kadın kimliğinin oluşumunda evrensel gerçeklerden ziyade Türkiye ekseninde sosyo-kültürel unsurların meydana getirdiği yerel doğruluk da göz ardı edilmemelidir. Çünkü bu unsurlar asli ve tali toplumsallaşma sürecini etkilediği için içselleştirme sürecinin de şekillendirmesine neden olmaktadır. Bu unsurlara kısaca değinecek olursak;

1. Coğrafya (Etnik / Aile) Bağlamında Kadın: Feminist ideolojide konu olan, kadınların yaşadığı kimliksel aidiyet sorunsalı “feminist coğrafya” ideolojisinin doğmasına neden olmuştur. Feminist ideolojiyle birlikte coğrafya sadece doğa bilimi olmaktan çıkarak “kadın ve toprak ilişkisine”

dönüşmüştür. Yani, feminist ideoloji göç politikalarına ve göçten doğan kimliksel problemlere odaklanmaktadır (Doğanay ve vd., 2017: 10-12). Dahası, feminist coğrafya ile birlikte tüm dünyada göç eden kadınların sıkıntıları ve kimliksel problemleri ortak bir çatı altında irdelenmiştir. Fakat konuya evrensel yaklaşımla birlikte önerilen çözümlerin, bölgesel doğrulukta uyarlanması / uygulanması pek mümkün olamamaktadır. Bunun sebebi hem kadınların verdikleri tepkilerin farklı olmasından kaynaklı hem de kadının doğduğu ya da yaşadığı yerdeki ülkelerin gelişmişlik düzeyinden kaynaklanmaktadır. Dahası John Stuart Mill'e göre farklılığa sebep olan toplumsal baskıdır (2016: 41). Söz konusu Türk toplumunda ise, kadının yaşadığı kimliksel problemler sadece feminist coğrafya ile açıklanması yeterli değildir. Çünkü kadınların yaşadığı krizler temelde şiddet, barınak, eğitim, ekonomi gibi evrensel unsurlar çerçevesinde birleşse de yaşadıkları koşullara verdikleri tepkiler farklıdır. Bu durum da en nihayetinde farklı kimlik bunalımları yaşadıklarını göstermektedir.

2. *Kültür ve Toplum Bağlamında Kadın*: Kültür ve toplum ataerkil yapının iz düşümü olan eril tahakkümün etkisindedir. Dahası, eril dilde erkek kimliği güç / koruma odaklıyken, kadın kimliği ise zayıflık / fedakârlık ekseninde şekillenmektedir. Bu nedenle kadınlık ve erkeklikten doğan roller / kimlikler arasında farklılık olduğu görülmekle birlikte aynı zamanda bu durum kadınlar arasında da bir fark meydana getirmektedir. Bu noktada Bell Hooks "Feminizm Herkes İçindir" adlı kitabında, kadınlar olarak toplumsallaşma ve kültürleşme sürecinde özellikle cinsiyetçi düşünce ve eylemi kabul etmeye yönlendirildiğimizi ifade etmektedir (Hooks, 2014: 9-10). Özellikle Türkiye'de asli ve tali toplumsallaşma sürecindeki farklılıkla birlikte kültürel yapının eril dil hâkimiyeti çerçevesinde şekillenmesi kadınların kimliklerinde, rollerinde yer yer değişimler göstermektedir.

3. *Eğitim ve Ekonomi Bağlamında Kadın*: Ekonomi ve eğitim birbirine bağlı iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kadınların eğitim sürecinde bulunmasıyla birlikte hem ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyinde artış olduğu hem de kişilerin bilinçlenme düzeyinde iyileşmelerin olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla, Türk toplumunda da çeşitli dönemlerde özellikle kadınların eğitilmesi yönünde gerekli adımlar

atılmaktadır. Fakat eğitilmiş kadının emeği de aynı oranda istihdam edilmemektedir (Kayadibi, 2011: 21-29). Bu nedenle, istihdama yönelik sorunlar sosyo-kültürel unsurlar bağlamında çözümlenmelidir. Örneğin, ailede kadın ve erkeğin rolleri şekillenerek kadının kamusal alana katılması sağlanmalı, ya da iş yerinde var olan cinsiyete yönelik ücret ayrımcılığı, terfi gibi durumlar sona erdirilmeli (Serel ve Özemir, 2017: 135-138).

4. Cinsiyet Bağlamında Kadın: Cinsiyet kavramı fiziksel ve toplumsal olarak ikiye ayrılmaktadır. Biyolojik cinsiyet kadın ve erkek arasında anatomik yapı dışında bir ayrıma sebep olmazken, kadınlık ve erkeklik rolleri üzerinden oluşan toplumsal cinsiyet olgusunda ise, ayrımın ve eşitsizliğin olması kaçınılmazdır (Bingöl, 2014: 108-109; Aksu, 2011:1). Çünkü bahsi edilen, kadınlık ve erkeklik rolleri sosyo-kültürel unsurlar çerçevesinde şekillenmektedir (Sankır, 2010:2). Bu bağlamda, hem sosyo-kültürel unsurların çeşitliliği hem de kişilerin asli ve tali toplumsallaşma sürecine katılma düzeyindeki farklılıklar cinsiyet eşitliği yahut cinsiyet ayrımcılığı noktasındaki özgünlüğü yaratmaktadır. Yani eşitsizlik noktasında tüm dünyadaki kadınların etkilenme skalası genelde; sağlık, eğitim, gelir, istihdam, siyasal katılım, şiddet gibi belli başlı konular üzerine şekillense de etkilerin hissedilme düzeyi, etkilere verilen tepki ve etkiyi manipüle edebilecek çözümler için yerel sosyo-kültürel etmenlere yönelmek gerekli bir hal almıştır (Aksu, 2011: 6-7; Dedeoğlu, 2009: 49-52; Demirgöz Bal, 2014: 16-24; Murat vd., 2015: 68-71).

5. Din Bağlamında Kadın: Bazı kapitalist ve ataerkil toplumlarda din ve kültürün iç içe geçmiş olmasından kaynaklı olarak kadın kimliği, pozitif ya da negatif yönlü olmak üzere irdelenmesini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, kadının dini kimliği yaratılış, evlilik ve toplumsal hayat bağlamında inceleyen Musa Kaval'dan hareketle denilebilir ki; dinler inanç noktasında yer yer kadına aynı düzeyde değer verse de, kültürel aktarımın olaya dâhil olması kadın kimliğinde değişimler yaratmaktadır (Kaval, 2016: 308-318).

Yöntem

Örneklem Grubu

Bu çalışmanın evreni İstanbul ilindeki Altunizade, Ataşehir, Eyüp, Kadıköy, Ümraniye, Üsküdar ilçelerinde çalışan / çalışmayan 18 yaş ve üstü 220 kadından oluşmaktadır. Ayrıca çalışan kadınların geneli tek bir kuruma bağlı olmadığı için toplu anket uygulanmamıştır ve her bir kadına kartopu örneklem tekniği ile ulaşılmıştır. Dahası, araştırmada ağırlıklı olarak nitel yöntem kullanılmışken yer yer nicel yönetime de başvurulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Totalde 220 kadına iki farklı anket uygulanmıştır. İki denek grubuna iki farklı anket uygulanmasındaki en önemli sebep çapraz kontrol ve bilgi sondajı ile benzer ifadelere ulaşip ulaşamayacağını saptamak adına yapılmıştır. Bu bağlamda verilerin analizi ise, Normal dağılım varsayımı Shapiro-Wilk testi ile kontrol edilmiştir. İki grup için nicel değişken karşılaştırmalarında Student t testi kullanılmıştır. Nitel değişkenler arasındaki ilişkiler ki-kare testleri (Pearson ve Fisher'in kesin testi) ile araştırılmıştır. Nicel değişkenler için tanımlayıcı istatistik olarak ortalama ve standart sapma, nitel değişkenler için ise sıklık ve yüzde verilmiştir. Nitel değişkenler için çubuk grafikleri, nicel değişkenler için hata çubukları grafikleri oluşturulmuştur. Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Araştırma kapsamında, “kadının; sosyo-kültürel ve kimlik ekseninde incelenmesiyle birlikte tek bir kadın kimliğinden bahsedilebilir mi?” düşüncesi üzerine alt problemler ve hipotezler oluşturulmuştur. Katılımcılara yönlendirilen anket soruları da bu sorunsalları kapsayacak nitelikte hazırlanmıştır.

Hipotezlerin sınındığı sorular ve bulgulardan bazıları şu şekilde gösterilmektedir;

Hipotez 1. *“Tek bir kadın kimliği yoktur, bu durum kadını ayırıştırır” hipotezine denk gelen sorular ve sorulardan elde edilen veriler*

“Kendinizi nasıl tanımlarsınız?” sorusuna birden fazla şık seçebilecekleri ifade edilmişti buna rağmen tek şık seçerek kişisel kimliklerini; çalışan, çalışmayan, öğrenci, işsiz, ev kadını şeklinde ayırmışlardır.

“Kimliksel olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?” sorusunda çalışan kadınlar hem kamusal alandaki iş kadını kimliği almış hem de özel alandaki ev hanımı, anne, eş olma gibi dış dinamiklerin etkisiyle oluşan kimliksel aidiyetlerinden de kopmamıştır. Öte yandan çalışmayan kadın ise sadece özel alana ait kimliksel aidiyetlerini almıştır. Bu temel farkla birlikte görülen o ki; kişiler üst kimliğe yaklaştıkça sadece alt kimliğe sahip olanlarla tek kimlik çatısı altında bulunması söz konusu değildir.

“Sizce kadın nedir? Kime kadın denir?” sorusu açık uçlu soruydu ve katılımcıların tamamı kadın tanımını bekâret odaklı cevaplandırarak “kadına anne denir” demişlerdir. Dahası “toplumu var edendir” gibi düşünceleri de hâlâ kadınların zihniyetlerin de ataerkin sistemden kaynaklı eril söylemlerin mevcut olduğu görülmektedir. Yani çalışan kadın farklı kimlikleri eklese de farkında olsun ya da olmasın hâlâ cinsiyetçi bakış açısından kurtulmamıştır.

“Kadınların karakteristik özellikleri nelerdir?” şeklindeki açık uçlu soruya, çalışan kadınlar güçlülüğü vurgularken, çalışmayan kadınlar fedakârlık kavramına değinmişlerdir.

“Atasözleri / deyimler size ne ifade ediyor?” diye sorduğum açık uçlu soruda, geneli sözlerin manipüle edildiğini ima etmiştir. Örneğin, “yuvayı dişi kuş yapar” sözünde hem olumlu hem de olumsuz anlam çıktığını ifade etmişlerdir. Yani kadının toplumun temel taşı olduğunu ve kadın olmazsa ailenin olamayacağı vurgusu bu anlamda çok güzelken, sadece yerinin ev olduğu şeklinde yorumlanması olumsuz anlam içermektedir. Bu nedenle sözler kendi dişil dillerinde olumlu bir anlam ifade ederken, eril dilde olumsuz manaya gelmektedir.

Hipotez 2. *Çalışan / çalışmayan kadının toplumsal alandaki değer statüleri hipotezine denk gelen sorular ve sorulardan elde edilen veriler*

“Ev hanımlığı meslek midir?” sorusu, emeğe karşı duydukları değerlerde farklılık gösterir. Çalışan kadınların %46,3’ü meslek olarak görmezken, çalışmayan kadınların sadece %41,82’i meslek olarak görmemiştir.

“Öncelikleriniz nelerdir?” diye sorduğumda her iki katılımcı grubun çoğunluk olarak aileyi seçmesi değerlerinde benzerliği göstermektedir. Çalışmayan kadınlarda aile %67,27 iken, çalışan kadınlarda bu oran %39,09’dur. Dahası, çalışan kadının işine verdiği önem %1,82’i çıkarken hem aile hem iş seçeneğini bir arada seçme oranı %17,27 olarak ortaya çıkmaktadır.

“Evlilik öncesi flört” hakkında çalışan kadınların %48,2’si ve çalışmayan kadınların %61,8’i evliliği kutsamaktadır. Fakat çalışan kadının, “kişiler evlenmeden önce birbirini tanımalı” fikrini de %44,6 oranında benimsemiş olmaları birlikte yaşam konusundaki tercihlerinde farklılaşma olduğunu göstermektedir.

“Nikâhsız yaşam”, “evlilik öncesi flört” durumunun aynısıdır. Kişilere aynı soru farklı şekilde sorularak gerçek düşünceleri öğrenilmek istenmiştir. Çalışan kadınların bu durumu onaylama oranı %61 iken, çalışmayan kadınlarda ise oran %31,9’dur.

“Çocuk aldırma / kürtaja bakış” kısmında katılımcılar, kürtajın kabulüne yönelik bir benzerlik yaşarken, hangi şartlar altında kabul edilmesi konusunda fikir birliği edememişlerdir.

Hipotez 3. *Çalışan kadının çalışmayan kadına göre toplumsal değerinin fazlalığı hipotezine denk gelen sorular ve sorulardan elde edilen veriler*

“Çalışmalarını / çalışmamalarını çevreleri nasıl karşılıyor?” sorusunu sorduğumda iki grubun katılımcıları da çevrelerinin bu durumdan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Çalışan kadına yönelik memnuniyet oranı %80,00 iken, çalışmayan kadında bu oran %61,82’dir.

“Karakteristik bir fark mı?” diye sorduğumda çalışan kadınların %80,00’i, çalışmayan kadınların ise %60,91’i farkın olduğunu belirtmiştir.

“Hangi kadın daha değerli?” diye açık uçlu soru yönelttikten sonra, elde edilen bulgular doğrultusunda çalışan kadının daha değerli olduğu yargısı ortaya çıktı. Dahası kadının değerliliğinin; ekonomik özgürlüğünde ve kişilerle kurduğu etkileşimde ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Çalışmayan kadının kendini değersiz görmesindeki en temel etmen ise, emeğinin ona para / söz hakkı / özgürlük getirmediğini düşündürmesidir.

“Evde son söz kime aittir?” diye sorduğumda çalışan kadınların %61,8 ve çalışmayan kadınların %40,9 eşiyile birlikte karar verdiklerini ifade ederlerken, geri kalanın ise geniş aile üyelerinin de sözünün geçtiğini ifade etmesi hâlâ ataerkil yapının varlığını koruduğuna işaret etmektedir.

“Fiziksel / sözel şiddette uğradın mı? Partnerin sana şiddet kullansa ne yaparsın? Şiddetin görüldüğü yer?” sorularını kişilere yönelterek kadının kamusal ve özel alandaki değerini görmek ve kadının bunlara nasıl tepki verdiğini tespit etmek temel gaye olmuştur. Bu bağlamda üç sorudan aldığım önemli bulgular şu şekildedir: İlk olarak çalışan ve çalışmayan kadın, sözel şiddeti şiddet olarak görmemektedirler. Bu durum iki sebepten kaynaklanır ya karşı cinsin kadın kimliğine bakışını yaratmada etkili olan anne rol modeli oldukça başarılıdır ya da kadın özel alanında yaşadığı sözel şiddetten farklı bir şiddet görmediği için durumu meşrulaştırma gereği hissetmemiştir. Hangi nedenden ötürü olursa olsun, kadının sözel şiddeti yok sayması cinsine yapılan şiddeti ortadan kaldırmamaktadır. Bilakis kendine yapılan şiddeti içselleştirmesi aslında kimliksel değerini düşürmektedir. Kadının görünmeyen sözel şiddet üzerinden değersizleştirilmesi adeta onun “atıl kalmasını” kanıtlar niteliktedir. Öte yandan kadın fiziksel şiddet konusunda oldukça tepkilidir. Çalışan kadınların %56,4’ü ve çalışmayan kadınların %31,8’i yasal yollara başvurarak hakkını aramaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki, kadın bedenine yönelik saldırılara karşı kendine savunmayı öğrenirken, zihnine ve duygularına yönelik saldırılara karşı gelmemektedir. Sözel şiddete karşı gelememe olayı çalışmayan kadında daha fazladır. Çünkü onun kimliği eşine bağlılık duygusunda şekillenmektedir.

Hipotez 4. *Toplumsal yönlendirme bağlamında çalışan / çalışmayan kadın hipotezine denk gelen sorular ve sorulardan elde edilen veriler*

“Çalışan ya da çalışmayan kadın olmanızda kimler etkili?” sorusuna çalışan kadınların %33,64’ü ve çalışmayan kadınların %30,0’un ilk tercihi ben şıkkı olmuştur. Dahası çalışmayan kadınlarda ikinci şık olarak %29,09’u doğrudan ya da dolaylı yoldan çevre faktörüne işaret etmektedir. Bu noktada çalışmayan kadının toplumsal yönlendirmeye çalışan kadına oranla daha fazla maruz kaldığı görülmektedir.

“Önemli karar alacağın zaman yakınlarının fikirlerini alırmısın?” sorusunda çalışan kadınların %41,8’i oransal anlamda çalışmayan kadına göre daha fazla çevre görüşü almaktadır. Her iki katılımcı grubun, çevre görüşünü önemsemesi toplumsal etkileşimlere duydukları ihtiyacı göstermektedir. Fakat son kararı verme noktasında çalışan kadının öncelik sırası kendi düşüncesiyle, çalışmayan kadınlarda öncelik çevresidir. Son karar sorusu bizzat katılımcılara sorulmamakla beraber, yine soru bağlamında kendilerince ifade ettikleri cümlelerden elde edilen çıkarımdır.

“Coğrafya insanın kaderidir” ifadesinde tüm çalışan katılımcıların %79,2’si ve çalışmayan katılımcıların %69,2’si kadere katılmakla birlikte, kadere yükledikleri mana ise çok farklıdır. Çalışan kadın için kader negatif yüklü bir manadayken, çalışmayan kadın için pozitif yüküdür. Yine saha çalışmalarında elde ettiğim bulgular neticesinde çalışan kadın başarısını, kendine mal ederken başarısızlığını kadere bağlamaktadır. Öte yandan, çalışmayan kadın ise başarısını ve mutluluğunu kadere bağlarken mutsuzluğunu da kişisel çabasıyla özdeşleştirmektedir.

“İnancı yaşama” noktasında çalışan kadınların %50’si ve çalışmayan kadınların %78,2’si dolaylı ya da doğrudan vesile olanın aile olduğunu belirterek hepsi bu noktada yönlendirmeye maruz kalmaktadır. Dahası, inancı etkileme noktasında çalışan kadınların %3,6’sı ve %42,7’si kitaplara ve kendisine bağlarken, bu oran çalışmayan kadınlarda %19,1’i sadece kendisini ifade etmiştir ve eğitim sürecini işin içine dâhil etmemiştir.

“Partnerinle tanışmana kim vesile oldu?” sorusuna çalışan kadınların %27,3’ü iş, %13,6’sı okul, %30’u yakın arkadaş ve %5,5’i aktivite gibi etkileşimin yoğun olduğu alanlarda partnerini bulduklarını belirtirken, çalışmayan kadın için durum; %44,5’i görücü usulü, %22,7’si arkadaş çevresi ekseninde partnerini bulmuştur.

“Nikâhımız var mı? Daha önce birlikteliğiniz oldu mu? Kaç yaşınızda evlendiniz?” soruları aslında birlikte yaşam ve resmi yaşam şekline yönelik bakış açılarını göstermektedir. Bilindiği üzere ataerkil düzende evlilik kurumunun gerekliliği vurgulanmaktadır. Dahası, cinsel özgürlüğün kontrolü için de evlilik kurumuna ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle, elde edilen bulgular sonucu denilebilir ki; çalışan kadınlar birlikte yaşama ve farklı zaman dilimlerinde farklı erkeklerle birlikte olmayı tercih ederken, çalışmayan kadın ise evliliği tercih etmektedir ve tek eşlilikten yanadır. Resmi yaşamı seçen kadının toplumsal yönlendirmeye maruz kaldığı görülmektedir. Ayrıca, kadınların evlenme ya da evlenmeme, hangi yaşta birlikte olma ya da olamama tercihleri de sembolik etkileşimciliğe bağlıdır. Kadın için hangisi daha etkiliyse hayatını ona göre şekillendirmektedir. Sonuç olarak, kadınların önceliklerinde evlilik faktörünün sıralaması değişse de salt kurumun varlığına karşı olumsuz söylem söz konusu değildir.

“İlişkiyi yürütmeme halinde ne yaparsın? Ya da neden ayrılmazsın?” soruları üzerinden anlaşıldığı üzere, çalışan kadının ekonomik özgürlüğü erkeğine duyduğu maddi bağımlılığı yok ettiği için kadın sorun olduğu zaman terk etme eylemini, çalışmayan kadına göre daha fazla tercih etmektedir. Yani, çalışan kadın için önceliği kendisiyken, çalışmayan kadın için öncelik ailesi, çevresi ve çocuklarıdır.

“Seyahate çıkar mısınız?” sorusu katılımcı gruplara farklı şekilde sorulmuştur. Çalışan kadına sıklığı, çalışmayan kadına da nereye gidildiği sorulmuştur. Bu durum kasti yapılmış olmakla beraber elde edilen bulgular göstermektedir ki; çalışmayan kadınların %50’sinden fazlası ailesi olmadan bir yere gitmezken geri kalanı ise genelde akraba ziyaretine giderken, çalışan kadınlar ise seyahate %60,92’i oranında çıktığını ifade etmiştir.

Hipotez 5. *Toplumsal kimlik oluşumunda sosyo-kültürel unsurların etki oranı hipotezine denk gelen sorular ve sorulardan elde edilen veriler*

“Aylık gelir düzeyi/mülk” sorularında gruplar arasında bir fark çıkmamıştır. Çünkü çalışmayan kadın ekonomik kimliğini erkeğine bağımlı olarak geliştirmiştir. Öte taraftan, çalışan kadının mülk / gelir düzeyi hususunda

sadece kendi kazandığını gösteren şıkları tercih etmeleri, ekonomik kimliğini kendi kendine oluşturmaya başladığını göstermektedir.

“Ev işlerini kim yapıyor” sorusuna çalışan kadınların %32,7’si ve çalışmayan kadınların %60,9’u ben şikkını tercih etmiştir. Oransal bağlamda, kadınlar arasında kamusal ya da özel alanda bulunmalarından kaynaklanan kimliksel farkın kültürel ev kadını rolünde bir değişim yaratmadığı görülmekte, ev işi görevi kadınla iliştilirilmiştir.

“Kişisel zaman kullanım süresi, yaptıklarına dair” sorusu açık uçlu bir soruydu. Çalışan kadınların %74,5’i ve çalışmayan kadınların %63,6’sı kişisel zaman ayırdığı görülmüştür. Fakat bu zamanı nasıl değerlendirdikleri konusunda çalışan kadın; kişisel bakım, kültürel faaliyetler olarak cevaplandırırken, çalışmayan kadın ise; kişisel bakım ve ailenin temel ihtiyaçlarını karşılaması şeklinde ifade etmişlerdir. Buradan hareketle, kadının tercihlerinde sosyo-kültürel unsurların ağırlığı söz konusudur. Eğitim, ekonomi ve kültür kadının kişisel zamanını nasıl geçireceğini etkilemektedir.

“İnancı yerine getirme biçimi” konusunda, kadınlarda dini yaşama ritüeli yoğun olduğu gözlenmiştir ki bu oran çalışan kadında %64,5 iken, çalışmayan kadında %57,3’tür.

Hipotez 6. *Eğitim unsurunun çalışma hayatına katılım bağlamında etkisi hipotezine denk gelen sorular ve sorulardan elde edilen veriler*

Araştırmada genç ve olgun nüfus oranı çalışan kadınlarda %88,18 iken, çalışmayan kadınlarda oran %70,91’dir. Ve kentsel bölgede doğanların, eğitim sürecine dâhil olmalarıyla birlikte daha az evlilik ve daha fazla kariyer odaklı oldukları görülmüştür. Çalışan kadınların %56,36’sı evli ve yine %60,9’u lisans eğitimi almaktadır. Çalışmayan kadınlarda ise evlenme oranı % 70,91 iken sadece % 26,4’ü lisans eğitimi almıştır. Dahası, anne ve babanın eğitim durumu da kadınların okumalarını ve iş hayatına katılmalarını etkilemiştir. Anne ve babadan kaynaklanan rol model, kadının hayatını şekillendirmesinde önem teşkil etmektedir.

“Yabancı dil” fark yaratmamıştır. Çünkü Doğulu kadınlar Kürtçeyi yabancı dil olarak düşündükleri için bu soruya “yabancı dilim var” demiştir.

“Okuma ve etkinliğe katılmaya” yönelik eğitimli kadınların daha fazla zaman harcadıkları görülmüştür ki istatistiksel açıdan oransal dağılım şu şekildedir; çalışan kadınların %77,2’si kitap okurken ve %76,3’ü çeşitli aktivitelere katılmaktadır. Öte yandan çalışmayan kadınların %43,7’si kitap okurken, %40,92’si aktivitelere katılım sağlamaktadır.

Hipotez 7. *Çalışan / çalışmayan kadının kimliğinde belirleyici olan faktörler hipotezine denk gelen sorular ve sorulardan elde edilen veriler*

Kadın kimliğini belirleme doğrultusunda etkili olan faktörlerinin kıyaslanması bütün soruları kapsamaktadır. Elde edilen bulgular sonucu denilebilir ki; çalışan kadın kimliğini özgürlük, eğitim, ekonomi ekseninde şekillendirirken, çalışmayan kadın ise; etnik yapılanma, aile, din, kültür ve cinsellik bağlamında kimliğini oluşturduğu saptanmıştır.

Hipotez 8. *Cinsiyet kavramına yönelik bakış açıları hipotezine denk gelen sorular ve sorulardan elde edilen veriler*

İstatistiksel açıdan kadına yönelik davranışlarda farkın olduğu saptanmıştır. Dahası çalışan kadınların %90,9’u ve çalışmayan kadınların %85,5’i cinsiyet ayrımcılığının olduğunu belirtirken, cinsiyet eşitliği hususunda çalışan kadınların %28,2’si ve çalışmayan kadınların %49,5’i var demiştir. Ayrıca, kadınların eşitlik ya da eşitsizliğin nerede olabileceği konusunda net şekilde kamusal alanda yahut özel alanda vardır diyemeyişleri cinsiyet konusuna hâkim olmadıklarını göstermektedir. Dahası sözel şiddet noktasında da bilinçsiz oldukları saptanmıştır. Bu durumda kadınların sadece fiziksel şiddete tepki gösterdikleri anlaşılmıştır.

“Annelere sağlanan izin ve koşullara” yönelik düşüncelerini sorduğumuzda çalışan kadınların %90’lık bir oran koşulların yetersizliğine vurgu yapmıştır. Yani, kamusal alanda kadının annelik vasfından ötürü sahip olması gereken hakların yetersizliği diğer çalışmadan kaynaklanan haklara göre ikincil konuma denk gelmektedir.

Tartışma

Son dönemlerde, kadın üzerine yapılan çalışmaların çoğalmasıyla birlikte, çalışmalarda niteliksel açıdan genelde kapitalist sistem üzerinde durulmuştur. Kadının emeği ve emekten doğan kimliğin evrensel zeminde

irdelenmesi açısından kapitalist düzene yönelmek zorunlu olmakla birlikte, çözüm noktasında yer yer yeterli gelmemektedir. Bu nedenle sosyo-kültürel unsurlara da odaklanmak gerekmektedir. Ayrıca, sosyo-kültürel unsurların fazla irdelenmemiş olmasının en önemli sebebi de toplumdan topluma değişebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın özgün değeri konunun güncel olarak bizim bilebildiğimiz kadar bakir ve işlenmemiş oluşudur.

Türk toplumunda çalışan ve çalışmayan kadınların yaşadıkları problemler ile dünyanın bir başka bölgesinde yaşayan çalışan ve çalışmayan kadınların sorunlarında yer yer benzerlikler taşımakla birlikte, kültürün *sui generis* olmasından dolayı Türkiye'deki kadının sorunları da Türkiye'ye özgüdür. Örneğin ataerkil hegemonyanın, kadını ikincil ediyor oluşu yahut kapitalist sistemin kadını bir meta olarak görmesi bir bakıma evrensel husus olarak benzerliğe işaret etse de töre cinayetleri gibi olaylar Doğu'ya has iken, Afrika ve Ortadoğu'da kadın sünneti de söz konusudur. Bu nedenle tezde, kapitalist düzenin ya da ataerkilin etkisinden ziyade sosyo-kültürel unsurlar bağlamında kadın kimliği ve problemleri incelenerek, kadın üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlanmak istenmiştir.

Araştırma kapsamında, çalışan ve çalışmayan kadınların kimliksel aitlikleri veya sahiplikleri noktasında günlük hayatlarını neye göre şekillendirdikleri, dahası "ben kimim?" sorunsalı üzerine verdikleri cevaplarda hangi sosyo-kültürel etmenin etki oranının daha fazla olduğunu saptanmak istenmiştir. Yapılan çalışma neticesinde elde edilen bulgular göstermektedir ki, çalışmayan kadınlar kimliğe ait iken, çalışan kadınlar ise kimliğe sahip olmaktadır. Bunun haricinde, sosyo-kültürel etmenler her iki kadın grubu da etkilenmektedir. Lakin etkilenme oranı çalışan kadında ve çalışmayan kadında fark yaratmıştır. Dahası, hayatlarıyla ilgili önemli kararları verme mercileri noktasında da fark vardır. Çalışan kadın için ilk seçenek kendisiyken, çalışmayan kadın için çevresidir. Sosyo-kültürel bağlamda etkilenme oranlarındaki farklılıklar şu şekilde sıralanabilir;

Feminist ideoloji kadının kamusal alandaki görüngüsünün azlığını eril tahakkümün ve eril dilin neden olduğunu belirtmiştir. Lakin sosyo-kültürel unsurların etkisi göz ardı edilmiştir. Elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere, eğitim ve işe katılım tek bir eğri üzerinden hareket etmektedir.

Yani kadının eğitim seviyesinin yükselmesi demek aynı zamanda kamusal alana katılım oranının da artmasını ifade etmektedir. Kamusal alanda görünmesiyle birlikte kadın kendisine “iş kadını kimliğini” sağlamıştır. Çalışmayan kadın ise kamusal kimlikten yoksun kalmıştır. Bütün bunlar haricinde, çalışan kadının kimliksel krizleri çalışmayan kadına oranla daha fazladır ve kimliksel krizi aşma noktasında ise; çalışan kadın çalışmayan kadına nazaran daha başarılıdır. Bu başarıda kilit noktalar ise, ekonomik özgürlük ve bireysel farkındalıktır.

Ekonomi ve kadın başlığı altında, “gelir ve mülklerine dair” soru yönelttiğimizde çalışmayan kadın kimliğini erkeğiyle özdeşleştirmekte, çalışan kadın ise soruya kendisiyle ilintili şekilde cevap vermiştir. Sosyo-kültürel bağlamda etkilenme iki şekilde olmuştur. Bir yandan mülke sahip olma yönündeki bakış açılarında öte yandan ekonomik özgürlük kapsamında etkilenme düzeyinde farklılığın meydana geldiği görülmüştür. Feminist ideolojiye göre, kadının özgürleşmesi ve erkeğe bağımlı olmadan kendini var edebilmesi, kadının kamusal alanda daha fazla görünmesiyle birlikte çözüme kavuşacağı ön görülmüştür. Yani, kadın kamusal alanda bulundukça para kazanarak kendi kimliğini yaratacak, özgür olacaktır. Fakat yapılan analiz sonucu ekonomik kimliğin, kadının sadece kamusal alanda bulunmasıyla birlikte yaratılma durumunun söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kadınlar arasında meydana gelen ekonomik kimliğindeki olası farklılıklara sebep olan durum paranın miktarından ziyade parayı kullanma özgürlüğüyle ilintilenmiştir. Bu durum kapitalist düzende sürekli lanse edilen zengin-fakir ayrımının aksine, sosyo-kültürel etmenler çerçevesinde kadın kimliği; parayı özgürce kullanabilen ile parayı özgürce kullanamayan şeklinde ayırmıştır.

“Kendisi ile öteki kadınları kimliksel tanımlama ve karakteristik özellik ayrımı” noktasında “cinsiyet ve kadın” sorunsalı üzerinde farklı düşünceleri benimsedikleri görülmektedir. Çalışan kadınlar genellikle bireysel ve kişisel kimliğinde farklılığı yaşarken, çalışmayan kadınlar ise kimliğinde aynılığı yaşamaktadır. Bu durum, Berger ve Luckmann’ın (2008) ifade ettiği asli ve tali toplumsallaşma süreçlerindeki kimliksel içselleştirmenin izdüşümü olarak, kadını tanımlama noktasındaki farklılığı yaratmıştır ve nesilden nesile aktarılmıştır. Yani evrensel cinsiyet tanımlarının lanse ettiği ayrıştırmalardan ziyade daha çok toplumsallaşmaya özgü ayrıştırmalar

mevcuttur. Bu durumun en güzel örnekleri ise atasözlerimizde fazlasıyla yer almaktadır.

“Mesleki değer” hususunda katılımcılar çalışan kadının daha değerli olduğu kanaatindedirler. Bunun sebebi olarak, ekonomik özgürlüğe ve emeğe işaret etmektedirler. Tabi bu konuda Karl Marks (2013), emeğin değersizliğini kapitalist düzenin esasında var olan “emeğe yabancılaşma” olgusunda ifade etse de, Türk kadının “statüsü ve toplumdaki değeri yahut değersizliği” emeğinden ziyade toplumla kurduğu maddi ve manevi ilişkilerin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Kişisel gelişim” kadının ekonomik durumu, aile yapısı, eğitimiyle bağlantılı olup, her iki katılımcı grubu da hemen hemen aynı düzeyde zaman harcadıkları görülmektedir. Lakin kişisel gelişim kavramını anlamlandırma ve yaşama noktasındaki fark Türk sosyo-kültürüne özgü olduğu görülmüştür. Sözgelimi, çalışmayan kadınların kişisel zamanı değerlendirme süreci kısmen de olsa hanenin temel ihtiyaçlarını karşılama ya da çocukları eğlendirmek için yapılan çeşitli aktivitelere katılım ile sınırlı kalmıştır.

“Kader, inanç ve ilişki” noktasında kadınlar sosyo-kültürel yapıdan farklı düzeyde etkilendikleri saptanmıştır. Bu bağlamda; çalışan ve çalışmayan kadınların hayatındaki değişimlere ve yeniliklere benzer şekilde açık oldukları fakat toplumsal yönlendirmeye fazlasıyla maruz kalan kadının harekete geçme sürecinde ötekilerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Toplumsal yönlendirmenin çalışan ve çalışmayan ayrımı net bir şekilde yapamayışı Batıdaki kadın hareketlerindeki toplumsal yönlendirmeden farklı olduğunu göstermektedir.

“Geleneksel kadın - erkek ilişkileri ve modern kadın - erkek ilişkileri” noktasında lanse edilen “resmi yaşam ve birlikte yaşam” yönelik kadınların tavırları cinsiyet tanımı üzerinden şekillenmiştir. Tabi bu noktada çalışan kadın birlikte yaşamı belli sınırlar çerçevesinde kabul ederken, çalışmayan kadın bu durumu benimsememektedir. En nihayetinde her iki katılımcı grubu da tasvip ettikleri bakış açılarına göre kimliklerini yapılandırmıştır. Dahası, bir taraftan çalışan kadının belli sınırlar dâhilinde kabul ettiği birlikte yaşamın çerçevesi geleneksel Türk toplumundaki evlilik hayatına

benzer değerleri taşımakla birlikte öte yandan resmi evlilik yaşantısındaki değerler sosyo-kültürümüze özgüdür. Dolayısıyla, Batı’da yaşanan ilişki ile Türk toplumunda yaşanan ilişkide farklılık söz konusudur ve bu farklılıklarda var olduğu söylenen sorunların feminist kuramın dillendirdiği evrensel payda da işlenmesi noktasındaki yetersizliği açığa çıkarmaktadır.

Özellikle Bora Aksu’yla birlikte akademik literatürde “şiddet, cinsiyet ayrımcılığı ya da eşitliği” kapsamında makaleler bulunmaktadır. Lakin analizler sonucu anlaşıldığı üzere, kadınların cinsiyet kavramına yönelik tutumları literatürde bahsi geçtiği halinden kısmen de olsa farklıdır. Bu bilgiler haricinde kendilerine özgü bir bilgiye sahip olmaları onları ortak bir payda da birleştirmiş olsa da, şiddetin gerçekliği ve yaşanılabilirlik düzeyinde hatta “ayrımcılık ile eşitliğin” bulunduğu yerlerin belirlenmesi hususunda farklı görüşlere sahip oldukları saptanmıştır. Farklılığa sebep olan ise sosyo-kültürel unsurlardan başka bir şey değildir. Dahası, fiziksel ve sözel şiddeti yorumlama noktasında da yine Türk kadınına özgü olduğu anlaşılmaktadır ve şiddete yönelik çözüm süreci de “bağışlama, yok sayma, kişisel çaba ve kısmen de olsa devlet mercileri” üzerinden şekillenmektedir.

Etnik köken, eğitim, ekonomi, cinsiyet, kültür, toplum, din gibi sosyo-kültürel unsurların kadın kimliğini ve kimliğinden doğan sorunları farklılık üzerine şekillendirdiği görüldüğü üzere çıkan bulgular sonucu netlik kazanmıştır. En nihayetinde kadın sorunu evrensel gerçekler noktasında ele alınması ortak söylemlerden doğan kadın hareketlerinin ivme kazanmasını sağlarken, çözüm noktasında yerelliğe dönülmesi kadın sorunlarındaki başarıların çoğalmasında da beraberinde getirecektir. Bu konuda yapılabilecekler öneriler kısmında yer almaktadır.

Öneriler

Araştırma sürecinin ilk aşamasından itibaren, feminist söylemlerin ve kapitalist düzenin betimlediği kimliksel kadın profilinin evrensel meşruluğunu kabul etmekle beraber, Türkiye’de yaşayan kadınların sahip ya da ait oldukları kimlik profillerin kanaatimizce yerel sosyo-kültürel unsurlar ile birlikte şekillendiğini görmekteyiz. Bu nedenle kadın - kız ayrımından ziyade çalışan - çalışmayan kadın üzerinden kimlik profillerini inceleyip tek bir kadın kimliğinin var olup / olamayacağını dikkat

edilmiştir. Yapılan analizler ışığında görülmektedir ki, bütün kadınlar sosyo-kültürel unsurlardan etkilenmektedir, fakat etkilenme çizelgesinde önemli farklılıkların olduğunu saptanmıştır. Dolayısıyla farklılıklar bize tek bir kadın kimliğinin şu an için mümkün olmadığını göstermektedir. Sosyo-kültürel farklılıkların en aza indirgenebilmesi ve en nihayetinde tek bir kadın kimliğinden bahsedilebilmesi için toplum ve kurumlar tarafından çeşitli yaptırımların yapılması gerekmektedir. Tabii bu noktada, tek bir kadın kimliğinden bahsediyor oluşumuz “tek tip insan modeline” referans etmemektedir. Bilakis, araştırma sürecinde bahsi geçen tek bir kadın kimliğinden kast edilen, kadın kimliğine yapılan ayrımcılığın önlenebilmesi için gerekli olduğunu düşündüğümüz bir varsayımdır. O halde, farkın önlenebilmesi adına yapılabilecekleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

Freud (2018), kadının entelektüel konumunun aşağıda olmasını cinsel baskıya bağlasa da, aynı zamanda bu durum eğitim sürecine dâhil olmayla da ilintilidir. Daha önceki sayfalarda elde edilen verilerden hareketle okumuş kadınların kamusal alanda daha fazla yer alma çabası içerisinde olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla öncelikle, eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalı ve buna bağlı olarak tüm kadınların kamusal alanda istihdam edilmesi sağlanarak “iş kadını kimliğine” ulaşmaları hedeflenmelidir.

Kadının ekonomik özgürlüğe yani parayı kullanma özgürlüğüne sahip olması sağlanarak erkeğine bağımlılığı bertaraf edilmelidir. Böylesi bir başarı erkeklerin ekonomik kimliğinin şekillenmesi ve ekonomiden doğan hakların netleşmesi için de önem teşkil etmektedir.

Atasözleri ve deyimlerdeki kimi zaman ataerkil söylemden kalan olumsuz anlamlar toplumun zihinsel sürecinden silinerek olumlu anlamlar yüklenilmelidir. Dahası, kadının tanımı ve kimliği yeniden yapılanmalıdır. Bu da elbette kadının örnek teşkil ettiği veya edeceği sosyal statülerde aldığı rollerle ilintili olduğundan, olumlamlar daha çok dillendirilmelidir.

“Kadının statüsü ve toplumdaki değerine” yönelik asli ve tali toplumsallaşma düzeylerindeki söylemsel ve eylemsel yaptırımlardaki farklılıklar içselleştirme sürecinde yok edilerek dişil tahakküme özgü kadınsal adab-ı muaşeretler oluşturulmalı ve kadının her yerde aynı değeri görmesi sağlanmalıdır.

“Kişisel gelişime bakış konusunda” kadınların öteki kişilerle yaptığı etkileşimlerinde “vicdan ve kurban olma bilincinden” sıyrılarak, sadece sevgi bağlamında ilişkilerini şekillendirmesi gerekmektedir. Bu noktada John Stuart Mill’in de (2016) ifade ettiği gibi, kadınların kendini feda etmek üzere doğduğu ve yaratıldığı önermesi erkek ve kadına eril dilde öğretildiği sürece kadının kendini feda etmeye yönelik tavrı son bulmayacaktır. Bu nedenle, toplumdaki kadın ve erkeğin rolleri yeniden düzenlenmeli ve 7/24 çalışan kadına boş zaman algısı yaratılarak kişisel gelişimi için kendisini kimseye kurban etmeden bir şeyler yapması gerektiği öğretilmelidir.

“Kader, inanç gelenek-görenek, örf-adet” gibi tüm manevi ve maddi etkileşimler bağlamında kadının atıl kalması yani pasif dışı bırakılması önlenmelidir. Dahası, kişisel başarısı ya da başarısızlık noktasında bireysel çaba ön planda tutulmalıdır. Yani, bu konuda toplumun etkisi en düşük seviyede olmalıdır.

“Resmi yaşam ya da birlikte yaşam” konusundan hareketle ilk olarak “kadın, kadının düşmanıdır!” söyleminden birey ve toplum kaçınmalıdır. Dahası, kadının ötekilerden oluşan kimlikleri tanınmasına zemin hazırlanmalı ve bir erkek ile kuracağı etkileşimin boyutundaki toplumsal baskıyı, evde kaldım korkusunu, ailenin yok olacağı düşüncesini ve cinsel doyumsuzluktan kaynaklanan yokluk ya da varlık ekseninde sadece sevgi çerçevesinde yapılması sağlanmalıdır.

Bilindiği üzere, Bora Aksu (2011) cinsiyeti tanımlarken biyolojik ve toplumsal diye ikiye ayırmıştı. Biyolojik cinsiyet türlerin ayrışması için gerekliken, toplumsal cinsiyetin kadınlık ve erkeklik arasında bir ayrımcılığa neden olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, ayrımcılık kendisini genelde şiddet unsurunda göstermektedir. Bu nedenle, kadın bedenine, zihnine, ruhuna, kalbine yönelik yapılacak her türlü sözel ve fiziki şiddet konusunda tüm kadınlar ve erkekler bilinçlendirilmeli, dahası bu konudaki tüm olumsuz yaptırımlara karşı mücadele edilmelidir.

Tüm bu öneriler ve daha önce yapılmış olan akademik çalışmalar hatta ilerisinde yapılacak olan çalışmalardaki önermelerden çıkarılabilecek en temel kanı ise; aslında çözümün toplumun bilinç düzeyiyle ilintili olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türk toplumu olarak tüm bu ayrımların

ötesinde bütüncül kimliğimizi birleştirecek ilerici adımlar atarak, “ben kimim?” sorunsalı üzerine kimliğimizi “ötekilerden farklı olduğumuz” kısımlar üzerinden inşa ederken, bu süreci “ben ötekenden üstünüm” algısıyla bertaraf ederek bu sayede farklılıkların ayrıştırmalara sebep olması önlenmelidir.

Kaynakça

Aksu, B. (2011). *Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*, (Der. K.Çayır ve M. A. Ceyhan). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları <http://secbir.org/images/haber/2011/01/15-aksu-bora.pdf>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018.

Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi* (Vefa Saygın Ögütle Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 16, (Özel Sayı 1): 108-114, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/107207>, Erişim Tarihi: 15 Mart 2018.

Bocutoğlu, E. (2015/1). İbn-i Haldun Ve Adam Smith’in İş Bölümü Konusundaki Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2015/1, Cilt 4, Yıl 4, Sayı 8, 8-25, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/article/view/5000150945/5000137013>, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2019.

Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı, Muğla Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri Bölümü, Çalışma ve Toplum, 2009/2, <http://calismatoplum.org/sayi21/atilgan.pdf>, Erişim Tarihi: 04 Aralık 2018.

Demirgöz, B. M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, *Kashed*, 2014, 1(1): 15-28, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/207491>, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019.

Doğanay, H., Şahin, F. ve Özdemir, Ü. (2007). Feminist Coğrafya ve Kadın Göçmenler, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 12, Sayı 17, 7-16, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/26868> Erişim Tarihi: 18 Şubat 2019.

- Freud, S. (2018). *Kitle Psikolojisi ve Ego Analizi* (3.baskı). (Elif Yıldırım Çev.) İstanbul: Oda Yayınları Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Hooks, B. (2014). *Feminizm Herkes İçindir Tutkulu Politika* (3.baskı). (Ece Aydın& Berna Kurt& Şirin Özgün & Aysel Yıldırım, Çev.) İstanbul: Bgst Yayınları.
- Kaval, M. (2016). İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi, *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 55, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/383350>, Erişim Tarihi: 05 Ocak 2019
- Kayadibi, F. (2011). *Kadın Eğitiminin Önemi ve Kalkınmadaki Rolü*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/101022>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2018.
- Marks, K. (2013). *Yabancılaşma*, (5.baskı). (Barışta Erdost Derleyen) Ankara: Sol Yayınları, https://media.turuz.com/her_konu-2019-7/6168-Yabancilash-ma-Karl_Marks-2013-208s.pdf, Erişim Tarihi: 22 Mart 2019.
- Mill, S. J. (2016). *Kadınların Özgürleşmesi* (1.baskı). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Serel, H. ve Özdemir, S. (2017). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Eylül 2017, Cilt 15, Sayı 3, ss. 132-148, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/368738>, Erişim Tarihi: 22 Şubat 2019.

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi Yayın İlkeleri

Kapsam ve Hedef Kitle

Aydın İnsan ve Aydın Toplum Dergisi'nde, sosyal bilimlerin özellikle Psikoloji ve Sosyoloji odaklı tüm alanlarında ve alt alanlarında, araştırmaya dayanan, sahasına katkı sağlayacak nitelikte bilimsel makaleler veya daha önce yayımlanmış olan çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan derleme makaleler yayınlamaktadır. Ayrıca, alanda yayımlanan bilimsel kitaplara ait makale formatındaki değerlendirme yazıları ile kitap eleştirileri ve alana katkısı olan makalelerin İngilizce veya Türkçe çevirileri de kapsam dahilindedir.

Dergide yayınlanacak eserlerin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak basılmamış bildirilerden üretilen makaleler, bu durum dipnotta açıkça belirtilmek koşuluyla kabul edilmektedir. Yayımlanan çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir. Yazıları yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez. Dergide yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar ve yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayın Dili ve Yayın Sıklığı

Dergide Türkçe makalelerin yanı sıra İngilizce makaleler de yayımlanabilir. İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi yılda 2 kez yayınlanan hakemli akademik ulusal bir dergidir.

Değerlendirme Süreci

Yazım ilkelerine uygun olmayan çalışmalar hakem değerlendirmesine gerek duymadan geri çevrilir. Bir yazının dergide yayımlanabilmesi için iki hakem tarafından olumlu görüş bildirilmiş olması gerekir. Hakemlerden birinin olumlu diğerinin olumsuz görüş bildirmesi durumunda editör tarafından üçüncü bir hakemin değerlendirmesine başvurulur.

Yazım Kuralları

Ana Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı sözcüklerin ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalı ve en fazla 10-12 sözcük arasında olmalıdır.

Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın varsa görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ilk sayfada dipnot ile belirtilmelidir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe "özet" ve İngilizce "abstract" bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemeli; dipnot kullanılmamalıdır. Türkçe ve İngilizce özetleri altında bir satır boşluk

bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar sözcükler (*keywords*) verilmelidir. Türkçe makalenin İngilizce başlığı olmalı ve *abstract*'ın üstünde gösterilmelidir.

Ana Metin: A4 sayfa boyutunda (29.7x21 cm.), MS Word programı, *Times New Roman* yazı karakteri ile 12 punto ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 3 cm., alt 3 cm., sol 3 cm., sağ 3 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar özet, abstract, şekil ve tablo yazıları da dahil 6.000 (altıbin) sözcüğü geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle ya da tek tırnak içinde yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti + eğik harfler gibi çifte vurgulamalara asla yer verilmemelidir.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makaledeki tüm ara (normal) ve alt başlıklar (yatık) 12 punto ile sözcüklerin yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konulmamalı ve bir satır sonra devam edilmelidir.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalı, siyah- beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Tablo ve şekiller ayrı ayrı sıra sayısı verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise yalnızca tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik (normal); tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik (*italik*) yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Tablo 1: *Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi*

Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli, hemen ardından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

Görseller: *Derginin alanı kapsamında gerekirse ilave edilir*

Dipnot: Dipnot kaynak göstermek için kullanılmamalı, dipnot kullanımına yalnızca açıklayıcı ek bilgileri için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Alıntı ve Göndermeler/Atıflar: Yazar doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı tüm alıntılara aşağıdaki örneklere göre göndermede bulunmalıdır. Burada belirtilmeyen durumlarda APA6 formatı kullanılmalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve italik (eğik) yazı karakteri ile yazılmalıdır.

Metin içi alıntılarda göndermeler

Göndermeler için asla dipnot kullanılmamalıdır. Tüm göndermeler parantez içinde ve aşağıdaki biçimde yazılmalıdır.

Tek yazarlı çalışmaya yönelik genel göndermelerde;
(Carter, 2004).

Tek yazarlı çalışmanın alıntı yapılan belirli bir yerine göndermelerde;
(Bendix, 1997: 17).

İki yazarlı çalışmalara göndermelerde;
(Hacıbekiroğlu ve Sürmeli, 1994: 101).

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve ‘vd.’ yazılmalıdır;
(Akalin vd., 1994: 11).

Kaynakça kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınlara diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa, kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

Gazimihal (1991:6), bu konuda “.....”nu belirtir.

Yayın tarihi olmayan yapıtlarda ve yazmalarda yalnızca yazarların adı;
(Hobsbawm)

yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yapıtlarda ise kaynağın ismi, varsa cilt ve sayfa numarası yazılmalıdır.

(Meydan Larousse 6, 1994: 18)

İkinci kaynaktan yapılan alıntılar da aşağıdaki gibi yazılmalı ve kaynaklarda belirtilmelidir:

Lepecki’nin de ifade ettiği gibi “.....” (Akt. Korkmaz 2004: 176).

Kaynakça: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki örneklere göre yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (2004a, 2004b) Şeklinde gösterilmelidir:

Kitapların gösterilmesi

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, ev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

Makalelerin gösterilmesi

Sarisözen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

Kitap içi bölümlerin gösterilmesi

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

Tezlerin gösterilmesi

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

İnternet kaynaklarının gösterilmesi

İnternet elde edilen verilerin kaynakları mutlaka gösterilmeli ve Kaynakça'da erişim adresi ve erişim tarihi belirtilerek verilmelidir. Erişim adresi olarak kaynağın yer aldığı web sayfasının (ana sayfa) adresi değil, kaynağın görüntülediği adres verilmelidir.

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

Görüşmelerin gösterilmesi

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

İletişim Bilgileri:

AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428 - 20402

Web Sayfası: <http://aitdergi.aydin.edu.tr>

E-posta: aitdergi@aydin.edu.tr

Author's Guide

Author's may send their articles which are prepared in accordance with the below stated publishing and editorial principles, together with the "article presentation form" via e-mail to the provided addresses.

Providing the permissions of the authors (the main author or the rightful publishing house) is obligatory for the translated texts and articles as well.

The articles which are sent to their authors for further improvement and/or proofreading following the preliminary reviews and referee evaluations, must be edited accordingly and delivered back to the journal in one month at the latest.

On the other hand, the articles which are found to be conflicting with this guideline, will be returned to their authors for further proofreading and will not be issued.

Publishing Principles

Aydin İnsan ve Toplum is a national, peer-reviewed journal printed twice a year by Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences.

Aydin İnsan ve Toplum Journal publishes in all fields and sub-fields of social sciences especially Psychology and Sociology focused scientific articles which rely upon research and contribute to its field or collection articles which evaluate previously published works and offer new and noteworthy views in the related subject. In addition, evaluation articles from scientific books that are published in the related fields and book reviews together with the Turkish or English translations of related articles are also within the scope of the journal's publication.

The journal only accepts articles which are not published or accepted to be published previously. Articles which are created from the reports that are not published but presented in a scientific gathering can be accepted provided that the case is clearly stated in the footnote. No royalty fee is paid to the authors of the articles that are published in the journal. The scientific, ethic and legal responsibilities of the views and translations conveyed in the manuscripts which are published in the journal belong to their respective authors.

Evaluation Process

In result of the preliminary evaluation, the articles that are found to be conflicting with the editorial principles are rejected without further evaluation. Two positive referee reviews are required in order for an article to be published in the journal. In case an article receives a positive and a negative review from the two referees, the editor of the journal consults the evaluation of a third referee.

Publishing Language

In addition to Turkish, journal publishes articles in English language as well.

Editorial Principles

I. Main Title

Written in **bold** letters, the main title must be congruent with the text content expressing the treated subject in the best way. The main title must not exceed 10-12 words of which initials must be capitalized.

II. Author's Name(s) and Address(es)

The name(s) and surname(s) of the authors must be typed in **bold** whereas the addresses must be typed in italic letters. If there are any, the title(s) and the workplace(s) of the authors as well as their contact information must be indicated on the first page with a footnote.

III. Abstract

The article must include an abstract in both English and Turkish (özet) languages, which briefly and clearly summarizes the subject of the text and consists of at least 100 and at most 150 words. The abstract must not refer to the cited sources, figures and graphic numbers used in the text or contain footnotes. Authors must provide keywords consisting of at least 3 and at most 5 words leaving an empty line under the English and Turkish abstracts. The Turkish abstract must also have its title in Turkish.

IV. Main Text

The text must be written with Times New Roman font-type, 12-point font size leaving 1,5 space between lines and 3 cm margins on top, bottom and both sides of an A4-sized (29.7x21 cm) MS Word page. The pages must be numbered. The text must not exceed 6000 (six thousand) words including its Turkish and English abstracts, figures and table contents. The parts of the text which are to be emphasized must be written either in italics (not in **bold**) or shown in single quotation marks (''). The text must never contain double emphases using quotation marks and italics at the same time.

V. Sub-titles

The section and sub-titles may be preferred for delivering the information in an orderly way. All the section (regular) and sub (italics) titles must be written in 12- point size, **bold** characters, capitalizing only the initial letters of each word in the title. Sub-titles must not be followed by a colon (:) and the text must begin after an empty line.

VI. Tables and Figures

Tables must be prepared according to black and white printing with a title and number. Tables and figures must be numbered separately. Tables must not be drawn with vertical lines; horizontal lines, on the other hand, must only be used for categorizing the sub-titles within the table. The number of the table must be indicated above the table, on left side, in regular fonts; the title of the table must be written in italics capitalizing the initials of each word. Tables must be located in their proper places within the text.

» **Example: Tablo 1: Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi**

The numbers and the titles of the figures must be centered just below the figure. The number of the figure must be in italics followed by a full stop (.). Right after comes the title of the figure in regular fonts with only the initial letter capitalized.

VII. Visuals

The images, photographs or special drawings included within the text must be scanned in 300 ppi (300 pixels per inch) with a 10 cm short edge in JPEG format. In addition to the article and the “article presentation form”, all the visual materials used in the text must be e-mailed to the provided addresses in JPEG format. The online sourced images must also comply with 10 cm/300 ppi rule. Visuals must be titled according to the criteria specified for tables and figures (item VI) above. Technically problematic or low-quality images may be requested from the contributor again or may be completely removed from the article by the editorial board. Author(s) are responsible for the quality of the visual materials to be used in their articles.

The images and photographs must be prepared according to black and white printing. The titles and the numbers of the visuals must be centered and typed in italics. The type of the visual and its number must be typed in italics followed by a full stop (.) and the name of the image typed in regular fonts with capital initials:

» **Example:** Resim 10. Wassily Kandinsky, ‘Kompozisyon’ (Anna-Carola Krause, 2005: 91).

The pages containing figures, charts and images must not exceed 10, with only occupying one third of the text. If possible, authors may place the figures, charts and images where they are supposed to be providing that it will be prepared as ready to be published, if not they can write the numbers of the figures, charts and images leaving empty space in the text in the same size.

VIII. Footnotes

Footnotes must only be used for additional explanatory information with automatic numbering. Footnotes must not be used for citation or giving references.

IX. Citation and References

Authors must give references for all their direct or indirect quotes according to the examples given below. In case not specified here, authors must consult APA 6th edition referencing and citation style. Direct quotes must be given in italics using quotation marks (“”). Footnotes must never be used for giving references. All references must be written in parentheses and as indicated below.

- » Works by a single author: (Carter, 2004).
- » Specific passages in works by a single author: (Bendix, 1997: 17).
- » Works by two authors: (Hacıbekiroğlu and Sürmeli, 1994: 101).
- » Works by more than two authors: (Akalın et. al, 1994: 11). The other contributing authors must only be indicated in the bibliography section.
- » If the name of the author is mentioned within the text, only the publishing date of the source are provided: Gazimihal (1991: 6) states that “.....”.
- » Works with no publication dates, can be cited with the name of the author: (Hobsbawn)
- » Works with no author name, such as encyclopedias, can be cited with the name of the source and if available the volume and page numbers: (Meydan Larousse 6, 1994: 18)
- » The quotes that are taken from a secondary source are indicated as follows and must also be given in bibliography: As Lepecki also expresses “.....” (Korkmaz, 2004: 176).

X. Bibliography

The bibliography must be given at the end of the text in an alphabetical order as shown in the following examples. The sources must be sorted according to their publication dates in case an author has more than one publication. On the other hand, the publications that belong to the same year must be shown as (2004a, 2004b...).

Books

- » Öztürkmen, A. (1994). Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- » Carter, A. (2004). Dans Tarihini Yeniden Düşünmek, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

Articles

- » Sarısözen, M. (1970). Bağlama Metodu, Folklor/Halkbilim (1): 12-16.
- » Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? Dance Research (32): 3-18.

Sections of a Book

- » Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. Rethinking Dance History: A Reader, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.
- » Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. Klinik Psikoloji, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

Thesis

- » Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Online Sources

Online sources must be cited for the data obtained from internet as well. The full web address of the accessed web-page (not the home page) and the accessed date must be indicated in the bibliography for the online sources:

- » <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).
- » Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, Yazında ve Çeviride Beden, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

Interviews

- » Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.
- Contact Information:

Contact Information:

AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Editorial Board

Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 444 1 428

Web: <http://aitdergi.aydin.edu.tr>

E-mail: aitdergi@aydin.edu.tr